

Odsjek za povijest umjetnosti

Filozofski fakultet

Sveučilište u Zagrebu

DIPLOMSKI RAD

Ranokršćanski i srednjovjekovni kameni relikvijari na istočnom Jadranu

Studentica: Kristina Kos

Mentorice: dr.sc. Nikolina Maraković, docent

dr.sc. Ana Marinković, viši asistent

Ak. godina: 2015/2016.

Sadržaj

1. Uvod u raspravu o relikvijarima i kultu relikvija	1
2. Relikvijari-škrinje	6
2.1. Relikvijari-škrinje manjih dimenzija (ranokršćanski)	6
2.1.1. Relikvijar iz crkve sv. Ivana Evanđelista u Rabu (kat. 1)	6
2.1.2. Relikvijar u Muzeju grada Cresa (kat. 2)	9
2.1.3. Relikvijar svetog Lovre iz Lovrečine na Braču (kat. 3)	10
2.1.4. Relikvijar iz oltara svetog Staša u splitskoj katedrali (kat. 4)	15
2.1.5. Oltarni grob u ranokršćanskoj memoriji na Majsanu	22
2.2. Relikvijari-škrinje većih dimenzija (ranosrednjovjekovni)	28
2.2.1. Relikvijar u biogradskom lapidariju (kat. 5)	28
2.2.2. Zadarski relikvijar svete Anastazije (kat. 6)	29
3. Relikvijari-sarkofazi	35
3.1. Izvorni relikvijari-sarkofazi	35
3.1.1. Ploča relikvijara-sarkofaga svetog Pelagija u Novigradu (kat. 7)	35
3.1.2. Porečki relikvijar-sarkofag svetoga Maura i Eleuterija (kat. 8)	39
3.1.3. Pretpostavljeni ulomak prvog sarkofaga blaženog Ivana u Trogiru (kat. 9)	48
3.2. Adaptirani relikvijari-sarkofazi	52
3.2.1. Relikvijar-sarkofag svete Eufemije u Rovinju (kat. 10)	52
3.2.2. Relikvijar svetoga Dujma iz splitske katedrale (kat. 11)	57
3.2.3. Sarkofag-relikvijar/oltar pulske katedrale (kat. 12)	62
4. Zaključak	66
Popis ilustracija	75
Literatura	80
Katalog	86
Ilustracije	102

1. Uvod u raspravu o relikvijarima i kultu relikvija

Ranokršćanske i srednjovjekovne kamene relikvijare s istočne obale Jadrana u ovom će se radu promatrati ponajviše iz povijesno-umjetničkog aspekta, s ciljem da se putem analize njihovih likovnih karakteristika, a zatim otkrivanja konteksta njihova nastanka i upotrebe, sazna više o samoj tipologiji te na taj način donese pregled njihova razvoja na jednom definiranom užem području. Međutim, kako to područje nije postojalo u vakuumu već je bilo u aktivnoj interakciji sa svojom širom okolinom, participirajući u kulturno-umjetničkoj razmjeni iskustava i utjecaja, tako ni sam relikvijar kao predmet ne može biti promatran u izolaciji i s isključivim naglaskom na svoju materijalnu pojavnost. Za potpuno razumijevanje njegove tipologije, liturgijske uloge i arhitektonskoga okvira, koji predstavljaju središnji interes ove rasprave, potrebno je uzeti u obzir njegov simbolički značaj te razmotriti širi društveni okvir koji uključuje i problematiku povezanu s mučenicima te njihovim relikvijama.

Razlog zbog kojeg su mučenici bili od tolikog značaja u ranom kršćanstvu, ali i kasnije, nije bila samo njihova spremnost da svjedoče svoju vjeru i hrabro se suoče sa smrću u ime protesta protiv stare religije, već i činjenica da su predstavljali poseban način vjerskoga iskustva koji je veći naglasak stavljao na trijumf i iskustvo transa nego na proživljenu bol.¹ Zbog toga što su predstavljali model uzoritog kršćanskog života, nakon smrti je mjesto njihova ukopa steklo kulturni status, a relikvije se smatralo čudotvornom vezom između zemaljskoga i onozemaljskoga. Kako su se razvijali oblici kršćanske pobožnosti na Zapadu, sve se više raspravljalo o problemima zagrobnog života i duše, svece se počelo doživljavati zagovornicima čovječanstva na drugom svijetu, te su tako relikvije tijekom srednjega vijeka dobivale na sve većoj važnosti. Ne iznenađuje stoga što tijekom 4. i 5. stoljeća upravo izvanogradska groblja na kojima su pokapani mučenici postaju središta vjerskoga života i mjesta na kojima se ubrzano gradi. Prije preseljenja relikvija u crkve unutar grada,² svečev grob bio je javno mjesto i središte kulta cijele zajednice.³ Kako veoma uopćeno navodi P. Brown, u središtu kasnoantičke i ranosrednjovjekovne pobožnosti bila je upravo translacija, kretanje relikvija prema ljudima i njihovo unošenje u crkve, kao i širenje samih relikvija i kontaktnih relikvija diljem kršćanskoga svijeta, za

---

¹Brown, *Making of Late Antiquity*, 55.

²Od kraja 6. stoljeća, ulaskom relikvija unutar zidina mnogih kasnoantičkih gradova, briše se granica između "grada živih" i "grada mrtvih". Brown, *Cult of Saints*, 4-5.

³Ibid., 4, 9.

razliku od srednjovjekovnih hodočašća kada se naglasak stavlja na kretanje ljudi prema relikvijama.⁴ Treba shvatiti da se relikvije nipošto nisu doživljavale kao dijelovi imaginarija *memento mori*, već se, upravo suprotno, nastojalo na bilo koji način zatamiti prisutnost smrti.⁵ Njihovo odvajanje i smještanje u elaborirano izvedene i simbolikom nabijene relikvijare, oko kojih je nastajao čitav spektar značenja i asocijacija, bilo je izvedeno upravo s tom namjerom.⁶ P. Brown iznosi zanimljivu misao da kasnoantičko kršćanstvo nije bilo apstraktno već onozemaljsko, kao i to da umjetnost nije bila ezoterična – to je bila umjetnost koja je pretpostavljala promatrače u kojima će par jasnih pokazatelja izazvati određene asocijacije.⁷ Nekoliko općepoznatih, jasnih i sažetih motiva bilo je dovoljno da promatrač prepozna i shvati poruku koja mu je namijenjena.

Relikvijari, spremnici za svetačke moći, imaju primarno praktičnu funkciju pohrane i zaštite relikvija, ali s druge strane i memorijalnu funkciju jer podsjećaju na prisustvo određenog sveca, za kojeg se vjeruje da i dalje, upravo putem svojih zemaljskih ostataka, iskazuje određenu moć. U ranim razdobljima, otprilike do 12. stoljeća, relikvijari su se uglavnom pohranjivali u kriptu i oltare, u većoj se mjeri skrivajući od izravnih pogleda. Iako to tek tada postaje očito, oni su i prije toga postupno gubili ulogu pasivnoga objekta pogleda i transformirali se u aktivni subjekt koji samom svojom pojavnošću pobuđuje određene asocijacije i ima svojevrstu narativnu težinu.⁸ To se postizalo prvenstveno likovno-umjetničkim sredstvima, odnosno likovnom obradom njihove vanjštine, ali i arhitektonskim smještanjem i liturgijskom ulogom. Svojom formom, obogaćenom određenim simbolima, natpisima ili elementima naracije, relikvijar nije trebao biti tek “lijepi predmet”, već je sudjelovao u konstrukciji, održavanju i prenošenju imaginarija određenoga sveca te njegova spiritualnog značaja prema promatračima.⁹ Drugim riječima, relikvijari su i sami stjecali važnost, prvo putem relikvija koje su čuvali, a zatim i na temelju svoje umjetničke vrijednosti. Što je još važnije, imali su moć određivanja i interpretiranja svog sadržaja.¹⁰ Na taj način, uključivanjem relikvijara u naraciju o relikvijama, gotovo ih se uzdiže na razinu vlastitog svetog sadržaja.¹¹

Prije pregleda i analize poznatih kamenih relikvijara iz razdoblja ranoga kršćanstva i srednjega vijeka koji su sačuvani na području istočne obale Jadrana, potrebno je raspraviti pristup tematici i

---

⁴Ibid., 88.

⁵Ibid., 75.

⁶Opširnije u: Ibid., 78-79.

⁷Brown, “Art and Society”, 22.

⁸Hahn, “What Do Reliquaries Do”, 312.

⁹Ibid., 311.

¹⁰Remensnyder, “Legendary Treasure”, 889.

¹¹Ibid., 905.

korištenu metodologiju, kao i terminologiju te tipologiju koja se odnosi na spomenute primjere. S obzirom na malobrojnost relevantne građe, od samo 12 konkretnih sačuvanih kamenih relikvijara koji ulaze u glavnu analizu, primjeri će se obraditi tipološkim slijedom uzimajući u obzir i kronološki poredak kako bi se promjene koje se događaju tijekom stoljeća mogle lakše uočiti. Na taj način će se istovremeno moći i jasnije pratiti širi društveno-povijesni kontekst, odnosno razvoj umjetnosti, arhitekture i skulpture tipičnih za određenu lokalnu sredinu u određenom vremenskom razdoblju. Najprije će se opisati i analizirati sam relikvijar te na temelju toga odrediti njegova datacija, kao i eventualna datacija adaptacije sarkofaga u relikvijar. Nakon toga pristupit će se specifičnim problemima koji se javljaju u vezi s određenim primjerom, da bi se na kraju obradila povijest kompleksa i lokaliteta. U zaključku će se pomoću postavljenih parametara napraviti svojevrsni presjek i na temelju rezultata analize donijeti zaključci. Spomenuti parametri su redom tipologija, koja se odnosi na oblik relikvijara kao i na vrstu relikvija koje su mu bile namijenjene (ukoliko su takvi podaci dostupni), zatim smještaj relikvijara u arhitekturi i njegova liturgijska uloga, a obratit će se pozornost i na materijal izrade, kao i na sekundarnu upotrebu te naknadne intervencije. U pojedinim će slučajevima takvi primjeri izlaziti van postavljenog vremenskog okvira, ali će svejedno biti spomenuti ukoliko su od važnosti za raspravu.

Jasno definiranje terminologije nužno je za pravilno diferenciranje pojedinih tipova relikvijara, njihova smještaja i uloge. Sačuvani primjeri relikvijara datiraju se od 5. stoljeća pa sve do sredine 13. stoljeća, a u tom vremenskom rasponu od gotovo devet stoljeća došlo je do određenih promjena. Korpus istočnojadranskih kamenih relikvijara iz toga razdoblja možemo podijeliti na dvije glavne skupine: relikvijar tipa škrinje i relikvijar tipa sarkofaga. Ta se tipološka podjela temelji prvenstveno na dimenzijama relikvijara, ali je riječ također o relikvijarima koji su imali različit smještaj unutar arhitekture te imali drugačiju liturgijsku funkciju.

Prvu skupinu čine relikvijari tipa škrinje, namijenjeni pohrani relikvija dijelova tijela ili sekundarnih relikvija. Nalazimo ih na području Splita te srednjodalmatinskog i kvarnerskog otočja, a rađeni su od vapnenca i mramora. Četiri ovdje razmatrana sačuvana primjera manjih su dimenzija i datiraju se u 5. (Rab) i 6. stoljeće (Cres, Lovrečina i škrinjica svetog Anastazija iz Splita), a samo jedan primjer (Rab) ima sačuvan i poklopac, koji je specifičnog zaobljenoga *a baule* tipa.¹² Dva primjera (Biograd i Zadar) su ranosrednjovjekovna, a na temelju svojih dimenzija mogu se nazvati relikvijarima

---

¹²“Polukružno zaobljeni tip (*a baule*)”; termin se spominje u: Cambi, *Sarkofazi lokalne produkcije*, 26.

tipa škrinje većih dimenzija.

U relikvijare tipa sarkofaga ubrajaju se antički poganski sarkofazi koji su tek kasnijom reupotrebom dobili novu funkciju čuvanja relikvija, te sarkofazi dimenzija dostatnih za pohranu cijeloga tijela sveca izrađeni namjenski za tu funkciju. Obje podvrste rasprostranjene su u Istri i na području srednje Dalmacije. Najraniji primjer izvornih relikvijara-sarkofaga (Novigrad) datira se u razdoblje ranoga srednjeg vijeka (točnije karolinškoga doba, u 8.-9. stoljeće), dok su ostali primjeri (Poreč i Trogir) romaničkoga postanka. U podvrstu adaptiranih sarkofaga-relikvijara smještaju se sarkofazi iz 3. i 4. stoljeća (Rovinj, relikvijar svetog Dujma iz Splita, Pula) koji su tek prenamjenom u nekom kasnijem razdoblju dobili funkciju relikvijara. Samo dva primjera (Rovinj i Poreč) imaju sačuvan i poklopac, koji je u oba slučaja uobičajenog dvostrešnog oblika, dok su ostali primjeri izgubili svoj izvorni poklopac i uglavnom su prekriveni ravnim *tesellom* (pločom), odnosno oltarnom menzom kasnijeg postanka. U nemalom broju slučajeva, za izradu tih sarkofaga reupotrijebljen je materijal iz ranijih razdoblja, a najčešće se radi o antičkim mramornim blokovima. Više od pola primjera izrađeno je upravo od mramora, koji je kao materijal označavao i veći prestiž od, primjerice, lokalnog vapnenca. Relikvijari ovoga tipa mogu sadržavati cijelo tijelo jednoga sveca, ali ne nužno. U češćem se broju slučajeva u njima čuvaju relikvije dijelova (*body-part relics*)¹³ i to čak više svetaca, što je pak rezultat kasnijih promjena i pribavljanja novih relikvija.

Što se liturgijske uloge tiče, upotrebljavat će se termini: oltar-relikvijar za one primjere koji su u funkciji bilo glavnog ili nekog od sporednih oltara i time imaju aktivnu ulogu u službi, te relikvijar-sarkofag kako bi se jednostavno označio primjer koji nema posebnu liturgijsku ulogu u službi euharistije, već služi za pohranu relikvija koje su važne za posvetu crkve i namijenjene su štovanju. Oba termina odnose se na relikvijare tipa sarkofaga, koji su smješteni bilo u prostoru crkve na glavnom oltaru ili u zasebnoj kapeli, ili pak u kriпти pod svetištem. Relikvijare tipa škrinjica neće se dodatno diferencirati, no naglasit će se njihova liturgijska uloga ovisno o tome jesu li bili namijenjeni pohrani u oltarnoj konfesiji, oltarnom grobu ili eventualno na oltaru u prostoru crkve. Kao što je već spomenuto, upotrebljavat će se pojmovi relikvije (cijeloga tijela) i relikvije dijelova tijela, a vrijedi spomenuti i pojam sekundarnih relikvija ili *branda* koje nastaju kontaktom s nekom od relikvija.

U zaključku će se posebna pažnja posvetiti smještaju relikvijara, odnosno postupnom izdizanju relikvijara i relikvija iz oltarnih grobova u prostor crkve, prekinutom karolinškom tendencijom

---

¹³ Termin preuzet iz: Julia M. H. Smith, "Relics: an evolving tradition in Latin Christianity." *Saints and Sacred Matter: the Cult of Relics in Byzantium and Abroad*, ur. C. Hahn i H. Klein. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Press (2015): 41-60.

ponovnog smještanja relikvija u prostor kripte pod svetištem, da bi se od doba romanike relikvijari smještali u osvijetljeni prostor crkve. Na taj se način mnogo govori o statusu samih relikvija; one se više ne doživljavaju kao nešto mistično i ekskluzivno, rezervirano samo za one najprivilegiranije, već ih se nastoji učiniti što dostupnijim i pristupačnijim cijeloj kongregaciji, u vezi s čime možemo govoriti i o popularizaciji fenomena hodočašća. Sve u svemu, sačuvani primjeri relikvijara s istočne obale Jadrana predstavljaju zanimljiv i značajan doprinos raspravi ne samo o kamenim relikvijarima, već i kultu relikvija općenito, tim više što je on imao ključnu ulogu u određivanju arhitektonske forme i organizacije unutrašnjeg prostora ranokršćanskih i srednjovjekovnih crkava.

2. Relikvijari-škrinje

2.1. Relikvijari-škrinje manjih dimenzija (ranokršćanski)

2.1.1. Relikvijar iz crkve sv. Ivana Evanđelista u Rabu (kat. 1)

Iznimno vrijedan i značajan relikvijar, sada nažalost izgubljen, nalazio se u gradu Rabu. Svojim manjim dimenzijama, dužine 50, a visine i širine samo 27,5 centimetara,¹⁴ spada u skupinu relikvijara tipa škrinjice (sl.1, 2). Ne navodi se od kojeg je materijala bio izrađen, iako po fotografijama, s obzirom na teksturu kamena, vjerojatno nije bila riječ o mramoru. Relikvijar na uglovima ima plitko istaknute tordirane pilastre, stražnja i bočne strane ispunjene su kanelirama s polukružnim elementima pri vrhu, dok je prednja strana elaboriranije ornamentirana. Iako fotografije pokazuju da je desna strana dosta oštećena, na prednjoj je moguće raspoznati plitki reljefni ukras – kružni biljni vijenac iz kojeg se u donjem dijelu izvijaju dvije vitice bršljana, a u središtu je vijenca križ s lagano proširenim krakovima; ispod lijevog kraja je u reljefu izvedeno slovo alfa, pa je za pretpostaviti da se sa suprotne strane nalazila omega. Budući da je relikvijar u doba romanike bio sekundarno korišten kao škropionica u zvoniku crkve svetog Ivana Evanđelista u Rabu, koja je možda nastala još u 4. stoljeću,¹⁵ moguće je i relikvijar smjestiti u razdoblje kasne antike. Usuglašeno je mišljenje da je relikvijar bio dio ranokršćanske opreme te crkve, a zbog stilskog oblikovanja križa s jednostavnim krakovima, vegetabilnog vijenca koji ga uokviruje, alfe i omega te kanelira s polukružno rezanim suzama pri vrhu, relikvijar se datira u 5. stoljeće.¹⁶ Tip križa s lagano proširenim krakovima tipičan je za razdoblje prije 6. stoljeća i tipološki se razlikuje od vitkih križeva salonitanske produkcije 6. stoljeća. Produkcija i upotreba kaneliranih sarkofaga, pak, bila je osobito rasprostranjena do kraja 4. stoljeća i to putem rimskih radionica koje su izvozile i u Dalmaciju.¹⁷ Rapski relikvijar bi se, dakle, mogao povezati s rimskom produkcijom kaneliranih sarkofaga, a postoji mogućnost da je izrađen lokalno po uzoru na rimske sarkofage koji su do toga doba bili popularni i rasprostranjeni po čitavoj istočnoj obali Jadrana.

¹⁸ Da se radi o proizvodu 5. stoljeća potvrđuje i srodni primjer iz Konstantinopola. U Istanbulu se,

---

¹⁴Domijan, *Rab u srednjem vijeku*, 157.

¹⁵Jarak, "Skulptura otoka Raba", 83.

¹⁶Domijan, *Rab u srednjem vijeku*, 157.

¹⁷Jarak, "Skulptura otoka Raba", 83.

¹⁸U prezbiteriju bazilike na Manastirinama sačuvan je jedan srodan sarkofag s ne osobito velikim sandukom, no bogato ornamentiranim isključivo strigilama. U: Cambi, *Antika*, 265. Sličan primjer iz 3. stoljeća nalazi se i u trijemu

naime, nalazi veoma sličan relikvijar tipa škrinjice još manjih dimenzija, koji se datira u 5. ili 6. stoljeće, a izrađen je od žutog prošaranog mramora (sl. 3).¹⁹ Relikvijar na dužoj stranici ima reljefno istaknuti latinski križ s proširenim krakovima, kojeg uokviruje lovorov vijenac sa čijeg se donjeg dijela savijaju vitice bršljana. Poklopac, nažalost, nije sačuvan. Vrijedi napomenuti kako motivi prisutni na rapskom relikvijaru pripadaju tipičnom kasnoantičkom repertoaru, široko rasprostranjenom neovisno o radionicama. Križ kao takav bio je najpogodniji motiv za relikvijare ovoga tipa budući da im je zbog malih dimenzija odgovarala sažeta, ali jasna i upečatljiva simbolika. Stoga su upravo kanelire te koje mu porijeklo u nekoj mjeri vežu uz rimsku produkciju. Moguće je samo pretpostaviti kako je poklopac izgledao, a s obzirom na već spomenute analogije i tipove poklopaca uobičajene u 4. i 5. stoljeću, jedna od vjerojatnijih mogućnosti jest da je bio tipa dvostrešnog krova sa zabatom i naglašenim ugaonim akroterijima.²⁰

Razdoblje romanike donijelo je crkvi sv. Ivana Evanđelista u Rabu preinake koje su itekako značajne za raspravu o relikvijama. Kako pretpostavlja M. Jurković, starokršćanska je trobrodna bazilika, započeta u 4. ili 6. stoljeću, imala apsidu širu od glavnoga broda, a adaptirana je tijekom 12. stoljeća (sl. 4).²¹ Pritom je na kasnoantičkim temeljima nanovo sagrađeno zide apside te deambulatorij jedinstven za istočnu obalu Jadrana (sl. 5). Kako navodi M. Domijan, koji te adaptacije datira u drugu polovinu 11. stoljeća, “deambulatorij su natkrivali bačvasti svodovi ističući tako liturgijsko značenje nadvišene kripte”.²² Isti autor navodi da su u apsidi pronađeni ostaci “podoltarne konfesije iz 11. stoljeća s mjestom za polaganje relikvijara” koje svojim dimenzijama odgovara ovom relikvijaru iz 5. stoljeća.²³ U romanici, dakle, crkva zadržava trobrodni i jednoapsidalni oblik; čini se da tijekom 11. stoljeća još funkcionira podoltarna konfesija, a u 12. je stoljeću svetište uzdignuto za plitku stepenicu te je dodan deambulatorij koji je ostao niži u odnosu na prezbiterij, što bi značilo da je u to vrijeme vjerojatno i konfesija bila izdignuta i dostupna pogledu. S južne strane svetišta tijekom 12. stoljeća podignut je i “zvonik s oratorijem-relikvijarijem u prizemlju” (sl. 6).²⁴ Poznato je da je kasnoantički relikvijar sekundarno iskorišten kao škropionica u zidu tog zvonika, no nije poznato je li tu funkciju dobio odmah nakon njegove izgradnje u 12. stoljeću ili tijekom pregradnji od 15. stoljeća nadalje.²⁵ M.

Dioklecijanova mauzoleja u Splitu, a osim strigila, u središtu prednje strane sanduka je i tabula. U: Cambi, *Antika*, 167.

¹⁹Buschhausen, *Metallscrinia*, 307-308.

²⁰Domijan, *Rab - Grad umjetnosti*, 158.

²¹Jurković, “Oratorij-relikvijarij”, 81.

²²Domijan, *Rab u srednjem vijeku*, 20.

²³Ibid., 21.

²⁴Jurković, “Oratorij-relikvijarij”, 82.

²⁵Domijan, *Rab - Grad umjetnosti*, 158.

Jurković razvija zanimljivu raspravu na temelju usporedbe arhitektonske izvedbe svetišta u kasnoj antici i u narednim razdobljima. Ranokršćanske crkve, primjerice salonitanske ceterijalne bazilike, mahom su imale podzemne grobnice ili grobove u kojima su se pohranjivali sveti ostaci. Dijelom je to bio rezultat kontinuiteta kulturnoga mjesta, odnosno intenziviranja štovanja i nizanja *ad sanctos* ukopa oko grobnice, koji su u sljedećoj fazi nužno rezultirali izgradnjom bazilike nad najvažnijim grobom koji obično biva smješten pod oltar. U romanici se popularizira novi arhitektonski koncept deambulatorija i dolazi do zaokreta u doživljavanju relikvija i, uopće, cjelokupnog prostora crkve: “U 12. stoljeću se relikvije općenito prenose iz prostora kripte u gornju zonu crkve, pa one iz mračnog prostora ulaze u svjetlošću naglašeno svetište.”²⁶ Pojava deambulatorija iznimka je ne samo na istočnom Jadranu već i u Italiji, gdje su u karolinško doba bile uobičajene polukružne, odnosno prstenaste (anularne) kripte pod apsidom, kakva se prvi put javlja kod Sv. Petra (prstenasti ophod zapravo vodi do konfesije). Ubrzo nakon 1000. godine prevladale su upravo dvoranske kripte.²⁷ Dvoranske će kripte postati uobičajeni element romaničkih crkava, uključujući i zadarsku katedralu koja je prilično utjecala na rapsku arhitekturu općenito.²⁸ Što se konkretnog slučaja u Rabu tiče, iznesena je teza i da bi ranoromanički deambulatorij Sv. Ivana Evanđelista bilo moguće doživjeti i kao svojevrsnu nadzemnu kriptu koja zamjenjuje konfesiju pod oltarom. Jurković, naime, napominje da, ukoliko su relikvije dospjele u crkvu u vrijeme romanike, tada potrebe za kriptom ni nema već se za njih gradi deambulatorij koji funkcionira poput relativno zatvorenog prostora zbog povišene stepenice svetišta. Što je još zanimljivije, zvonik koji se gradi u 12. stoljeću u prizemlju također ima izvedenu memoriju za kult relikvija, odvojenu od deambulatorija. S upisanom apsidom na istočnoj i nišom za relikvijar na zapadnoj strani, i sam zvonik postaje svojevrsna memorija.²⁹ Posebno je značajno što je kapela u zvoniku, usporediva s kapelom na katu zvonika crkve sv. Andrije u Rabu, bila križno presvođena, jer to ukazuje da je “zacielo služila kao posvećeni prostor za čuvanje relikvija” sukladno određenju tijekom srednjega vijeka da se relikvije čuvaju samo u nadsvođenim prostorima.³⁰ Iz svega rečenog moglo bi se zaključiti da je podoltarna konfesija funkcionirala još tijekom 11. stoljeća, a da su u 12. stoljeću u crkvi postojala čak dva mjesta za pohranu relikvija: sada izdignuta konfesija koja je

---

²⁶Jurković, “Oratorij-relikvijarij”, 85.

²⁷Brand, *Holy Treasure*, 30-31, 124.

²⁸Kripti je na istočnom Jadranu izuzetno malo, a većina ih nastaje u doba romanike. Osim kripte katedrale u Novigradu koja je usko vezana uz onu akvilejsku, južnodalmatinskih kripti poput one Sv. Petra u Dubrovniku ili pak ulaska u već definirani antički prostor s kriptom kao u slučaju katedrale u Splitu, preostaju samo zadarske kripte i one pod utjecajem Zadra, od kojih su najznačajnije monumentalne kripte zadarske i rapske katedrale. Iz: Jurković, “Sveti Petar Stari u Zadru”, 83-84.

²⁹Jurković, “Oratorij-relikvijarij”, 86.

³⁰Domijan, *Rab - Grad umjetnosti*, 161.

bila vidljiva iz nešto nižeg prostora deambulatorija te prizemlje zvonika kao zasebna memorija. Za pretpostaviti je da podoltarna konfesija u to vrijeme više nije u funkciji.

Kasnoantički kameni relikvijar tipa škrinjice iz Raba predstavlja vrlo vrijedan i raskošan primjer ne samo u svom lokalnom i vremenskom okviru, već i šire. Iako se ne zna čiji su ostaci u njemu bili čuvani, on svjedoči o ambicioznoj kršćanskoj zajednici u gradu koja se potrudila pribaviti tako vješto izrađen i dekoriran predmet. S obzirom na dataciju u 5. stoljeće, moguća je pretpostavka da je relikvijar možda čak i bio dio inventara prvotne starokršćanske bazilike. Njegova se prisutnost u crkvi može zasigurno potvrditi od druge polovine 11. stoljeća, kada je utvrđeno postojanje podoltarne konfesije s mjestom za relikvijar čije su dimenzije istovjetne ovom primjeru. Takvim arhitektonskim smještajem relikvijara implicira se da je imao funkciju čuvanja relikvija neke važne osobe, poput primjerice titulara crkve, te da su one imale značajnu ulogu u posveti oltara koji se nad njima nalazio. U ranom srednjem vijeku važnost kulturnog središta dodatno je bilo naglašeno uspostavljanjem vertikale, tj. postavljanjem ciborija koji je bio uobičajeni element opreme svetišta, no s važnom simboličkom funkcijom svoda nad relikvijom. Ta se vertikala vjerojatno dodatno naglašava tijekom 12. stoljeća, kada se datira svođeni deambulatorij i kada su relikvije morale biti izdignute u prostor svetišta, odnosno vidljive iz deambulatorija. Na relikvijaru nisu rađene prenamjene, pa je on u svom izvornom obliku u neko doba premješten u zvonik gdje je sekundarno iskorišten kao škropionica. Romanička dogradnja deambulatorija i zvonika ima veze s općenitim statusom relikvija koji se mijenja u to doba. Relikvije se više ne čuvaju u mračnim kriptama već se iznose u osvijetljena svetišta crkava te postaju dostupnijima. Čak i zvonik, s posebnom nišom za pohranu relikvijara, preuzima na sebe tu ulogu i na taj način svjedoči ne samo o uspostavljanju novog arhitektonskog prostora za smještaj relikvija, već govori nešto i o umnažanju relikvija unutar crkvenoga prostora.

2.1.2. Relikvijar u Muzeju grada Cresa (kat. 2)

U Creskom muzeju čuva se vapnenački relikvijar tipa škrinjice koji nije obrađen u literaturi, a na njega se u svojim tekstovima tek referira J. Ćus-Rukonić.³¹ Relikvijar je jako loše sačuvan i izvana dosta grubog izgleda, a ostaci dekoracije, ukoliko je postojala, nisu vidljivi (sl. 7). Na vanjštini se primjećuju tragovi svrdla, dok je unutrašnjost nešto bolje i finije obrađena (sl. 8). Volumen škrinje, čija

---

³¹Ćus-Rukonić, "Ranokršćanska skulptura", 308-311.

je duljina 10 centimetara, a visina i širina po 8 centimetara, je veoma malen (7 x 5 x 3 cm), pa nije upitno da su se u njoj mogle čuvati tek čestica tijela ili eventualno sekundarne relikvije. Poklopac, nažalost, nije sačuvan. Relikvijar se datira u 6. stoljeće, no autorica u svom tekstu ne navodi argumente na temelju kojih dolazi do tog zaključka. Budući da ni mjesto na kojem je relikvijar nađen nije poznato, osim što u predmetnoj kartici muzeja piše da se radi o terenskom nalazu Radmile Matejčić, teško ga je dovesti u vezu s ijednom crkvom odnosno lokalitetom, tim više što se radi o 6. stoljeću i gradu o kojem u arheološkom smislu još dosta toga nije poznato. Tek je nekoliko skulpturalnih fragmenata iz razdoblja kasne antike i srednjega vijeka pronađeno na širem području grada Cresa, no zasad ništa što bi potvrđivalo prisutnost kršćanske zajednice prije druge polovine 5. stoljeća. Osim samoga grada, postoje još tri žarišta nalaza u creskom zaljevu – tri samostana (zona napuštenog muškog samostana sv. Stjepana, ženski benediktinski samostan sv. Petra i muški samostan sv. Frane) – koja upućuju na postojanje crkvene organizacije i arhitekture. Uz relikvijar, još se tri nalaza datiraju u 6. stoljeće: ulomak tordiranoga stupića s oltarne pregrade i ulomak sarkofaga s natpisom, pronađeni na području samostana svetog Frane, te ulomak pluteja.³² Kako nalazi upućuju na postojanje crkvenog objekta na području franjevačkog samostana u 6. stoljeću, moguće je da je i relikvijar bio dio njegove liturgijske opreme, iako je to tek puka pretpostavka. S obzirom na skromnost dimenzija i obrade creskog relikvijara, vjerojatno nije čuvao neke osobito značajne relikvije. Iako mnogo podataka o njemu nije poznato, poput smještaja u arhitekturi i liturgijske uloge, relikvijar iz Cresa bitno je uključiti u raspravu jer kao primjer kamene škrinjice iz 6. stoljeća pripada podskupini ranokršćanskih relikvijara-škrinja manjih dimenzija.

2.1.3. Relikvijar svetog Lovre iz Lovrečine na Braču (kat. 3)

U uvali Lovrečina na otoku Braču pronađen je mali relikvijar tipa škrinjice izrađen od bijeloga mramora (sl. 9). Nije poznato točno koje je vrste i odakle je donesen, no vrijedi odmah napomenuti da ja analiza kamena sačuvanih dijelova crkvenog namještaja u Lovrečini potvrdila da se radi o tzv. bituminoznom vapnencu porijeklom iz škripskih kamenoloma, kojim su bile opremane ne samo dalmatinske ranokršćanske crkve, već i one na talijanskoj obali tijekom 6. stoljeća.³³ Relikvijar ima na

---

³²Ibid.

³³Domančić i Jeličić-Radonić, "Lovrečina", 37.

svim stranama urezan latinski križ s proširenim krakovima (sl. 10), a iako nije sačuvan, vidi se i mjesto za poklopac (sl. 11) te tragovi četiriju metalnih ploča koje su ga držale (sl. 12). Škrinjica je kvadratnog oblika; široka je 44, duga 35 i visoka 19 centimetara. F. Bulić, koji ju je i pronašao 1909. godine, na temelju križeva datira je u 5-6. stoljeće.³⁴ Za raspravu o dataciji posebice je važno naglasiti spregu Brača i Salone u to doba. Osim očite geografske blizine i činjenice da su se Salonitanci raseljavali, između ostaloga, i na otok Brač, brački kamenolomi bili su glavni izvor materijala za salonitanske klesarske radionice koje svoj procvat doživljavaju sredinom 6. stoljeća. O toj vezi piše i N. Cambi kada spominje iste oblike i načine dekoracije koji se javljaju u Saloni i na Braču, a među najbolje primjerke salonitansko-bračkih sarkofaga ubraja one iz Lovrečine koji imaju središnji križ bez kruga i patenu na sjecištu krakova.³⁵ Općenito su za sarkofage te produkcije i toga razdoblja, kao što potvrđuju sačuvani primjeri, karakteristični reljefni križevi. Najčešće se nalaze na prednjoj strani sanduka, koji je pak sam po sebi nešto manji i elegantniji od ranijih primjera.³⁶ Jedan takav sarkofag iz Lovrečine ima uobičajen dvostrešni poklopac s naglašenim ugaonim akroterijima³⁷ kakav pratimo još od 3. stoljeća (sl. 13), dok drugi ima motiv križa i patene na sjecištu krakova³⁸ te spada u tipološku skupinu koju je spomenuo Cambi (sl. 14). Sličan križ s proširenim krajevima krakova i s patenom na sjecištu, koji je doduše urezan, a ne reljefno istaknut, ima i relikvijar iz Lovrečine. Takav latinski križ, *crux capitata*, tipičan je za 6. stoljeće, a može se javljati sa ili bez kruga u sjecištu. I. Fisković navodi da se križ općenito tijekom 5. stoljeća još uglavnom postavlja simetrično na začelju sarkofaga, da bi postupno, kao rezultat ogoljavanja prednje strane, postao jedini ukras sanduka.³⁹

Čini se stoga da je relikvijar iz Lovrečine nastao otprilike u 6. stoljeću, moguće u lokalnoj sredini od uvezenog ili reupotrebljenog komada kamena, po uzoru na sarkofage bračko-salonitanske produkcije koja vrhunac svoje djelatnosti doživljava upravo u 6. stoljeću. Uzori se ogledaju u tipu križa karakterističnog za to stoljeće i primjetnog na lokalnim primjerima, kao i na površini relikvijara koja se ogoljava od bilo kakve dekoracije te se naglasak stavlja isključivo na križ u središtu svake stranice. S obzirom da su na srodnim primjerima sarkofaga prisutna dva različita tipa poklopca, *a baule* ili dvostrešni zabatni s ugaonim akroterijima, podjednako je moguće da se na relikvijaru nalazio bilo koji od ta dva tipa. Međutim, uz relikvijar tipa škrinjice čak bi logičnije bilo zamisliti zaobljeni tip

---

³⁴Bulić, "Ritrovamenti", 39.

³⁵Cambi, "Bilješke o kasnoj antici", 105.

³⁶Rapanić, *Predromaničko doba*, 102.

³⁷Cambi, "Bilješke o kasnoj antici", 122, sl. 14.

³⁸Ibid., sl. 13.

³⁹I. Fisković, "Ranokršćanski sarkofazi", 116.

poklopca, koji sam po sebi oponaša poklopac škrinje i simbolički naglašava novu koncepciju – čuvanja vrijednosti.

Po stilskim i tipološkim karakteristikama, dakle, relikvijar bi pripadao 6. stoljeću, a tu je dataciju moguće potvrditi i analizom njegova arhitektonskoga smještaja, odnosno mjesta pronalaska. Škrinjica je pronađena u crkvi sv. Lovre u Lovrečini na sjevernoj obali otoka Brača (sl. 15). Ta se jednobrodna građevina longitudinalnog T oblika, s istaknutom potkovastom apsidom s tri prozora, transeptom, bočnim prostorijama, narteksom i krstionicom, datirala u 5. ili 6. stoljeće.⁴⁰ Osim narteksa sa zaobljenim krajevima, koji spada u netipična rješenja za to područje i jedinstven je na otoku Braču, od znatne su važnosti i krstioničke prostorije uz sjeverni zid te križna piscina čija dubina od skoro 150 centimetara naznačuje da su se tu pokrštavale odrasle osobe, što je običaj koji traje tijekom 6. stoljeća.⁴¹ I ostali elementi crkvene dekoracije, kako freske i kapiteli,⁴² tako i kameni namještaj, među kojim se ističu relikvijar i ciborij nad krsnim zdencem, ukazuju na drugu polovinu 6. stoljeća.⁴³ Svetište je bilo odvojeno oltarnom pregradom sastavljenom od pilastara ukrašenih izduženim žlijebovima, stupova s akantusovim kapitelima te pluteja, a nad ulazom u svetište nalazio se kameni luk.⁴⁴ U 7. stoljeću dolazi do izmjena koje su vjerojatno bile potaknute liturgijskim promjenama. Južni dio crkve odvaja se od glavnoga broda i kulturnih obreda, a sjeverni krak transpeta se zatvara i pretvara u dijakonikon.⁴⁵

Za raspravu je posebno važna križna oltarna konfesija u svetištu, odnosno središtu apside, točno u osi crkve (sl. 16). U zapadnom dijelu kraka konfesije koji se pruža u smjeru istok-zapad, dimenzija 50 x 166 centimetara, bilo je mjesto za pohranu relikvija.⁴⁶ Kako piše J. Jeličić-Radonić, tu se nalazi “posebni postament na kojem je bio postavljen kameni kovčežić s relikvijama sv. Lovre”, koji je stajao točno pod trijumfalnim lukom, ispod oltara crkve.⁴⁷ S obzirom da je konfesija tek nešto šira od dimenzija pronađenog relikvijara, može se potvrditi da je upravo spomenuti relikvijar bio njoj namijenjen. I. Fisković naglašava da bi to ujedno značilo i da je “crkva s takvim sadržajem u svojem svetištu otprve građena s odgovarajućom posvetom.”⁴⁸ Drugim riječima, čini se da su konfesija i

---

⁴⁰I. Fisković, “O ranokršćanskoj arhitekturi”, 203.

⁴¹Ibid., 186. Križni zdenac kvadratne je osnove, a nad njim se nalazio četverostrani ciborij. Po sredini dviju greda ciborija isklesan je križ s neznatno proširenim završecima krakova s patenom po sredini, tipičan za bračke klesarske radionice. Iz: Domančić i Jeličić-Radonić, “Lovrečina”, 37.

⁴²Cambi, “Bilješke o kasnoj antici”, 96.

⁴³Chevalier, *Salona II*, 289.

⁴⁴Domančić i Jeličić-Radonić, “Lovrečina”, 34.

⁴⁵Ibid., 38-39.

⁴⁶Chevalier, *Salona II*, 287.

⁴⁷Domančić i Jeličić-Radonić, “Lovrečina”, 35.

⁴⁸I. Fisković, “O ranokršćanskoj arhitekturi”, 179.

relikvijar planski izrađeni jedno za drugo: on je mogao nastati istovremeno ili prije gradnje crkve, a najkasnije oko sredine 6. stoljeća. Specifičnost ove istokračne križne konfesije jest to što je uzdužni krak koji se proteže u smjeru istok-zapad vidljiv, dok je poprečni ukopan, tj. ostao pokriven kamenom pločom (sl. 17). Pri istočnom se kraju nalazi prilaz u obliku dviju stepenica, što znači da su relikvije bile smještene u zapadnom dijelu i na taj način prilazom dostupne jedino svećenstvu koje se nalazilo iza oltara. U konfesiji su pronađene dvije baze i dva mala kapitela sa četiri stilizirana lista na kutovima, od čega je sastavljen cjeloviti stup visine 105 centimetara.⁴⁹ Smatra se da pripada oltaru uobičajenog tipa na četiri stupa, koji je stajao na pravokutnoj ploči položenoj na pod svetišta.⁵⁰ Naime, baze nosača oltarnoga stola bile su učvršćene u posebne postamente s četvrtastim udubinama, od kojih je jedna otkrivena. Na temelju sačuvanih ostataka zna se da je oltar bio izrađen od žućkasto-bijelog mramora.⁵¹ Čini se da je istog tipa mramora i relikvijar, što dodatno potvrđuje da su oltar i relikvijar izrađeni planski, odnosno istovremeno i od iste radionice. P. Chevalier napominje da je arhitektonska organizacija sa stepenicama na istoku tipična za dalmatinske primjere, te da su se one osim pristupa svećenstva vjerojatno koristile i prilikom prijenosa relikvija, stavljanja određenih predmeta u kontakt s relikvijama ili pak u nekim dijelovima liturgije. U tom je slučaju potrebno pretpostaviti da su takve konfesije, odnosno oltarni grobovi nužno imali i neku vrstu pomičnog pokrova barem na jednom dijelu.⁵² Zbog takvog se prostornog rasporeda javlja problem stajanja svećenika prilikom služenja obreda. Budući da je malo vjerojatno da bi on obavljao službu za oltarom tako da bi bio okrenut kongregaciji i pritom stajao na stepenici, Chevalier naglašava da se u ovom slučaju ili radi o nekoj iznimci ili pak treba pretpostaviti okretanje svećenika od kongregacije u kasnom 6. stoljeću.⁵³ Kada piše o položaju svećenika pri obavljanju službe, J. P. Caillet opisuje oba tipa, dok za primjere *veri populum* – prema puku – navodi da postoje od 9. stoljeća. Ističe kako su kod samostojećih oltara oba položaja moguća, no da je konačna organizacija uvjetovana i lokalnom tradicijom te specifičnostima misnoga slavlja.⁵⁴ U konačnici, čini se da je u Lovrečini svećenik stajao sa zapadne strane oltara leđima okrenut vjernicima, kojima izravan kontakt s relikvijama nije bio omogućen.

Na temelju etimologije se implicira da se u Lovrečini čuvaju relikvije svetoga Lovre, o čemu piše i N. Cambi kada kao titulara spominje tog rimskog mučenika i đakona iz druge polovine 3.

---

⁴⁹Domančić i Jeličić-Radonić, "Lovrečina", 30.

⁵⁰Chevalier, "Les fosses d'autel", 262.

⁵¹Domančić i Jeličić-Radonić, "Lovrečina", 35.

⁵²Chevalier, "Les fosses d'autel", 262.

⁵³Ibid., 264.

⁵⁴Caillet, "Le positionnement", 147.

stoljeća.⁵⁵ To je u skladu s činjenicom kako nema nikakvih podataka o stradanjima mučenika na našim otocima, pa su umjesto toga kao titulari vjerojatno preuzimani sveci i mučenici iz najranijega kršćanskoga razdoblja. Drugim riječima, naglasak se stavlja na opći kult mučenika upravo zato što lokalnih možda nije ni bilo.⁵⁶ Prilikom izgradnje crkve u Lovrečini u 6. stoljeću bilo je potrebno pribaviti relikvije koje će se smjestiti ispod oltara kako bi se crkva mogla posvetiti.⁵⁷ Stoga se čini mogućim da se pristupilo pribavljanju relikvije nekog široko poznatog sveca iz najranijeg razdoblja kršćanstva, te da je ovaj mali relikvijar sadržavao čestice tijela ili, vjerojatnije, kontaktne relikvije ovog značajnog rimskog sveca. Polaganjem relikvijara crkva je tako dobila potrebnog titulara i relikvije, a istovremeno se postavom oltara nad konfesijom simboličkog križnog oblika uspostavila snažna veza između liturgijskog obreda i kulta mučenika, tako važna još od najranije organizacije kulta na grobljima i gradnji cemeterijalnih bazilika.

Značajka po kojoj se crkva u Lovrečini posebno ističe je spomenuti egzonarteks sa zaobljenim krajevima. Iako taj arhitektonski element naizgled izlazi iz okvira rasprave o relikvijarima, on itekako ima veze s grobnim kultom. U južnom kraju narteksa nalazio se subselij s katedrom u sredini i prozorom iznad nje, dok je u sjevernom bio zidani grob, a vjerojatno su se tu izvorno nalazili i pronađeni sarkofazi.⁵⁸ Ta činjenica ukazuje na to da je narteks između ostalog služio i u svrhu grobnoga kulta.⁵⁹ I. Fisković također spominje narteks u funerarnom kontekstu te na istočnim primjerima crkava, iz kojih se ovaj tip razvio, pokazuje da su većina tih crkava zapravo bile monumentalna svetišta, odnosno memorijalne grobnice. U bračkom primjeru, zaključuje I. Fisković, ta se grobna namjena ograničila na narteks.⁶⁰ Drugim riječima, crkva u Lovrečini kao takva ne funkcionira kao memorijalna grobnica, već je njena grobna namjena svedena samo na područje narteksa, ali i svetišta naglašenog svodenom apsidom te križnom konfesijom u njenom središtu.

Vrsni primjer produkcije salonitansko-bračkih radionica 6. stoljeća, ovaj relikvijar tipa škrinjice od bijeloga mramora čuvao je relikvije dijelova tijela ili možda čak kontaktne relikvije sveca koji pripada ranoj generaciji kršćanskih mučenika. Pri nedostatku kakvog lokalnog sveca, za posvetu se oltara često pribjegavalo relikvijama, češće kontaktnim relikvijama najpopularnijih i najpoznatijih

---

⁵⁵Cambi, "Bilješke o kasnoj antici", 95.

⁵⁶I. Fisković, "O ranokršćanskoj arhitekturi", 202.

⁵⁷Relikvije postaju nužne za posvetu oltara do 8. stoljeća, kada dolazi i do porasta broja kontaktnih relikvija. Iz: Crook, *Architectural Setting*, 27.

⁵⁸Domančić i Jeličić-Radonić, "Lovrečina", 34.

⁵⁹Cambi, "Bilješke o kasnoj antici", 95.

⁶⁰I. Fisković, "O ranokršćanskoj arhitekturi", 171.

svetaca koje su bile dostupnije i lakše dobavljive. Sažeta dekoracija, svedena na urezani križ s patenom u sjecištu proširenih krakova na središtu svake stranice, ne daje naslutiti točan identitet sveca, no potvrđuje dataciju i lokalnu izvedbu. Poklopac, nažalost, nije sačuvan, no nije isključena vjerojatnost da je bio tipa *a baule* poput nekih na istovremenim primjerima sarkofaga spomenute produkcije, na koje se relikvijar izravno ugleda. Dimenzije pokazuju da je relikvijaru od samoga njegova nastanka i početka gradnje crkve u 6. stoljeću bilo namijenjeno mjesto u zapadnom dijelu istočno-zapadnog kraka križne oltarne konfesije. Konfesija ne odudara od uobičajene tipologije istovremenih dalmatinskih primjera (Sv. Ivan u Povljima na Braču, Sv. Ivan u Starom Gradu na Hvaru, ranokršćanska crkva u uvali Sepen kod Omišlja na Krku), kao ni postava dviju stepenica pri istočnom dijelu spomenutog kraka s relikvijama.⁶¹ S obzirom na oltar na četiri stupa koji se nalazio točno iznad konfesije, stepenice isključuju pretpostavku da bi svećenik stajao na njima s istočne strane okrenut *veri populum*, te ostavljaju mogućom jedino varijantu da je stajao sa zapadne strane oltara okrenut leđima prema kongregaciji. Ovakav tip križne konfesije i njen arhitektonski okvir, a time i sam relikvijar, simbolički se pozivaju na mučeničke grobove koji se od kasne antike uklapaju pod oltare i na taj način povezuju kult mučenika s liturgijskim obredom. Ne postoje dokazi o postojanju oltarnog ciborija, koji se tek od toga doba tipično javlja nad oltarom.⁶² Relikvijar je tako imao ključnu ulogu u posveti oltara, postavši liturgijski i arhitektonski centar crkve.

2.1.4. Relikvijar iz oltara svetog Staša u splitskoj katedrali (kat. 4)

U Splitu je sačuvan jedan kameni relikvijar koji je po prvi puta obrađen tek relativno nedavno u članku A. Duplančića. S poklopcem, ovaj relikvijar tipa škrinjice visok je 20 centimetara, dug 18, a

---

⁶¹Bužančić, "Rekonstrukcija konfesije", 46. Više u: Jeličić-Radonić, "Liturgical Installations", 136-142. J. Jeličić-Radonić u tekstu detaljno razlaže elemente liturgijske instalacije u dalmatinskim ranokršćanskim crkvama. Opisuje najstariji klasnični oblik ranokršćanskog oltara koji se sastoji od menze položene na četiri stupa na kamenom postolju. Osim u apsidi crkve u Lovrečini (a ne ispod trijumfnog luka kao u nekim primjerima), taj se tip oltara javlja i u Postirama te Sv. Ivanu u Starome Gradu. Iako nema podataka o menzi, poznato je da su u Lovrečini stupići oltara bili stilizirani konturama nalik geometriziranoj ornamentici, poput primjerice u Srimi ili Sv. Petru u Ublima. Drugi tip oltara, tzv. oltar-cippus (grobni oltar), javlja se od 5. i 6. stoljeća i supostoji s prvim tipom. Najpoznatiji je primjer iz Gata kod Omiša, gdje je na prednjoj ploči oltara, između dva stupa, otvorena *fenestella confessionis*. Najbliži komparativni primjer jest Eufrazijev oltar iz Poreča, dok je sam tip karakterističan za Ravenu, a vjerojatno je istočnog porijekla. Kao što je već spomenuto, križna konfesija tipična je za to doba i na tom području. Svetišta su u to doba bila odijeljena visokim oltarnim pregradama u obliku grčkog slova Π, s prednjim glavnim i dva lateralna ulaza. U Lovrečini je sačuvan dio polukružnog luka oltarne pregrade, kao i fragmenti ambona. Propovjedaonica i ciboriji se također javljaju već od 6. stoljeća.

⁶²Najranija pojava oltarnih ciborija u Rimu datira se u 6. stoljeće. Prije toga oni se podižu samo iznad posebno štovanih grobova. U: M. T. Smith, *The development of the altar canopy in Rome*, iz: *Ibid.*, 49.

širok 13 centimetara (sl. 18).⁶³ Izrađen je od vapnenca i očuvan je u dosta dobrom stanju. Poklopac je zaobljen, tipa *a baule* s izbočenim donjim rubom radi boljeg prijanjanja, a na kraćim, bočnim stranama ima cijelom visinom uklesan latinski križ s proširenim kracima (sl. 19, 20). Po tipu je relikvijar srodan onome iz Lovrečine koji je također dekoriran istim tipom križa, a s kojim se može povezati i na osnovi geografske blizine te radioničkih veza. Duplančić piše kako su križevi na splitskom relikvijaru svojim oblikovanjem tipični za starokršćansko razdoblje, ali nisu postavljeni na sredini prednje strane sanduka kao kod većine primjera koji se javljaju od 6. stoljeća (sl. 14).⁶⁴ Ornamentiranje bočne strane poklopca znakom križa s proširenim krakovima, dakle, nije posve uobičajeno, no postoje primjeri sarkofaga – i to upravo sa Brača – koji imaju ukrašen poklopac na sličan način. Razlika je jedino u tome što većina njih ima reljefno istaknuti križ, za koji se obično smatra kako se javlja nakon 6. stoljeća (sl. 13, 21).⁶⁵

Druga posebnost relikvijara jest upravo zaobljeni poklopac koji ujedno olakšava njegovu dataciju. Među rijetkim primjerima sačuvanih poklopaca relikvijara, oni kasnoantički su dosad bili dvostrešni s naglašenim ugaonim akroterijima. Zaobljeni poklopac, kakvog ima splitski relikvijar, karakterističan je za Ravennu i javlja se u 5. stoljeću.⁶⁶ Trgovina i razmjena umjetničkih iskustava između istočnojadranske obale i Ravenne bile su uobičajene, te se zbog toga takvi tipično ravenatski primjeri mogu pronaći i u Dalmaciji. Za popriličan broj istovjetnih primjera sarkofaga u Saloni, koji se datiraju u 5. i 6. stoljeće, prevladalo je mišljenje da je njihovo izvorište upravo u Ravenni.⁶⁷ U pregledu vapnenačkih sarkofaga dalmatinske produkcije N. Cambi navodi polukružno zaobljeni poklopac kao jedan od postojećih tipova. Pri tom ističe da je on često ili posve gladak ili pak nosi položeni plastični križ po čitavoj dužini, te da se ne javlja prije 5. stoljeća.⁶⁸ Također je značajno što polukružno zaobljenog poklopca, osim u Ravenni i Saloni, nema u drugim jadranskim regijama.⁶⁹ Za poluvaljkasti poklopac se općenito drži da je istočnog porijekla, a s obzirom na brojnost takvih primjera u okolici Salone te na Braču (a spominju se i sačuvani ostaci u Omišu i Slanom), I. Fisković postavlja tezu da je i

---

⁶³Duplančić, “Dva starokršćanska relikvijara”, 207.

⁶⁴Ibid., 210. Primjer sarkofaga sa zaobljenim poklopcem koji ima reljefni križ s patenom i proširenim krakovima na sredini duže stranice sarkofaga u: Cambi, “Bilješke o kasnoj antici”, 122, sl. 13.

⁶⁵Primjerice, sarkofag iz Lovrečine s dvostrešnim poklopcem na dvije vode s akroterijima, s reljefno istaknutim križem s proširenim krakovima na bočnoj strani poklopca i na bočnoj strani sanduka, nakon 6. st. (u: Cambi, “Bilješke o kasnoj antici”, 122, sl. 14), te plitak plastički križ na bočnoj strani zaobljenog poklopca u Supetru, 6. stoljeće (u: Cambi, *Antika*, 270, sl. 433).

⁶⁶Duplančić, “Dva starokršćanska relikvijara”, 210.

⁶⁷I. Fisković, “Ranokršćanski sarkofazi”, 126.

⁶⁸Cambi, *Sarkofazi lokalne produkcije*, 26.

⁶⁹Cambi, *Antika*, 271.

solinsko žarište odigralo određenu ulogu pri njihovu usvajanju u zapadnu ranokršćansku umjetnost.⁷⁰

S obzirom da se takav tip zaobljenoga poklopca i smještaj križa na njegovoj bočnoj strani javljaju u Italiji od 5. stoljeća, Duplančić ovaj splitski relikvijar datira u 6. stoljeće, kada postoje i istovjetni primjeri sarkofaga na području Dalmacije. Pritom je posebno značajan vapnenački sarkofag iz Supetra koji se datira u 6. stoljeće, sa zaobljenim poklopcem i križem sa proširenim hastama te patenom na sredini prednje strane sanduka (sl. 21),⁷¹ te još jedan brački primjer sa zaobljenim poklopcem i sličnim motivom križa.⁷² Kod crkve sv. Marte u Bijaćima iz prve polovine 9. stoljeća također su pronađena dva kasnoantička sarkofaga sa zaobljenim poklopcima, ponovno upotrebljena u ranom srednjem vijeku (sl. 22).⁷³ Od ukupno deset pronađenih vapnenačkih sarkofaga lokalne proizvodnje na tom lokalitetu, četiri pripadaju tzv. bračko-salonitanskom tipu i imaju križ na sredini prednje strane sanduka; dva imaju dvostrešni poklopac na dvije vode, a dva već spomenuta su prekrivena glatkim i bačvastim poklopcem. Na temelju tipologije i vidljivih kršćanskih obilježja, P. Chevalier ih datira u 5.-6. stoljeće.⁷⁴ U isto razdoblje I. Fisković datira i bolski sarkofag zaobljenog poklopca, no bez izričitih kršćanskih obilježja,⁷⁵ dok se za drugi brački primjer sarkofaga sa zaobljenim poklopcem, onim iz Škripa, tek može pretpostaviti da je “svojestven poznijem dobu rimske kulture na Jadranu.”⁷⁶ Kao što je već spomenuto, i u Lovrečini su pronađena čak tri primjerka polukružnih poklopaca sarkofaga, od kojih jedan na uzdužnoj osi tijela ima isklesan veliki latinski križ.⁷⁷

S obzirom na navedene analogije, sigurno je splitski relikvijar datirati u 6. stoljeće i pripisati ga bračko-salonitanskom radioničkom krugu. Iako se malo toga zna o njegovom porijeklu, relikvijar je iznimno vrijedan jer zahvaljujući stanju očuvanosti svjedoči o dalmatinskoj produkciji 6. stoljeća koja je bila pod utjecajem Ravenne. Ravenska struja utjecaja u Dalmaciju je uvela novi tip poklopaca sarkofaga koji su otada, osim dvoslivni, bili i zaobljeni.⁷⁸ U 6. stoljeću postaje važno istaknuti križ, koji se obično smješta na sredinu sanduka. Uglavnom se radi o velikom plastičnom križu, najčešće s patenom na spoju krakova. Tako ukrašeni sarkofazi izrađivani su na Braču i u Saloni, a izvozili su se i

---

⁷⁰I. Fisković, “Ranokršćanski sarkofazi”, 126.

⁷¹Cambi, *Antika*, 270, sl. 433 ; isto u: I. Fisković, “Solinski tip”, sl. 5.

⁷²Cambi, “Bilješke o kasnoj antici”, 105 ; isto u: I. Fisković, “Solinski tip”, sl. 6.

⁷³Gjurašin, “Arheološka istraživanja”, 39; Jelovina, “Starohrvatska crkva”, 103; fotografije u Gjurašin, “Arheološka istraživanja”, 81.

⁷⁴Chevalier, “Ostaci ranokršćanske skulpture”, 110-111.

⁷⁵I. Fisković, “Ranokršćanski sarkofazi”, 110.

⁷⁶Ibid., 111-112.

⁷⁷Ibid., 119.

⁷⁸Cambi, *Antika*, 271.

na drugu stranu Jadrana.⁷⁹ Bračko-salonitansku radionicu u 6. stoljeću općenito odlikuju manji i elegantniji sarkofazi,⁸⁰ pa su znakovito i primjeri relikvijara iz tog razdoblja, oni iz Cresa, Lovrečine i Splita, manjih dimenzija, a ne treba pritom zaboraviti ni rapski primjer iz 5. stoljeća.

Relikvijar je pronađen u samostanu klarisa, a prije toga se nalazio u donjem dijelu oltara svetoga Staša (Anastazija) u splitskoj katedrali (sl. 23).⁸¹ Njegova najranija poznata povijest seže tek u 1604. godinu, kada se prilikom vizitacije splitski nadbiskup Markantun Dominis zabrinuo za moći sveca i istaknuo njihovo nedolično čuvanje.⁸² One su zatim pohranjene u dotični relikvijar i smještene u prazni stipes oltara, no nije poznato je li se relikvijar izvorno nalazio u katedrali pa je reupotrebljen ili je odnekud donesen upravo za tu priliku.⁸³

Poznato je da se u sjeverozapadnoj niši katedrale nalazio jedan srednjovjekovni oltar za kojeg M. Ivanišević kaže da je najranija “građevina podignuta u promatranom prostoru na podu mauzoleja.” Iz te je faze sačuvan samo kameni pločnik oltara od pravokutnih ploča te nešto što bi se možda moglo protumačiti kao ležište stupa, dok sam oblik tog starijeg oltara nije moguće znati.⁸⁴ Na istom je mjestu 1210. godine, za vrijeme splitskog nadbiskupa Bernarda, podignut novi oltar posvećen svetome Anastaziju. U istraživanjima 1974. godine, međutim, nije nađen ni jedan ulomak menze, sarkofaga ili bilo kojeg dijela tog starog oltara koji bi nešto konkretno govorio o njegovom izgledu. Osim tragova pločnika i stepenica, na istočnom su zidu pronađeni ostaci dviju faza oslika (sl. 24). Mala površina freske plave i smeđe boje neprepoznatljivog ikonografskog sadržaja nalazila se otprilike ispod sjeverne polovine predele kasnijeg Jurjevog oltara.⁸⁵ Freska je zatim prekrivena bijelom žbukom na kojoj se nalazi sloj crvene žbuke, kojom je pak omeđen trag neke pravokutne gradnje koja bi mogla biti sarkofag. Istraživanja su pokazala da spomenuta freska nije iz vremena Jurja Dalmatinca ni poslije njega, što ostavlja vjerojatnom pretpostavku da je riječ o sloju fresko oslika iz faze oltara s početka 13. stoljeća.⁸⁶ Iz te su faze sačuvane i dvije razine pločnika, točnije pločnik na kojem se nalazio ciborij, te stepenica na kojoj se nalazio stipes oltara s menzom.⁸⁷ Vjerojatno je da spomenuta freska ocrtava upravo taj stipes, budući da se na crtežu s presjekom kapele nastalom prilikom istraživanja vidi obris

---

⁷⁹Ibid., 270.

⁸⁰Rapanić, *Predromaničko doba*, 102.

⁸¹Duplančić, “Dva starokršćanska relikvijara”, 208-209.

⁸²Ivanišević, “Liturgijski opis”, 37.

⁸³Duplančić, “Dva starokršćanska relikvijara”, 209.

⁸⁴Ivanišević, “Stari oltar”, 137.

⁸⁵Ibid., 138.

⁸⁶Ibid., 140.

⁸⁷Ibid., 138.

strukture nalik sarkofagu točno na razini stepenice oltara iz 1210. godine. Drugi značajan nalaz jest šest ploča ugrađenih u pločnik za vrijeme radova J. Dalmatinca, za koje je M. Ivanišević, na temelju oblika te uklesanih kapitalnih slova, zaključio da su pripadale ciboriju. Ciborij je bio sačinjen od ukupno osam ploča koje su stajale na četiri stupa, i bio je slobodnostojeći te “neoslonjen na zidove mauzoleja.” Nije moguće dokazati je li stariji od 1210. godine, no ukoliko i jest bio dio oltara s početka 13. stoljeća, M. Ivanišević zaključuje da se radi o najstarijem ciboriju u crkvi.⁸⁸ Nažalost, tragovi stupova tog ciborija nisu nađeni.⁸⁹

Sažeti opis oltara svetoga Anastazija iz 1448. godine, kako je prvotno izgledao po planu Jurja Dalmatinca, donosi M. Ivanišević. Opis potvrđuje da je krajnji cilj bio urediti kapelu po uzoru na onu nasuprotnu svetoga Dujma (sl. 25). Lavlje konzole nosile su oltarnu menzu i retabl u obliku sarkofaga, dok je za stipes oltara iskorišten svećeg sarkofag iz 1210. godine, koji nije ostao sačuvan. Pločnik kapele i supedanej (podnožje) oltara izrađeni su od ploča ciborija starije romaničke, tom prilikom porušene kapele.⁹⁰ Ciborij i sarkofag, nepromijenjeni i sačuvani do danas, najvažniji su dio Dalmatinčeve kapele.⁹¹ Taj je oltar, dakle, zamijenio stariji iz 1210. godine, u sklopu kojeg se također možda nalazio kameni sarkofag svetoga Anastazija u funkciji stipesa oltara (iako se o tome tek pretpostavlja na temelju spomenutih ostataka oslika iz tog razdoblja, koji ocrtavaju pravokutni oblik nalik sarkofagu). Stoga se može zaključiti da se zadržao titular i tradicija kultnoga mjesta, te da je svaki oltar na tom mjestu bio posvećen svetom Anastaziju⁹² još od vremena donošenja relikvija u Split (oko čega još uvijek postoje mnogi prijepori). Za stipes, za koji se navodi da je u obliku sarkofaga ili kovčega, se u izvorima navodi da je od 1604. godine imao sa sjeverne strane otvor. U opisu iz godine 1704. spominje se da ta renesansna grobnica ima *fenestellu* sa sjeverne strane stipesa, nalik malim zaključanim vratima, dok se 1725. godine izričito govori o željeznoj rešetki.⁹³ Navodi se da je splitski nadbiskup Laghi, navodno prije 1726. godine, dao na stipes oltara uklesati natpis sa ploče na zidu (s obzirom da se ne specificira o kakvoj se ploči radi, može se samo pretpostaviti da se misli na menzu ili neku drugu ploču koja je bila dio oltara iz 1210. godine, a koja je dotada bila sačuvana, ili pak da je riječ o običnoj ploči s natpisom, kakva je iz 14. stoljeća uzidana u zid kapele sv. Dujma).⁹⁴ Na crtežu

---

⁸⁸Ibid., 140, 142. Isto u: Ivanišević, “Liturgijski opis”, 34.

⁸⁹Ibid., 138.

⁹⁰Ivanišević, “Dalmatinac u Splitu”, 146.

⁹¹Ivanišević, “Liturgijski opis”, 42.

⁹²Ivanišević, “Stari oltar”, 137.

⁹³Ivanišević “Liturgijski opis”, 40.

⁹⁴Ibid., 35.

koji je za Farlatijevu knjigu 1751. godine prema opisima izradio G. B. Camozzini, vidi se izgled oltara u to doba zajedno sa uklesanim natpisom (sl. 27).⁹⁵ Natpis sažeto i jasno spominje Bernarda koji je 1210. godine dao posvetiti oltar svetome mučeniku Anastaziju: *D.O.M. // HOC TIBI BERNARDUS PRIMAS // ALTARE SACRAVIT MARTIR ANASTASIS // QUEM TENET ISTA QUIES // AN. DNI MCCXX. KAL. IUN.*⁹⁶

Kako ističe M. Ivanišević, stipes (nosač) važniji je dio oltara od retabla (nadgrađa), budući da su obično u njemu prvotno bile moći sveca za kojeg je oltar građen, a da bi se tek kasnije uzdizale. S obzirom da je oltar sv. Anastazija imao oba dijela građena tako da su mogli čuvati relikvije, vizitatori različito bilježe njihove namjene. Za relikvije se tvrdi da su do 1603. godine bile smještene u stipesu u obliku sarkofaga, a da se na zidu vidi znak drvene škrinje u kojoj je, prema pričama, tijelo sveca. Od 1604. godine relikvije su u retablu u obliku sarkofaga, a zapis iz 1625. godine potvrđuje da je tijelo zatvoreno u stalnom grobu iznad oltara, na licu zida. S obzirom da vizitatori također govore da su 1604. godine moći zajedno s relikvijarom-škrinjicom pohranjene u stipes oltara s *fenestellom* otvorenom na sjevernoj strani, očito je da se smatralo da se dio moći istovremeno nalazio i u retablu koji je također u obliku sarkofaga. Zanimljiv je navod iz 1704. godine koji kaže da se iza oltara, kroz rupu malo ispod svečeva kipa, vidi drvena škrinja u kojoj je navodno tijelo.⁹⁷ Ranokršćanski relikvijar-škrinjica spominje se ponovno 1725. godine prilikom pregleda oltara i stipesa, kada se piše o mramornom kovčežiću (iako je zapravo od vapnenca pa je moguće da je vizitator pretjerao u opisu) s poklopcem s križevima, a u njemu relikvije svetoga Dujma, Anastazija, Jurja i još dvojice svetaca.⁹⁸ Godine 1766., uoči vađenja kamenog relikvijara, relikvije su se nalazile “iza zatvorenog otvora stipesa.”⁹⁹ Prema propisima, prilikom posvete oltara mora se izraditi udubina u oltarnoj menzi. Prekrivena posebnim posvećenim kamenom, ona mora sadržavati svetačke relikvije, tamjan i potvrdu s biskupskim pečatom. Takva je modifikacija vidljiva na oltaru svetoga Anastazija, no nije poznato kojemu točno posvećenju svjedoči budući da se ono u zapisima vizitacija nedosljedno navodi.¹⁰⁰ Godine 1768. oltar se preuređuje i izrađuje se novi barokni stipes, pri čemu je relikvijar izvađen (sl. 26).¹⁰¹ Prilikom njegova ponovnog

---

⁹⁵Ibid., 39. Godine 1768. taj je stipes zamijenjen novim baroknim stipesom, koji je uklonjen prilikom konzervatorskih istraživanja kapele sv. Staša 1974-1975. godine. Na njegovo je mjesto postavljen novi stipes rekonstruiran prema crtežu u Farlatijevoj knjizi. Iz: Prijatelj Pavičić i Čoralić, “Prilog poznavanju baroknih oltara”, 74-75.

⁹⁶Ivanišević, “Stari oltar”, 133.

⁹⁷Ivanišević, “Liturgijski opis”, 40.

⁹⁸Duplančić, “Dva starokršćanska relikvijara”, 208.

⁹⁹Ivanišević, “Liturgijski opis”, 40.

¹⁰⁰Ibid., 39.

¹⁰¹Nadbiskup Laghi je 1725. godine pri pregledu pronašao relikvijar i vratio ga u stipes, što je učinio i nadbiskup Dinaričić

pronalaska 2006. godine, u njemu se nalazio papirić s tekstem iz 19. stoljeća koji spominje, između ostalog, svece Dujma i Anastazija.¹⁰² Ono što se iz ovih podataka može zaključiti jest da je navodne moći svetog Dujma i Anastazija 1604. godine bilo nužno prikladno spremi pa je za tu priliku sekundarno iskorišten mali kasnoantički kameni relikvijar koji ili se već nalazio u katedrali ili je za tu priliku donesen sa šireg područja grada. Nije poznato gdje se nalazio prije toga i koje su bile okolnosti njegove izrade, te kojoj je crkvi i čuvanju kojih relikvija bio prvotno namijenjen. Sa sjeverne je strane stipesa renesansnog oltara (reupotrebljenog i u obliku sarkofaga) otvorena i *fenestella confessionis* (usp. *fenestellu* s južne bočne strane sarkofaga svetoga Dujma u nasuprotnoj Boninovoj kapeli), koja se na temelju izvora može potvrditi najranije tek 1604. godine prilikom polaganja relikvijara-škrinjice, iako je vjerojatno postojala i ranije; ako već ne od početka 13. stoljeća, onda možda od Jurjeve prenamjene 1448. godine.

Ovaj splitski kameni relikvijar još je jedan u nizu primjera kasnoantičkih relikvijara-škrinja manjih dimenzija. Sa sigurnošću se može utvrditi jedino da je izrađen na području Salone u 6. stoljeću, a nepoznatim ostaje mjesto izvornog smještaja i relikvije koje je trebao čuvati. Veza s relikvijama svetoga Dujma i Anastazija se najranije može potvrditi tek 1604. godine, kada se sekundarno upotrebljava za pohranu dijelova njihovih relikvija. Moguće je da se škrinjica u tom trenutku nalazila negdje na užem području Dioklecijanove palače ili čak u samoj katedrali, a vjerojatno je bila prazna pa joj je stoga prigodno dodijeljena funkcija čuvanja relikvija starih gradskih zaštitnika. Ono što je posebice važno za raspravu o kultu relikvija jest činjenica da polukružno zaobljeni poklopci, kakvog ima i ovaj relikvijar, simbolički predstavljaju promjenu u shvaćanju sarkofaga. Dok se dvostrešni obično vežu uz koncept kuće, odnosno doma, polukružni označavaju jednostavan sanduk za polaganje tijela¹⁰³ ili, prema drugom tumačenju, škrinju s blagom.¹⁰⁴ To pokazuje pomak u odnosu prema relikvijama koje se više ne percipiraju samo kao posmrtni ostaci svete osobe s posebnim moćima, već i kao materijalna vrijednost dostojna najvećih počasti.

Opis arhitektonskog smještaja relikvija u 13. i 15. stoljeću je stoga nužan jer skreće pozornost na tu promjenu u širem kontekstu. Dovoljno je samo istaknuti ciborij koji je bio postavljen nad oltarom

---

1758. godine, a novi barokni stipes izrađen je tek 1768. godine kada je relikvijar i izvađen te spremljen u riznicu. Iz: Duplančić, "Dva starokršćanska relikvijara", 209. Čini se da je upravo relikvijar ono na što se autorice referiraju kada navode da je 1768. godine stipes uklonjen, "zajedno s malim sarkofagom." Iz: Prijatelj Pavičić i Čoralić, "Prilog poznavanju baroknih oltara", 74.

¹⁰²Duplančić, "Dva starokršćanska relikvijara", 207.

¹⁰³I. Fisković, "Ranokršćanski sarkofazi", 129.

¹⁰⁴Cambi, *Antika*, 271.

i na taj način dodatno isticao značaj tog kulturnog mjesta koje je samo po sebi postajalo sve razvedenije u širem arhitektonskom smislu. Kako od romaničkog oltara iz 1210. godine nije sačuvano ništa niti su dostupni podaci o njegovom točnom izgledu, može se samo nagađati o točnom smještaju relikvija. Pretpostavka je da se svečev sarkofag, u koji su relikvije u to doba vjerojatno bile smještene, koristio kao stipes oltara. Ostaci fresaka koje možda ocrtavaju upravo taj sarkofag, a koje se nalaze u donjem dijelu oltara, išli bi u prilog toj pretpostavci. Iako će o tome tek biti riječi, vrijedi ovdje istaknuti da je u isto vrijeme, početkom 13. stoljeća, u nasuprotnoj kapeli svetoga Dujma reupotrebljeni sarkofag bio postavljen poprečno uz zid, na povišenom, s *fenestellom* na bočnoj stranici, okrenutom prema zapadu, izravno prema celebrantu. Svakako se može zaključiti da se već u to doba radilo o smišljeno olikovanom i organizacijski usklađenom prostoru.

Godine 1448. gradi se novi oltar, koji već pripada novom tipu grobnica. Po uzoru na Boninovu kapelu iz 1427. godine, konzole u obliku lavljih glava nosile su menzu i retabl u obliku sarkofaga, dok je za stipes oltara iskorišten stariji sarkofag s početka 13. stoljeća (usp. isti postav reupotrebljenog sarkofaga Dobroga pastira u Dujmovoju kapeli u 15. stoljeću). Istovremeno kapela dobiva i novi ciborij, a zajednička karakteristika oba ciborija jesu oslici na svodovima (na Dujmovom su prikazi četiri evanđelista, a na Anastazijevom četiri crkvena oca),¹⁰⁵ koji samo potvrđuju da su se kapele doživljavale u zavisnosti jedna od druge te da se raščlambi i uređenju prostora pristupilo sa smišljenim oblikovnim i ikonografskim programom.

2.1.5. Oltarni grob u ranokršćanskoj memoriji na Majsanu

Na otočiću Majsanu u Pelješkom kanalu zajednica ranih kršćana okupila se oko promišljeno ugrađenog i čuvanog groba u memoriji koja je uklopljena u raniju antičku strukturu. Ranokršćansko groblje, smješteno zapadno od memorije i to možda upravo na jednom od stambenih dijelova prvotne *ville rustice*, nastalo je tu upravo zbog neposredne blizine memorijalne kapele (sl. 28). Prema etimologiji riječi nagađa se da su se tu možda štovali ostaci salonitanskog biskupa Maksima I koji je umro 346. godine, a pokopan je na nepoznatom mjestu, te da su zbog toga kršćani težili pokapanju *ad sanctos* što je u konačnici rezultiralo nastankom groblja.¹⁰⁶ Prenamjena i korištenje rimske profane, a

---

¹⁰⁵Ivanišević, "Liturgijski opis", 40.

¹⁰⁶C. Fisković, "Ranokršćanska memorija", 74.

možda i poganske gradnje za nove kršćanske sadržaje nije bilo nova pojava.¹⁰⁷ Iako je organiziranjem kršćanskog kulturnog prostora u dotad svjetovnoj građevini ona dobila nov sadržaj i novu ulogu, memorija je ipak postala sastavnim dijelom cjeline zbog načina na koji je arhitektonski uklopljena u prostor (sl. 29). Orijentirana u smjeru sjever – jug, memorija je s jedne strane zaštićena kulom, a s ostalih strana zaklonjena stambenim prostorijama. S morske se strane pred memorijom na nižoj razini nalazi tek groblje te se ona na taj način vizualno ističe u prostoru. Tako je memorija od 5. stoljeća postala dijelom obrambenoga sklopa na geografski iznimno povoljnoj i strateški važnoj poziciji, ali je ipak ostala dostupna vjernicima – štoviše, istaknut je njen položaj kao novog središta i kršćanskog obrednog žarišta.¹⁰⁸ S obzirom da relikvijar, koji se morao nalaziti u majsanskoj memoriji, nije nigdje zabilježen te o njegovom porijeklu, izgledu i sudbini nije apsolutno ništa poznato, u ovom će se poglavlju naglasak staviti na njegov širi arhitektonski okvir u kontekstu kulta relikvija – na oltarni grob te na način na koji je on uklopljen u memoriju i na koji komunicira s okolnim prostorom.

Memorija je trapezoidnog oblika, dužine otprilike 7 metara, a širine oko 3.5 metara (sl. 30).¹⁰⁹ U njoj su vidljivi ostaci dvaju grobova koji se pružaju u smjeru istok-zapad, poprečno u odnosu na orijentaciju same memorije (sl. 31). Jedan je smješten u njenom središtu između četiriju masivnih pilona kasnijega postanka, dok se drugi nalazi uz južni zid.¹¹⁰ Središnji grob, pronađen potpuno prazan i neoštećen, veličine je 210 x 50 cm sa istočne, odnosno 70 cm sa zapadne strane, te dubine od oko 1 m (sl. 32).¹¹¹ Njegov se istočni dio sužava prema zidu, dok se razina unutrašnjosti prema zapadnoj strani uzdiže poput uzglavlja te na taj način potvrđuje tipičnu orijentaciju tijela pokojnika koji gleda prema istoku. Na temelju ostataka ležišta u usjeku poda može se zaključiti da je grob bio pokriven pločom čiji ostaci nisu pronađeni. Uz njegovu jugozapadnu stranu, pri uzglavlju, pronađena su dva pravilno klesana četverokutna kamena¹¹² nalik postoljima stupića, zbog čega C. Fisković zaključuje da se tu nalazio oltar¹¹³ čija je stražnja strana bila naslonjena na zapadni zid.¹¹⁴ Sačuvan je i stupić koji ne

---

¹⁰⁷Više o širenju običaja upravo od toga doba u: Brown, *Cult of the Saints*, poglavlja 1-2.

¹⁰⁸C. Fisković, “Ranokršćanska memorija”, 68.

¹⁰⁹Chevalier, *Salona II*, 313.

¹¹⁰Taj drugi grob, uz južni zid, nešto je širi i nepravilniji od onoga u središtu. Bio je pokriven trima nepravilnim pločama, ali obložen žbukom tako da se ploče nisu ni primjećivale u podu memorije. Iako je takav pobočni grob rijetkost, uz razne teze da je na Majsanu postojao samostan, grob bi se mogao vezati uz neke značajnije monahe, no isto je tako moguće da se radi o nekom drugom privilegiranom ukopu. Znakovito je što taj grob nije bio ispražnjen, za razliku od onoga u središtu; u njemu su pronađena tri kostura. Opširnije u: C. Fisković, “Ranokršćanska memorija”, 71; C. Fisković, “Ranosrednjovjekovneruševine”, 142-143; I. Fisković, “Prilozi topografiji”, 68.

¹¹¹Chevalier, *Salona II*, 314.

¹¹²Veličine 10-15 cm, međusobno odvojeni 1.10 m. Iz: Chevalier, *Salona II*, 313..

¹¹³Slični su mauzolej L na Marusincu i oltar u Olivetu. Iz: Dyggve, *Forschungen III*, 108.

¹¹⁴C. Fisković, “Ranokršćanska memorija”, 70.

odgovara ni jednom od prozorskih impostnih kapitela nađenih na lokalitetu, no spaja se s bazom fiksiranom u podu kod groba, zbog čega I. Fisković pretpostavlja da se radi o jednom od nosača menze. Njegova reljefnost ukazuje na zrelost kiparske obrade i dataciju u 6. stoljeće, kada se dotad skromno zdanje na Majsanu reprezentativnije uređuje.¹¹⁵

Raspored otvora također je zanimljiv jer otkriva značaj koji se pridavao grobu. Sa sjeverne strane nalazi se uski i dugački hodnik iz kojega se ulazi u nekoć pokriveno predvorje memorije s njene istočne strane, odakle se kroz uska vrata u sjeveroistočnom uglu ulazi izravno u njen prostor.¹¹⁶ Na istočnom zidu memorije su izvorno postojala dva prozora koja su zazidana kada je prostoriji u ranom kršćanstvu dana nova kulturna funkcija. Danas se iznad groba nalazi otvor koji je zapravo skraćeni mali prozor, na visini od oko 80 cm i širine otprilike 50 cm (sl. 33).¹¹⁷ Otvor je u izravnoj osi s istočnim vratima predvorja koja vode u središnje dvorište sklopa, te s prolazom koji iz dvorišta vodi izvan sklopa (sl. 34). To znači da je postojala gotovo kontinuirana komunikacija istočnih otvora s oltarom u memoriji, odnosno da se iz predvorja mogao uspostaviti izravni vizualni kontakt s oltarom.¹¹⁸ C. Fisković spominje i mogućnost postojanja dvaju dvojnih prozora na zapadnom zidu, koji bi bili otvoreni prema moru te na taj način već izdaleka otkrivali obredni sadržaj građevine, te prozora na južnoj strani koji bi obasjavao unutrašnjost memorije.¹¹⁹ Jedina vrata su ona spomenuta, u sjeveroistočnom uglu memorije. Poprilično su uska i niska, a vrlo vjerojatno su ih koristili uglavnom pripadnici klera koji su ulazili u memoriju radi vršenja obreda, dok su ostali sudionici kulta obred mogli promatrati kroz prozorski otvor iz predvorja.¹²⁰

Pitanje je koji je bio točan položaj oltara, budući da se kod obje mogućnosti – je li bio naslonjen na zapadni ili istočni zid memorije – javljaju određeni problemi. Pretpostavka da je oltar zaista bio prislonjen na zapadni zid memorije, kako se općenito drži u literaturi, logična je jer u tom slučaju oltar ostavlja dovoljno mjesta za prolaz sa istočne strane, nauštrb veličine oltarne menze koja ne bi bila puno duža od 100 cm. Međutim, to bi značilo da bi svećenik prilikom obavljanja službe gledao na zapad i stajao na ploči oltarnoga groba, okrenut leđima prema onima koji bi obred promatrali kroz otvor na istočnom zidu, što je u skladu s već spomenutom opaskom J. P. Cailleta da je *veri populum* inačica stajanja svećenika prisutna tek od 9. stoljeća. Piloni koji se naknadno postavljaju u središte

---

¹¹⁵I. Fisković, "Prilog proučavanju", 135.

¹¹⁶C. Fisković, "Ranokršćanska memorija", 68.

¹¹⁷Chevalier, *Salona II*, 313.

¹¹⁸C. Fisković, "Ranokršćanska memorija", 70.

¹¹⁹Ibid., 72.

¹²⁰Ibid., 69.

memorije nasjeli bi točno s obje strane oltara i na taj način zaklanjali svjetlo, no taj bi problem bio riješen uz pretpostavku C. Fiskovića da su se na zapadnom zidu zaista nalazila dva dvojna prozora. S druge strane, treba spomenuti i mogućnost da je oltar bio prislonjen na istočni zid: glavni problem koji se pri tom javlja jest taj što bi u tom slučaju oltarna menza sezala preko polovice širine memorije, bila duga skoro 2 metra i otežavala prolaz, posebice nakon postavljanja pilona. Međutim, na taj način oltar bi se nalazio točno iznad groba s relikvijama, na kojemu svećenik u tom slučaju ne bi stajao. Bio bi okrenut na istok, prema vjernicima koji bi kroz otvor promatrali obred i imali nesmetan pogled i na sam oltar. Otvor koji se nalazi na visini od otprilike 80 centimetara uvjetovao bi istu visinu oltarne menze, što još uvijek spada u prihvatljivu normu.¹²¹ Međutim, treba također uzeti u obzir i da bi prisutnost ljudi koji nisu bili članovi zajednice bila iznimno rijetka pojava. S druge strane, izgleda da je otvor zaista imao ulogu *fenestelle* i bio vezan uz posjete grobu, što još više komplicira položaj menze. U bilo kojem slučaju, oltar na četiri, odnosno u ovom slučaju na dva stupa, isključuje postojanje stipesa u kojem bi se nalazile relikvije ili koji bi posebnim oknom ostvarivao kontakt između oltara i groba ispod njega. Stoga nema sumnje da se relikvijar s moćima nalazio ispod oltara, u grobnici, i da se iz nje podizao i postavljao na oltar u posebnim prilikama. Slična organizacija kulta relikvija postojala je i u Saloni, na prvotnom grobu svetoga Anastazija u mauzoleju L na Marusincu (sl. 35). Sarkofag se tamo nalazio u maloj podzemnoj prostoriji ispod prezbiterija, točno ispod oltara s kojim je komunicirao putem okna (sl. 36). Stajao je na povišenom, sa *fenestellom* na dužoj stranici koja je bila postavljena točno ispred malog otvora koji je gledao u prostoriju ispred, koja je služila za obavljanje kulta (sl. 37). Ispod otvora je u toj prostoriji bio smješten mali oltarni stol, vjerojatno za žrtvene darove (sl. 38).¹²² U svakom slučaju, podizanje relikvijara i njegovo postavljanje pred otvor putem kojega su vjernici mogli ostvariti izravniji kontakt s relikvijama ne bi bilo toliko neuobičajeno.

U ranom srednjem vijeku prostor memorije se adaptira te se dodaju četiri pilona u središnji dio, koji još i danas izazivaju polemike o tome jesu li nosili ciborij ili kupolu.¹²³ N. Cambi jedini iznosi mišljenje da je konstrukcija predstavljala ranokršćanski baldahin nad kulturnim mjestom koji nije obilježavao vanjski izgled sklopa, no toj tezi ne ide u prilog nalaz sedre “oblikovane za kupolicu” nađene točno između nosača oltara, kao ni nosači prejaki za umetanje običnoga baldahina.¹²⁴ C.

---

¹²¹Standardiziranom visinom oltarnoga stola smatra se otprilike 1 metar, no ona je prilagodljiva ovisno o dimenzijama crkvenoga prostora. Iz: Foy Christopherson, *Place of Encounter*, 44.

¹²²Dyggve, *History of Salonitan*, 109; Dyggve, *Forschungen III*, 82, 108.

¹²³Chevalier, *Salona II*, 312.

¹²⁴I. Fisković, “Prilozi topografiji”, 69.

Fisković piše o gradnji svoda kojeg nose “dva nasuprotna para jakih stubova uslonjena u prvotno ravne i ožbukane zidove,” te navodi kako se plašt stubova “proteže i uz zidne prosjeke prozora” na kojima su pronađeni ostaci fresaka (vrpce crvene i plave boje s motivom bršljanova lišća). S obzirom na to da ih nije poštovala gradnja pokrova radi kojeg su podignuta četiri spomenuta nosača T-presjeka, može se utvrditi da su freske ranokršćanskoga postanka. Međutim, zbog ožbukanih pilona s urezanim crtama kojima se nastojala prikazati lažna pravilnost kamenja, a na temelju analogija, C. Fisković zaključuje da piloni, iako naknadno podignuti, također pripadaju ranokršćanskom razdoblju.¹²⁵ Zbog njihova T-oblika, točnije izbočenog srednjeg dijela, pretpostavlja se da su nosili bačvasti svod sa sustavom poprečnih i uzdužnih pojasnica, a kako je središnje polje između stubova četvrtastog oblika, najvjerojatnije je bilo natkriveno malom kupolom, iako su kupole na takvim zdanjima u to doba bile rijetkost.¹²⁶ Neobičnost umetanja prilično nezgrapne konstrukcije u malu memoriju I. Fisković tumači ne toliko strukturalnom nužnošću, koliko kršćanskom idejom o kupoli kao “božanskom šljemu” ili “nebeskom pokrovu”, očitovanom i u gradnji martirija na Zapadu još od Justinijanova doba.¹²⁷ Iako je već spomenuta činjenica da se iznad relikvija u srednjem vijeku nužno mora nalaziti svod, prema ovom tumačenju majsanska bi kupola predstavljala ponajviše idejno preuređenje izvedeno po kasnoantičkim uzorima. Preuređenje, u kojem vidi porijeklo predromaničke arhitekture na južnom Jadranu, prema I. Fiskoviću treba smjestiti otprilike u 8. stoljeće.¹²⁸ Neovisno o točnom vremenu izgradnje, piloni kao nosiva konstrukcija su zasigurno monumentalizirali memoriju i stavili dodatni naglasak na grobnicu u njenom središtu, a ne smije se zanemariti da je čak prostorno kretanje usmjereno sa svih strana, od branjenih ulaza, prema kultnome prostoru.

Ukoliko bi se hipotetski povezivalo ostatke salonitanskog biskupa Maksima I, koji je umro sredinom 4. stoljeća, s memorijom na Majsanu – iako nije sigurno kojem je Maksimu memorija na Majsanu zapravo bila posvećena – postoji odmak od stotinjak godina. Uz tu pretpostavku, ne zna se gdje su se u to vrijeme nalazili biskupovi ostaci, a kamoli u kakav su sarkofag, odnosno relikvijar, bili položeni. Još je manje poznato bi li relikvije na Majsanu bile položene u novi relikvijar izrađen posebno za Majsan ili bi bile prenesene u prvotnom sarkofagu iz 4. stoljeća u koji su izvorno morale biti spremljene. Ukoliko bi spomenuti relikvijar bio izrađen u 5. stoljeću, analogijom s, recimo,

---

¹²⁵C. Fisković, “Ranokršćanska memorija”, 68-69.

¹²⁶Ibid., 69, 75.

¹²⁷I. Fisković, “Prilog proučavanju”, 135.

¹²⁸Ibid., 38; opširnije i s komparativnim primjerima Ibid. 141 i dalje. “Čini se da je susljedno tome i kasnoantička baldahinska čelija u predromanici na longitudinalno pruženim jednobrodnim crkvicama postala više simbol nečeg o čemu se sadržajno vodilo računa, makar nije više imalo statičko neposredno opravdanje ili konstrukcijsko istovjetno značenje.” Iz: Ibid., 152.

rapskim kamenim relikvijarom koji se datira u isto razdoblje, moglo bi se zaključiti da je on bio manjih dimenzija i jednostavno ornamentiran, kakvi su uostalom i preostali istočnojadranski kameni relikvijari iz 6. stoljeća (iz Lovrečine, Cresa, i oltara svetog Anastazija u splitskoj katedrali). Takav relikvijar tipa škrinjice mogao bi lako biti vađen iz grobnice i postavljan na oltar na vidjelo svima u posebnim okolnostima, na što upućuje smještaj oltara i otvora. Budući da se zna da su ne samo crkveni sklop već i Majsan napušteni u 11. stoljeću,¹²⁹ a grob u središtu memorije je pronađen prazan no neoštećen, zaključuje se kako su relikvije koje su se unutra nalazile odnesene s otoka. To potvrđuje i pronalazak ostataka urušene kupole u već praznom i čak bez pokrovne ploče ostavljenom grobu. S obzirom na takvu sudbinu memorije i nedostatak spomena o čijim se relikvijama radi, te u kakvom su relikvijaru bile pohranjene, nije moguće utvrditi kako je relikvijar izgledao i gdje je završio nakon prijenosa s Majsana.¹³⁰

Primjer kasnoantičke memorije na Majsanu, dakle, jest bitan za raspravu jer poput ostalih dosadašnjih primjera pokazuje kontinuitet – kršćanski sadržaj ulazi u rimsku arhitekturu i daje joj novu kultnu namjenu. Pribavljanjem relikvija te održavanjem kulturnog obreda mjesto postaje privilegirano, a istovremeno se oko njega širi groblje kao rezultat težnje za *ad sanctos* ukopima. Ranosrednjovjekovne adaptacije rade se u svrhu monumentalizacije kulta, ali i simboličkog isticanja njegove važnosti. Grob u središtu memorije i dalje drži svoje privilegirano mjesto i u relikvijaru možda čuva ostatke važnog salonitanskog biskupa, što uvelike pridonosi razvoju kršćanstva na tom lokalitetu, ali i učvršćivanju zajednice, odnosno održavanju kulta nakon nestabilnog razdoblja i razaranja na tom području.

---

¹²⁹Uz kasnoantičku cjelinu, na njenom jugozapadnom uglu, gradi se mala predromanička jednobrodna crkva s polukružnom apsidom, koju C. Fisković datira u 10-11. st. Vjerojatno je upravo to bila crkva koju Ivan Đakon spominje u svojoj kronici u 11. stoljeću, kada opisuje uspješni vojni pohod mletačkog dužda Petra Orseola II na Istru i Dalmaciju krajem 10. stoljeća, prilikom čega se sklonio na Majsan. Iz: C. Fisković, "Ranosrednjovjekovneruševine", 144, 148 i dalje.

¹³⁰I. Fisković, "Prilozi topografiji", 70.

2.2. Relikvijari-škrinje većih dimenzija (ranosrednjovjekovni)

2.2.1. Relikvijar u biogradskom lapidariju (kat. 5)

Još jedan primjer o kojem je sačuvano malo pouzdanih podataka jest kameni relikvijar iz biogradskog lapidarija.¹³¹ Kameni relikvijar tipa škrinje većih dimenzija gotovo je kvadratnih proporcija; visine 61, širine 69.5 i dubine od 31 centimetra (sl. 39). Sanduk je bio razlomljen na mnogo ulomaka koje je u jedinstvenu cjelinu integrirao P. Vežić. Tada je postalo vidljivo da je relikvijar isklesan gotovo u potpunosti od jednog kamenog bloka. Bio je pokriven poklopcem, danas izgubljenim, na što upućuje rub za nalijeganje ploče koji se nalazi sa svih četiriju strana (sl. 40).¹³² U dnu sanduka se također primjećuje kružno udubljenje koje, zajedno s prednjom pomičnom stranicom, navodi na zaključak da je riječ o relikvijaru. Naime, prednja pomična ploča iz praktičnih razloga isključuje mogućnost da je sanduk bio namijenjen krstioničkom zdencu, a u prilog pretpostavci da je riječ o relikvijaru ide i poklopac kojim je bio prekriven te spomenuto udubljenje u dnu sanduka koje je služilo za postavljanje malog relikvijara.¹³³ S obzirom da ne postoje izvori koji bi govorili o tome kada je relikvijar nastao, gdje je trebao biti smješten i koje je relikvije trebao čuvati, A. Mišković na temelju njegove veličine te rustične obrade bez ikakvih naznaka dekoracije pretpostavlja da ne pripada nekom kasnijem srednjovjekovnom razdoblju. Isto tako, upućuje na Jelićev tlocrt (sl. 41) nekadašnje katedrale u Biogradu na kojem je vidljivo zadebljanje zida u prostoru prezbiterija, te u tome hipotetski vidi konstrukciju stubišta oltarne konfesije u koju je relikvijar mogao biti položen.¹³⁴

Biograd se pod tim imenom spominje tek u 10. stoljeću u djelu Konstantina Porfirogeneta, a da se na tom mjestu i ranije nalazilo neko naselje daju naslutiti oskudni materijalni ostaci, te potvrđuju ostaci ranokršćanske građevine na mjestu kasnije katedrale.¹³⁵ Stoga je sigurno da je građevina u kojoj od druge polovine 11. stoljeća stoluju biskupi otprije postojala, a pretpostavljeno je da bi se najranija faza mogla smjestiti u razdoblje prije 6. stoljeća.¹³⁶ Na temeljima kasnoantičke, vjerojatno trobrodne crkve, u doba kneza Branimira, krajem 9. stoljeća, nastaje nova trobrodna i troapsidalna crkva sa

---

¹³¹Mišković, "Suodnos", 184.

¹³²Kustos Zavičajnog muzeja Biograd na Moru, Mirko Čepo, relikvijaru je dodao i poklopac. Radi se o pravokutnoj menzi od klesanog vapnenca koja se datira u 5.-kraj 6.stoljeća, čija je visina 51, širina 65.5, a debljina 6 centimetara. Nažalost, nalaz nije objavljen pa se trenutno o tome ne može ništa više reći.

¹³³Mišković, "Suodnos", 184.

¹³⁴Ibid., 188.

¹³⁵Uroda, *Biogradska katedrala*, 3.

¹³⁶Ibid., 6.

zvonikom na pročelju, stupovima i polukružnim kontraforima. Postoje pretpostavke da je crkva bila dvoranska te da je možda imala i kupolu u traveju pred svetištem. Budući da je stvarna prostorna elevacija biogradske katedrale nepoznata, pretpostavka o dvoranskoj crkvi iznesena je tek na temelju Grünembergov crteža s kraja 15. stoljeća, na kojem se na začelnoj strani vidi obris dvostrešnoga krova koji prekriva cijelu građevinu.¹³⁷ U južni brod je naknadno ugrađena krstionica, vjerojatno kada crkva dobiva status katedrale,¹³⁸ u doba Petra Krešimira IV (1058-1074. g.).¹³⁹ U to se doba preuređuju dijelovi crkvenoga namještaja, o čemu svjedoče sačuvani ulomci ranoromaničke liturgijske opreme. U novoobnovljenoj je katedrali 1102. godine mađarski kralj Koloman okrunjen za kralja Ugarske, Dalmacije i Hrvatske, a ubrzo nakon toga, već 1125. godine, ona stradava u mletačkom razaranju.¹⁴⁰ Titular crkve zabilježen je tek u 17. stoljeću, iako je katedrala vjerojatno i ranije bila posvećena svetoj Anastaziji.¹⁴¹ To je moguće već nakon širenja kulta svete Anastazije u ranom srednjem vijeku, no ostaje pitanje bi li crkva preuzela tog titulara već u 11. stoljeću prilikom dobivanja statusa biskupije, ili možda u 13. stoljeću kada se, između ostalog, u Biograd sklanja dio Zadrana nakon križarskog osvajanja grada 1202. godine.¹⁴²

2.2.2. Zadarski relikvijar svete Anastazije (kat. 6)

Jedan od najznačajnijih i najbolje sačuvanih primjera kamenih relikvijara na istočnojadranskoj obali jest mramorni relikvijar svete Stošije (Anastazije) iz zadarske katedrale, danas čuvan u Arheološkom muzeju u Zadru (sl. 42). Visok je 77, dugačak 103, a širok 57 centimetara, dok je kao materijal vjerojatno poslužio ostatak neke antičke gradnje.¹⁴³ Jednostavan dvostrešni poklopac, s istaknutim rubom za bolje prijanjanje, odudara od svih dosad viđenih primjera po tome što nema naglašene uglove ni akroterije poput sarkofaga 4. stoljeća, a razlikuje se i od zaobljenih poklopaca koji se javljaju u 6. stoljeću. Stoga u neku ruku označuje prekid s antičkom i kasnoantičkom tradicijom sarkofaga te se više ugleda na jednostavnije poklopce škrinjica za dragocjenosti. Od dekoracije ima tek latinski križ s neznatno proširenim lateralnim krakovima, koji je urezan na kraćoj strani poklopca i

---

¹³⁷Vežić, "Katedrala sv. Anastazije", 202, 204.

¹³⁸Ibid., 204.

¹³⁹*Biograd*, 20.

¹⁴⁰Vežić "Katedrala sv. Anastazije", 194, 196.

¹⁴¹Ibid., 205.

¹⁴²Ibid., 194, 202.

¹⁴³Vedriš, "Nastanak kulta", 9.

proteže se cijelom njegovom visinom. Veći naglasak stavljen je na natpise; jedan se nalazi na dužoj strani poklopca, drugi na dužoj strani sanduka, a treći s njegove kraće strane. Ispisani stiliziranom kapitalom, u potpunosti su sačuvani, a transkript i prijevod natpisa s poklopca glasi (sl. 43): *IN NOMINE SANCTE TRINITATIS. HIS REQUIESCIT CORPUS BEATE SANCTE ANASTASIE. DE DONIS DI ET SANCTE ANASTASIE DONATVS PECCATVR EPISCOPUS FACIT. DEO GRATIAS*, u prijevodu: “U ime Presvetoga Trojstva. Ovdje počiva tijelo blažene svete Anastazije. Od darova Božjih napravio je (ovo djelo) Božjom pomoći grešnik biskup Donat.”¹⁴⁴ Skraćena verzija toga natpisa ponavlja se na stražnjoj dužoj strani sanduka (sl. 44): *IN NOMINE SANCTE TRINITATIS HIC REQUIESCIT CORPUS BEATE SANCTE ANASTASIE*, kao i na bočnoj strani (sl. 42): *DE DONIS DEI DONATVS PECCATVR EPISCOPVS FECIT*. Način obrade sarkofaga, ali i specifična izdužena slova, upućuju na karolinško razdoblje postanka, točnije 9. stoljeće, kada se i smješta donošenje relikvija u Zadar.¹⁴⁵

Prema izuzetno kompleksnoj legendi o životu i mučeništvu svete Anastazije, svetica je bila porijeklom Rimljanka, a poznavala je i pratila svetog Krševana do Akvileje gdje je pogubljen. Nakon toga je sa solunskim mučenicama nastavila put do Sirmija gdje je na kraju i sama stradala u Dioklecijanovim progonima početkom 4. stoljeća.¹⁴⁶ Uspostavljanje kulta svete Anastazije u Zadru bilo je potaknuto političkim okolnostima. Prema legendi, Zadar je u sporu Karla Velikog i Nicefora I, usklađujući svoje djelovanje s Venecijom, stao na stranu Bizanta. Zbog toga je zadarski biskup Donat, kao zahvalnost za vjernost, od Nicefora I primio relikvije ove mučenice, koje su se tako našle u Zadru oko 800. godine.¹⁴⁷ Ostaci se smještaju u katedralu sv. Petra koja tom prilikom mijenja ime i titulara te postaje katedralom sv. Stošije. Ta je svetica od početka 9. stoljeća pa sve do kraja 12. stoljeća držala primat u gradu Zadru, kada sve više jača kult svetog Krševana. Objašnjenje za tu pojavu T. Vedriš vidi u činjenici da je sveta Anastazija bila samom prirodom svog dolaska u Zadar čvrsto vezana uz biskupski kaptol, dok jačanjem komuna i plemićkih obitelji u 13. stoljeću jača i kult svetog Krševana uz koji su se vezivali, te se na taj način stavlja u drugi plan štovanje svete Anastazije.¹⁴⁸

---

¹⁴⁴Jakšić, *Umjetnička baština*, 97.

¹⁴⁵Vedriš, “Nastanak kulta”, 9.

¹⁴⁶T. Vedriš, međutim, smatra kako je vjerojatnije da je mjesto njezina pogubljenja ujedno i mjesto u kojem je rođena ili barem živjela, čime odbacuje navode da je bila Rimljanka. Anastazija je sahranjena u Sirmiju, odakle su 441. godine njeni ostaci preneseni u Konstantinopol nakon hunskih napada i rušenja grada. U isto doba njen se kult širi preko Akvileje i sjeverne Italije na zapad te u Rim, gdje “s osloncem na akvilejski krug svetaca uskoro nastaje i jezgra pasije, a početkom 6. stoljeća Anastazija je umjetno povezana s akvilejskim mučenikom svetim Krševanom.” Ibid., 27.

¹⁴⁷Ibid., 6.

¹⁴⁸Ibid., 27.

I prije prijenosa relikvija svete Anastazije u Zadar, još od samih početaka kršćanstva, u gradu je postojala snažna kršćanska zajednica. Međutim, zadarski počeci, za razliku od primjerice salonitanskih, nisu nastali na temeljima mučeništva. Zadarska katedrala, čiju je gradnju započeo biskup Feliks još u 4. stoljeću i koja je potrajala kroz čitavo 5. stoljeće, bila je posvećena svetom Petru, a vjerojatno i svetom Pavlu (sl. 45).¹⁴⁹ Posvećivanje ranokršćanske crkve najvažnijim kršćanskim mučenicima, odnosno prvim svecima i apostolima, bilo je uobičajeno za razdoblje kada Crkva još uvijek nastoji učvrstiti temelje i iskristalizirati jedno učenje i jednu tradiciju koja bi ujedinila sve kršćane. To ujedno znači da su crkveni poglavari nastojali pribavljanjem apostolskih relikvija dati na važnosti svojim crkvama. Radi velike potražnje javio se fenomen kontaktnih, sekundarnih relikvija, tzv. *brandea*, koje se iz Rima šire talijanskim, a zatim i istočnojadranskim područjem nakon što su bile pribavljane uglavnom sa Istoka. A. Mišković smatra kako je malo vjerojatno da je zadarska katedrala u razdoblju kasne antike posjedovala stvarne relikvije svetaca, te drži da se vjerojatno radilo upravo o kontaktnim relikvijama spremljenim u dijelove oltara koji do danas nisu pronađeni.¹⁵⁰ Zna se da je prvotna zadarska katedrala iz 5. stoljeća bila trobrodna crkva u čijoj se prostranoj apsidi, promjera većeg od širine glavnoga broda, nalazio subselij i iza njega polukružni ophod. U ranom srednjem vijeku, u vrijeme biskupa Donata na samom početku 9. stoljeća, crkva doživljava višestruke obnove, od kojih je za raspravu najvažnija “omanja kripta ili pak konfesija” sagrađena pod prezbiterijem, a na koju upućuju malobrojni fizički ostaci.¹⁵¹ Ta se ranosrednjovjekovna kripta, prema P. Vežiću, mora dovesti u vezu s kultom triju solunskih svetica – svete Irene, Agape i Kione – čija se konfesija i danas nalazi u kasnije obnovljenoj romaničkoj kripti točno ispod glavnog oltara (sl. 46). Postavlja se stoga pitanje kamo su trebale biti smještene relikvije svete Anastazije, koje negdje u to doba pristižu u Zadar. P. Vežić navodi pretpostavku da je u istim pregradnjama za vrijeme biskupa Donata sagrađena i kapela u dnu sjevernoga broda, u kojoj je potvrđeno da se kasnije, u romaničkoj fazi, nalazio relikvijar s ostacima svete Anastazije (sl. 47).¹⁵² Pretpostavljenoj kapeli pripadaju i tri grede s natpisom posvećenim Donatu, što bi bio dodatan dokaz pretpostavci o njenom ranosrednjovjekovnom postanku, te potvrda legende o translaciji u prijepisu iz 17. stoljeća, u kojem se navodi da je Donat prenio ostatke svete Anastazije tek “pošto je u stolnoj crkvi bio pripravljen oltar i dolična raka.”¹⁵³ Ulomci greda bi čak ukazivali na

---

¹⁴⁹Mišković, *Liturgijski ambijenti*, 70.

¹⁵⁰Ibid., 63.

¹⁵¹Vežić, “Halkoprateljska bazilika”, 304. Više u: Vežić, “Prezbiterij katedrale”, 55, te Vežić, “The Early Medieval Phase of the Episcopal Complex in Zadar”, *HortArtMed* 1 (1995): 153.

¹⁵²Vežić, “Halkoprateljska bazilika”, 304.

¹⁵³Ibid., 306.

moguće postojanje pregrade koja je ograđivala kapelu od ostatka sjevernoga broda. T. Vedriš je stajališta kako je relikvijar nalik malenom sarkofagu, koji nije donesen iz Konstantinopola prilikom prijenosa relikvija već je tom prilikom izrađen u Zadru, vjerojatno ipak bio smješten ispod glavnog oltara zadarske katedrale, u skladu s običajima koje pratimo još od kasne antike. Bianchi, koji prvi i donosi tu pretpostavku, smatra da je relikvijar premješten u sjevernu apsidu tek u 13. stoljeću.¹⁵⁴ Međutim, ukoliko je kapela doista nastala u ranom srednjem vijeku kada u crkvu stižu i relikvije iz Konstantinopola, nije isključeno da je romanička kapela sa relikvijarom svete Anastazije u sjevernom brodu zapravo zadržala kultno mjesto naslijeđeno iz 9. stoljeća, i to sve do danas (sl. 48). N. Jakšić, s druge strane, podsjeća da je Donat u Zadru istovremeno dao izgraditi i rotundu posvećenu svetome Trojstvu, koja je pak svojim oblikom srodna Kristovom grobu u Jeruzalemu, posvećenom kultu Anastasis. Tako postoji mogućnost da su relikvije svete Anastazije možda izvorno bile položene u zadarsku rotundu budući da su one i u Konstantinopolu u 5. stoljeću bile čuvane u crkvi posvećenoj Anastasis, odnosno zbog činjenice da se već od 5. stoljeća poistovjećuju kultovi Anastazije i Anastasis.¹⁵⁵ Jakšićeva teorija koja uzima u obzir širi kulturološko-ikonološki kontekst ima utemeljenja u činjenicama, no zasad još nedostaje konkretnijih dokaza koji bi je potvrdili.

Zanimljivo je da je na ciboriju prokonzula Grgura, koji je u prvoj polovini 11. stoljeća postavljen nad glavnim oltarom, još uvijek uklesana posveta svetom Petru i Pavlu, da su se njihove relikvije čuvale u ikoni iz 14. stoljeća, da se njihov blagdan redovito obilježavao te da se još u kalendaru iz 15. stoljeća spominje posveta crkve toj dvojici svetaca.¹⁵⁶ Znakovito je, međutim, što u svome djelu *O upravljanju carstvom* iz prve polovine 10. stoljeća Konstantin Porfirogenet uspoređuje “hram svete Anastazije” s tzv. halkoprateljskom crkvom 10. stoljeća u Konstantinopolu, odnosno što zanemaruje posvetu Petru i Pavlu te umjesto toga naglašava upravo carigradsku sveticu.¹⁵⁷ To je učinjeno vjerojatno iz političkih razloga, odnosno zbog već spomenute predaje prema kojoj je Konstantinopol povjerio relikvije svete Anastazije zadarskome biskupu Donatu nakon što je stao na njegovu stranu u sporu s Karlom Velikim. Usporedna analiza dviju građevina ne rasvjetljava u potpunosti razlog zbog kojega ih je Konstantin Porfirogenet međusobno usporedio, ali upućuje na mogućnost da je zadarska crkva još u svojoj ranosrednjovjekovnoj fazi imala galerije poput konstantinopolske, a koje su se kasnije odrazile u strukturi romaničke bazilike i sačuvale sve do danas.

---

¹⁵⁴Vedriš, “Nastanak kulta”, 9.

¹⁵⁵Jakšić, *Umjetnička baština*, 97.

¹⁵⁶Vežić, “Halkoprateljska bazilika”, 302-03.

¹⁵⁷Ibid., 301, 303.

¹⁵⁸ Još je značajnije što se u opisu halkopratejske bazilike spominje stubište u lijevom brodu, gdje je i “eukterij s Gospinom relikvijom” – što je svojevrsni pandan i moguća potvrda postojanja ranosrednjovjekovne kapele s relikvijama svete Anastazije u sjevernom brodu zadarske crkve. U halkopratejskoj se bazilici stubištem uspinjalo do katekumeneja, točnije galerije za carsku svitu, pa P. Vežić upravo u tome vidi temelje za pretpostavku da su kapela i matronej, koji čine važan dio prostorne strukture zadarske katedrale 12. stoljeća (nastale na kasnoantičkoj matrici, sl. 49), postojali i prije romaničke faze građevine.¹⁵⁹ Osim nove apsida i prezbitarija, u 12. stoljeću katedrala dobiva i novu monumentalnu kriptu kojoj je također prethodila ranija, predromanička struktura (sl. 46).¹⁶⁰ Kripta je uzdignuta za nekoliko stepenica i ukopana skoro do sredine glavnoga broda, s kojim komunicira putem dva kraka lateralnih stepenica (sl. 50). Kolonade dijele kriptu, svodenu križnim svodom, na tri broda. Široki apsidalni dio na istočnoj strani rastvoren je trima prozorima, dok četiri snažna stupa u središtu “nose podignutu konfesionalnu celu sa sarkofagom i moćima triju svetica”, svete Irene, Kione i Agape.¹⁶¹

Formalno i oblikovno gledajući, zadarski bi se relikvijar svete Anastazije mogao svrstati u skupinu relikvijara tipa sarkofaga, no ne može se nazvati pravim sarkofagom jer dimenzije isključuju mogućnost da je u njemu bilo pohranjeno cijelo tijelo. S obzirom da se vjerojatnije ipak radilo o reduciranim ili djelomičnim relikvijama svetice, pravilnije je govoriti o relikvijaru tipa škrinje većih dimenzija. Pouzdana je datacija relikvijara u 9. stoljeće, doba karolinške renesanse, čiji se utjecaj očituje u izvedbi relikvijara te ponavljanom zazivu Presvetoga Trojstva, koncepta oko kojeg se vode mnoge teološke rasprave upravo u ovom razdoblju: “Taj kult odnosno dogma favorizira [se] upravo u karolinško doba u skladu sa snažnijom kršćanskom obnovom diljem Karlova imperija.”¹⁶² Iako ovo nije prvi karolinški primjer obrađen u tekstu, prvi je s natpisima od izvanredne važnosti. Iako generički i posvetni, natpisi svejedno donose važne podatke o čuvanim relikvijama i kontekstu njihova pribavljanja. Tako je uz pomoć natpisa i na temelju pisanih izvora moguće rekonstruirati kontekst donošenja relikvija svete Anastazije u Zadar. Njih je biskup Donat primio od bizantskoga cara Nicefora I u znak zahvalnosti što je Zadar stao na stranu Bizanta u sporu s Karolinzima.

U prvim godinama 9. stoljeća relikvije se dopremaju u Zadar, prilikom čega se vjerojatno

---

¹⁵⁸Ibid., 310.

¹⁵⁹Ibid., 309.

¹⁶⁰Vežić, “Prezbitarij katedrale”, 55.

¹⁶¹Ibid., 61, 63.

¹⁶²Jakšić, *Umjetnička baština*, 97.

reupotrebljava neki antički mramorni blok kako bi se izradio sarkofag prikladan za njihovo čuvanje. Iako postoji teza da su oni bili izvorno pohranjeni u Sv. Donatu zbog simboličkih veza rotunde s kultom Anastasis, koji se pak još od kasne antike poistovjećivao s Anastazijinim kultom, sigurno je se može tvrditi jedino da se od 13. stoljeća sarkofag nalazi u sjevernoj apsidi zadarske katedrale, a ostaje vjerojatnost da je tamo i prvotno postavljen. Relikvijar nema *fenestellu confessionis* pa je isto tako moguće i da se u ranom srednjem vijeku nalazio pod oltarom, nedostupan vjernicima sve do premještaja u apsidu. U svakom slučaju, relikvije su imale važnu ulogu u posveti crkve, jer, umjesto dotadašnjih generičkih, uspostavljaju novog titulara i zaštitnicu grada. Ona ne samo da pripada liniji najranijih kršćanskih mučenika, već i samim time što je svojevrsni poklon moćnoga Bizanta ima određen politički naboj.

Jednostavna dekoracija relikvijara, s urezanim latinskim križem, ne ostavlja puno prostora za donošenje zaključaka o njegovom radioničkom porijeklu. Jakšić napominje kako su ranokršćanski sarkofazi na području zadarske nadbiskupije rijetki. Dva sačuvana primjerka, međutim, imaju isklesan reljefni križ *crux capitata* s proširenim hastama koji se proteže punom visinom pročelja. Pripadaju velikoj skupini sarkofaga bračkih radionica 6. stoljeća koji su najrašireniji na području Salone, a razlikuju se uglavnom po tipu križa na prednjoj strani.¹⁶³ Na tragu Jakšićevih zaključaka moguće je pretpostaviti kako je zadarsko područje od kasnoantičkoga doba bilo pod utjecajem salonitanskog umjetničkog kruga, odnosno da su se uvozili i sarkofazi bračke produkcije. Stoga se može reći da relikvijar (nalikom na sarkofag) svete Anastazije iz 9. stoljeća podsjeća na tipične lokalne primjere koji su u tom trenutku već imali dužu tradiciju. Može se pretpostaviti kako je od zadarskog primjera pa do kraja srednjega vijeka prevladavala varijacija na već ustaljenu tipologiju obrade sarkofaga.

---

¹⁶³Ibid., 16.

3. Relikvijari-sarkofazi

3.1. Izvorni relikvijari-sarkofazi

3.1.1. Ploča relikvijara-sarkofaga svetog Pelagija u Novigradu (kat. 7)

Prilikom gradnje novigradske crkve s kriptom, između druge polovine 8. i početka 9. stoljeća, nastaje i relikvijar-sarkofag svetoga Pelagija s nepoznatim tipom pokrova. Danas je sačuvana samo jedna stranica s jednostavnim križem nasred ploče (sl. 51). Ova mramorna ploča dužine je 204 centimetara, visine 88, a debljine 9.5 centimetara.¹⁶⁴ Pronađena je 1998. godine u kripti katedrale, gdje je i danas izložena (sl. 53).¹⁶⁵ S prednje strane izrađena je dosta grubo s vidljivim tragovima klesanja u obliku okomitih ureza, dok je na sredini reljefno izveden plitki nepravilni latinski križ s blago proširenim krakovima koji se proteže gotovo cijelom visinom ploče (sl. 52). Duž njegova ruba vide se urezi koji podsjećaju na pripremnu skicu, zbog čega ploča ostavlja dojam nedovršenosti. Na sjecištu krakova urezan je natpis koji upućuje na onoga čiji su se ostaci tu čuvali: *SCS // PE // LA // Gi // VS*. Duž bočnih stranica i na srednjem dijelu gornje stranice sačuvane ploče uočava se stepeničasti utor koji daje naslutiti kako je to bilo mjesto spajanja stranica, čime se dolazi do saznanja da je ploča zapravo činila stražnju stranicu relikvijara, koja je bila postavljena tako da se reljefni križ nalazio s njegove unutarnje strane. Zanimljivo je spomenuti da se taj tip križa povezuje s križevima koji se u razdoblju od kasne antike do srednjega vijeka slikaju na unutarnjim zidovima grobnica.¹⁶⁶ Relikvijar zasad nije obrađen u literaturi, izuzev kataloške jedinice u katalogu izložbe *Hrvati i Karolinzi*, gdje je datiran u 8.-9. stoljeće na temelju motiva križa s natpisom, načina obrade te epigrafskih osobina slova.¹⁶⁷ To bi značilo da je ploča zapravo preostatak monumentalnog relikvijara svetog Pelagija iz vremena gradnje novigradske katedrale, odnosno kripte u kojoj je pronađena.

Kako navode istraživači, prva građevina na mjestu novigradske katedrale, vjerojatno nastala još u kasnoantičko doba, nalazila se izvan zidina kasnoantičkoga kaštela te je možda imala grobljansku funkciju, pa je stoga moguće da se u njoj nalazila mala memorija posvećena svetom Pelagiju oko koje

---

¹⁶⁴Milošević, ur. (I. Matejčić), *Hrvati i Karolinzi*, 51.

¹⁶⁵Jurković, Matejčić i Zihel, ur. (I. Matejčić), *Novigradski lapidarij*, 27.

¹⁶⁶Milošević, ur. (I. Matejčić), *Hrvati i Karolinzi*, 51.

¹⁶⁷Ibid., 52.

se razvijalo groblje.¹⁶⁸ Tipičan razvoj svetoga groba u memoriju-martirij pa u baziliku, opažen na primjerima salonitanskih cemeterijalnih bazilika, ali i na mnogima drugima, nije isključen ni na novigradskom primjeru, tim više što je sveti Pelagije prema legendi bio pripadnik bogate novigradske obitelji i još jedan u nizu mučenika iz najranije povijesti kršćanstva. Analogijom bi se moglo pretpostaviti kako su se oko mjesta ukopa mladog Pelagija počeli okupljati kršćani, nakon čega je sagrađena memorija, a ubrzo su se okolo počeli širiti i privilegirani ukopi. Rastom kulta mučenika sklop je bilo potrebno monumentalizirati i podići baziliku, koja obično sjeda na raniju građevinu i uklapa grob mučenika u svoje svetište. Ona tako istovremeno obavlja povremenu službu posvećenu mučeniku i liturgijsko slavlje, ali nužno poprima i grobljansku funkciju radi groblja koje se obično formira oko memorije još u najranijoj fazi. Dakle, nije isključeno postojanje starije crkve koja bi prethodila karolinškoj. Na to upućuju i malobrojni kameni ulomci iz ranokršćanskoga razdoblja.¹⁶⁹ Najvjerojatnije u blizini jugozapadnog ugla katedrale nalazila se i krstionica, porušena nakon 1780. godine, kada je njen tlocrt i presjek izradio L. Dufourny (sl. 54). Zdanje je bilo osmerokutnog tlocrta, sa krstioničkim bazenom i ciborijem. Iako je tipološki srodna ranokršćanskim primjerima, primjerice onoj u Poreču, novigradska krstionica vjerojatno je podignuta tek u 8. stoljeću.¹⁷⁰ Šesterostrani ciborij s natpisom biskupa Mauricija iz zadnje četvrtine 8. stoljeća u stilskom smislu, svojim općim karakteristikama i pojedinim klasičnim motivima, predstavlja odraz liutprandske renesanse, ali rađen u novom predromaničkom stilu (sl. 55). Budući da na području Istre ne postoji ni jedan drugi predromanički primjer sa sukladnim elementima, može se zaključiti da ciborij nije radila ni jedna istarska radionica. Smatra se da je on nastao u okružju Cividalea, gdje je spoj tradicije lituprandske renesanse i novoga predromaničkog stila bio najjače izražen.¹⁷¹ Ostatak crkvene opreme nije bio naručen od iste radionice koja je izradila ciborij, s obzirom da se sačuvani dijelovi liturgijskog namještaja katedrale mogu povezati s rimskim majstorima te radionicom “Majstora kapitela iz Bala”. Biskup Mauricije nakon povratka iz izгона u Cividaleu smješta spomenuti ciborij u krstionicu te, zapravo, na simbolički način obilježuje ustoličenje franačke vlasti u Istri.¹⁷²

Karolinška faza crkve i kripte datira se na prijelaz iz 8. u 9. stoljeće.¹⁷³ Na tlocrtu je vidljivo da

---

¹⁶⁸Jurković, *Novigrad istarski*, 15.

¹⁶⁹Milošević, ur. (I. Matejčić), *Hrvati i Karolinzi*, 42.

¹⁷⁰Matejčić, “Krstionice”. Više u: P. Vežić, “Krstionica i ciborij u Puli i Novigradu”, *Novigrad-Cittanova 599-1999*. Novigrad: 2002.

¹⁷¹Jurković, “Il ciborio di Novigrad”, 148.

¹⁷²Ibid., 149.

¹⁷³Milošević, ur. (I. Matejčić), *Hrvati i Karolinzi*, 46.

se radi o trobrodnoj crkvi s četvrtastim pilonima, ravnim začeljem i polu-ukopanom kriptom (sl. 56). Tlocrt kripte (sl. 57) poklapa se s obrisom svetišta neposredno iznad nje, a istraživanja su pokazala da su apsida i zidovi kripte nastali u isto vrijeme.¹⁷⁴ Izvorno su se u kripti nalazila dva simetrična ulaza s pristupnim svodnim hodnikom te stepenicama sa zapadne strane, kao i tri polukružno završena prozora od kojih je jedan bio ukrašen pleternom tranzenom. Takvi prozori, kao i pleterna dekoracija, nalazili su se i u crkvi, što potvrđuje da su kripta, a vjerojatno i cijela crkva, ranosrednjovjekovne.¹⁷⁵ Svojom trobrodnošću i jakim križnim svodovima, monumentalna novigradska kripta (sl. 58) svoj uzor ima u onoj akvilejskoj, koja se datira u doba patrijarha Paulina s kraja 8. stoljeća. Time se samo dodatno potvrđuje da je i novigradska katedrala sagrađena u karolinško doba, krajem 8. ili početkom 9. stoljeća,¹⁷⁶ te svjedoči i o vezama Novigrada i Akvileje kao patrijarhijskog središta. Naime, Istra je potpala pod franačku vlast 778. godine,¹⁷⁷ a na čelo novigradske biskupije dolazi biskup Mauricije. Novigrad, kao važno biskupsko središte, postaje na taj način glavna točka iz koje se širi karolinški utjecaj po cijeloj Istri. Istarska arhitektura tog ranog karolinškog razdoblja svojim je arhitektonskim i prostornim rješenjima srodna primjerima sa susjednih područja pod jurisdikcijom akvilejskog patrijarhata.¹⁷⁸

Postava oltara s relikvijama u samom središtu kripte nešto je što dodatno veže Novigrad uz Akvileju. Sačuvani je relikvijar podignut na četiri stupa koji dodiruje središnji svod kripte i na taj način uspostavlja izravan kontakt s oltarom u svetištu (sl. 58, 59). Sadašnji izgled relikvijara u obliku kamene škrinje rezultat je adaptacije biskupa Adama iz 1146. godine, koju potvrđuje natpis sa spomenom svetih tijela Pelagija i Maksima. Natpis je kasnije ugrađen u noviju konfesiju, možda za vrijeme adaptacija biskupa Caima 1621. godine, u kojoj su se čuvale relikvije novigradskih zaštitnika preostale nakon pljački u 14. i 16. stoljeću.¹⁷⁹ Prilikom tih kasnijih adaptacija crkve mnogo je ranosrednjovjekovnih ulomaka sekundarno iskorišteno, a prilikom demontiranja četvrtastog stipesa oltara koji se nalazio u sredini kripte, pronađen je veliki broj karolinških fragmenata ukrašenih reljefima.¹⁸⁰ Tu je pronađen i mali sarkofag s poklopcem, za koji se pretpostavlja da je možda upravo bila “prva spremnica za novigradske relikvije.”¹⁸¹ U literaturi nažalost nije dostupno više informacija o tom nalazu tako da se

---

¹⁷⁴Ibid., 43.

¹⁷⁵Ibid., 44.

¹⁷⁶Ibid., 46.

¹⁷⁷Ivetić, *Istra kroz vrijeme*, 169.

¹⁷⁸Jurković, “Predromanika”.

¹⁷⁹Jurković, Matejčić i Zihel, ur. (I. Matejčić), *Novigradski lapidarij*, 26.

¹⁸⁰Ibid., 23.

¹⁸¹Ibid., 26.

ovom prilikom ne može ništa više reći o spomenutom sarkofagu, kao ni gdje se čuva.

S obzirom da Istra 778. godine potpada pod franačku vlast, a Novigrad kao biskupija zauzima važno mjesto u širenju karolinškog utjecaja, razumljivo je da se novigradska komuna, odnosno crkvena zajednica, potrudila obnoviti tradiciju štovanja svog najvažnijeg mučenika kako bi se istaknuli duboki korijeni kršćanstva na tome području. Za tu je priliku simbolički obnovljen kult svetoga Pelagija iz 3. stoljeća, čiji se ostaci polažu u novoizrađeni relikvijar-sarkofag. S obzirom da je od njega ostala sačuvana tek jedna stranica i nije moguće puno reći o stilskim karakteristikama, zanimljivije je razmotriti njegov moguć smještaj u arhitekturi. Kao što je već naglašeno, relikvijar nastaje u doba nastanka crkve i kripte, pa se može zaključiti da je on bio dio crkvenoga namještaja te ranokarolinške faze i da je vjerojatno zauzimao privilegirano mjesto u kriпти. Sama kripta je sa svoja četiri središnja nosača, koji podsjećaju na konstrukciju baldahina, a posebice križnim svodom, činila savršen arhitektonski okvir za smještaj relikvija, koje su se najvjerojatnije nalazile u samom njenom središtu. Ukoliko se iznad njih, u samoj kriпти nalazio i oltar, što je lako moguće, relikvijar bi tako imao izravnu ulogu u posveti oltara.

Kripta, ispod svetišta uzdignutog na platformu, osim središnjeg ulaza sa stepenicama i pristupnim hodnikom na zapadu, imala je i dva bočna pristupa koji su vodili u pokrajnje kapele u bočnim brodovima. Između ta tri ulaza su u platformi svetišta probijeni prozori koji omogućavaju vizualni kontakt s kriptom.¹⁸² Moguće je da se negdje tijekom 12. stoljeća, možda čak i u intervencijama biskupa Adama 1146. godine, izgrađuje novi relikvijar koji se podiže na četiri stupa iznad oltara i ostvaruje izravan kontakt sa svodom kripte te uspostavlja svojevrsnu vertikalu između kripte i svetišta.¹⁸³ Tada se stranica relikvijara svetoga Pelagija sekundarno iskorištava kao pokrov groba. To zasigurno nije bilo učinjeno isključivo radi iskorištavanja mramora kao iznimno skupocjenog materijala, nego i zbog njegove simboličke vrijednosti. S jedne strane mramor je u srednjem vijeku označavao prestiž i njegovom se sekundarnom upotrebom često pozivalo na slavu i moć ranijih

---

¹⁸²U Saint-Savinieniu u Sensu dvoranska se kripta nalazi ispod svetišta uzdignutog na platformi, a pristup čini središnje stubište. U Sv. Petru u Agilateu kod Milana u kriпти se ulazi stubište iz bočnih kapela, a vizualni kontakt između kripte i glavnoga broda uspostavljen je probijanjem malih prozora na platformi svetišta, s obje strane stubišta koje vodi u svetište. Iz: Crook, *Architectural Setting*, 125.

¹⁸³Autori navode da je sadašnji izgled oltara u kriпти, čime se možda misli i na postavu relikvijara na četiri stupa iznad oltara, rezultat intervencija biskupa Adama 1146. godine, kada se ranosrednjovjekovni ulomci kamene skulpture, uključujući i ploču relikvijara sv. Pelagija, ugrađuju u novi četvrtasti stipes oltara. U kasnijim adaptacijama (možda upravo onaj biskupa Caima iz 1621. godine) gradi se nova konfesija u koju se ugrađuje ploča s natpisom iz intervencije 1146. g. te se pritom možda ponavlja situacija, odnosno prostorno uređenje oltara iz 12. stoljeća. Iz: Jurković, Matejčić i Zihlerl, ur. (I. Matejčić), *Novigradski lapidarij*, 26.

razdoblja. S druge strane, nakon translacije relikvija smatralo se da se dio njihovih moći i dalje zadržava na tom mjestu te bi tako čitav izvorni grob postao jedna kontaktna relikvija.¹⁸⁴ Moglo bi se reći da se iz istog razloga, ponovnim iskorištavanjem dijelova materijala, nastojalo očuvati moć (*potentia*) koju je nosio relikvijar.

3.1.2. Porečki relikvijar-sarkofag svetoga Maura i Eleuterija (kat. 8)

Zbog slojevitosti lokaliteta i kompleksnosti faza previše relevantnih da bi ih se izostavilo, kao i zbog mnogih potencijalno relevantnih arheoloških ostataka, a radi lakšeg razumijevanja kronologije i razvoja kulta svetoga Maura, poglavlje o Poreču neće pratiti dosad uspostavljenu strukturu poglavlja već će lokalitet obraditi kronološki. Kronološki najstariji ulomak koji se veže uz svetoga Maura jest tzv. Mučenikov natpis iz 4. stoljeća koji govori o prijenosu relikvija unutar zidina grada. Prvi koji izričito spominje sveca jest tzv. Maurov (*Hoc cubile*) natpis. Taj se ulomak također odnosi na translaciju relikvija i moguće, ovisno o prihvaćenoj dataciji, implicira gradnju crkve u koju bi moći tom prilikom bile smještene. U 4. stoljeće datira se ulomak s prikazom Daniela među lavovima za koji se spekulira da bi mogao biti dijelom poklopca prvog sarkofaga svetoga Maura, kojem je možda pripadalo još nekoliko sačuvanih fragmenata. Na kraju će se obraditi monumentalni romanički relikvijar-sarkofag svetog Maura i Eleuterija iz 1247. godine, posljednji u nizu ranokršćanskih i srednjovjekovnih kamenih relikvijara prije pojave i razvoja novoga tipa kasnosrednjovjekovne grobnice.

Sveti Mauro Porečki, prvi poznati biskup Porečke biskupije i ranokršćanski mučenik čije se relikvije čuvaju u romaničkom kamenom relikvijaru u kompleksu Eufrazijane, umro je mučeničkom smrću oko 304. godine za vrijeme Dioklecijanovih progona.¹⁸⁵ U krstionici je danas smještena ploča od grubog vapnenca s urezanim natpisom u kapitali, koji se smatra važnim za najraniju povijest bazilike i relikvije svetoga Maura zbog toga što govori o prijenosu mučenikovih ostataka unutar zidina Parentiuma (sl. 60). Taj tzv. Mučenikov natpis pronađen je prilikom istraživanja 1840. godine, a datira se otprilike u 4. ili 5. stoljeće. Ploča je dimenzija 65 x 57 x 7 centimetara, a iako je uništen prvi dio natpisa, veći dio je sačuvan i čitljiv: ... *cvivs vict // ricia membr // a nvnc re // qviescent // intra mvros // hvivs civita // tis Parentiane*, u prijevodu: "... čiji pobjedonosni udovi će sada počivati unutar zidina

¹⁸⁴Crook, *Architectural Setting*, 30.

¹⁸⁵Badurina, *Leksikon ikonografije*, 400.

grada Poreča.”¹⁸⁶ Iako ime mučenika nije sačuvano, nema sumnje da je riječ o svetome Mauru, najvažnijem porečkom svecu još od najranijeg kršćanskog razdoblja. Na starokršćanskoj groblju Čimare, smještenom izvan gradskih zidina sjeverno od grada, nalazilo se pet memorija podignutih “ponad grobova porečkih mučenika u prvoj polovini 4. stoljeća.” To su bile jednostavne jednobrodne i uzdužne prostorije s polukružnim apsidama, a prostor je najvjerojatnije bio polukružno svođen.¹⁸⁷ Pretpostavlja se da je sveti Mauro prvotno bio pokopan upravo na tom groblju, gdje kult opstaje i nakon translacije tijela unutar zidina grada. Na taj način stvorena su dva groba, odnosno kulturna mjesta svetoga Maura, što N. Cambi uspoređuje s praksom u Saloni.¹⁸⁸

Drugi sačuvani natpis još je važniji jer izričito spominje ime sveca čije se relikvije čuvaju u porečkom crkvenom kompleksu, a nalazi se na većoj ploči od bijelog istarskog vapnenca danas smještenoj na sjevernom zidu Eufrazijane (sl. 61). Ploča, čije su dimenzije 93 x 118 x 11 cm,¹⁸⁹ može se tek načelno datirati u 4. ili 5. stoljeće, a pronađena je 1846. godine pod glavnim oltarom Eufrazijeve bazilike za vrijeme istraživanja P. Kandlera.¹⁹⁰ Pisan tipičnim kasnoantičkim pismom, tekst glasi: *Hoc cubile sanctum confessoris Maur(i) // nibeum contenet corpus // Haec primitiva eius oratibus // reperata est ecclesia // (H)ic condigne translatus est // ubi episcopus et confessor est factus // Ideo in honore duplicatus est locus // /...m...s/.../ actus // .....is*. U prijevodu A. Šonje: “Ovaj sveti grob sadrži kao snijeg bijelo tijelo mučenika Maura. Ova prvobitna crkva preuređena je njegovom molitvom (po njegovom zagovoru). Ovdje je časno prenesen, gdje postade biskupom i mučenikom. Stoga u čast mjesto je podvostručeno.”¹⁹¹ *Duplicatus est locus* tradicionalno se tumači kao obnova i proširenje prve crkve, dok bi drugo, metaforičko, značenje bilo da je crkva samo dobila na važnosti primitkom relikvija svetoga Maura.¹⁹² P. Kandler i E. Dyggve zagovarali su prvu tezu, da natpis svjedoči o pojavi dvojnih bazilika te da se može smatrati dokazom da je druga crkva bila sepulkralnog karaktera, dok D. Rendić-Miočević upozorava da termin *locus* u ovom slučaju ne treba tumačiti kao “crkvu” jer se u tom značenju čak dva puta javlja pojam *ecclesia*. Prema njemu, *locus* označava mjesto ili prostor, što bi u

¹⁸⁶Terry i Eaves, *Retrieving the Record*, 32.

¹⁸⁷Šonje, *Starokršćanski sarkofazi*, 138.

¹⁸⁸Cambi, “Ideo in honore”, 85.

¹⁸⁹Šonje, *Starokršćanski sarkofazi*, 140.

¹⁹⁰Cambi, “Ideo in honore”, 79.

¹⁹¹Ibid., 80. Tijekom srednjega vijeka dolazi do preplitanja hagiografija i utjecaja kulta afričkoga mučenika Maura iz doba cara Numerijana na porečki kult, zbog čega se u konačnici na mozaiku porečkog ciborija iz 1277. godine sveti Mauro prikazuje bez biskupskih obilježja i s kovčavom kosom. Otkrićem Maurovog natpisa 1846. godine postaje jasno da se radi o štovanju lokalnog biskupa i sveca. Iz: Chevalier i Matejčić, “L'arca en marbre”, 117.

¹⁹²Terry i Eaves, *Retrieving the Record*, 33.

konačnici, u sprezi sa *in honore*, značilo da Maurovom translacijom nije uvećano mjesto, već čast crkve.¹⁹³ I što se vremena translacije relikvija tiče postoje različita mišljenja. A. Šonje, kao i Kandler i Dyggve, smatra da se obnova odnosi na proširenje uz izvornu crkvu te iznosi tezu da se obnova prvotne crkve (*domus ecclesiae*) prilikom prijenosa tijela morala dogoditi prije 386. godine kada car Teodozije donosi kodeks kojim se praksa translacije relikvija zabranjuje. N. Cambi, međutim, navodi da se na Zapadu translacije ne događaju prije drugog desetljeća 5. stoljeća, kada je pronađeno tijelo svetoga Stjepana, te stoga smatra da se prijenos tijela svetoga Maura s groblja nije mogao dogoditi prije toga. To bi, prema njemu, značilo da se spominjana obnova (*reparata est ecclesia*) zapravo odnosi na gradnju Predeufrazijane koja zamjenjuje staru crkvu, a ne na drugu fazu razvoja prve dvoranske crkve (sl. 62).¹⁹⁴

Maurov natpis u svakom slučaju potvrđuje širenje kulta sveca, koji se od tada počinje štovati i na prvotnom mjestu ukopa i u gradu, odnosno u jednoj od Predeufrazijevih bazilika koja nakon prijenosa njegovih ostataka dobiva ulogu martirija.¹⁹⁵ Ono što se sigurno zna jest da se Maurov grob nalazio u sjevernoj bazilici Predeufrazijane, da bi se izgradnjom Eufrazijeve bazilike sredinom 6. stoljeća tijelo ponovno premjestilo. I dok se prvotno mjesto ukopa na groblju nastavlja častiti i biva zapušteno najvjerojatnije tek nakon razaranja u 7. stoljeću, drugo mjesto kulta, u Predeufrazijani, bilo je uništeno odmah nakon translacije u Eufrazijevu baziliku. To potvrđuje činjenica da je fragment s Maurovim natpisom reupotrebljen kao običan građevinski materijal pri gradnji Eufrazijane,¹⁹⁶ kada su profilacija i zadnji reci natpisa otučeni te iskorišteni u novoj konfesiji oltara Eufrazijane. Što se pretpostavke da je fragment zapravo bio dio prvog Maurovog sarkofaga tiče, za Cambija nema sumnje da natpis upućuje na sepulkralni karakter spomenika i da se termin *cubile* odnosi na sarkofag na kojemu je spomenuti natpis bio uklesan slobodno, bez tabule. Ono što bi upućivalo na to jest gornja obrubna ploča te niska i jednostavna baza “kakvu obično imaju kasnoantički sarkofazi.”¹⁹⁷ A. Terry s oprezom pristupa toj tvrdnji, uzimajući u obzir razmatranja N. Duvala da se zbog svog trenutnog oblika ploča ne može sa sigurnošću pripisati sarkofagu. Ona je možda bila ugrađena u tlo ispred njega jer riječ *cubile*, koja mnoge navodi na pomisao o sarkofagu, može isto tako označavati i komoru ili konfesiju za pohranu relikvija.¹⁹⁸ Tijekom iskapanja 1888. i 1889. godine, P. Deperis smatrao je da je pronašao

---

¹⁹³Cambi, “Ideo in honore”, 83.

¹⁹⁴Ibid., 85-86.

¹⁹⁵Mišković, “Suodnos”, 178.

¹⁹⁶Cambi, “Ideo in honore”, 86.

¹⁹⁷Ibid., 80-81.

¹⁹⁸Terry i Eaves, *Retrieving the Record*, 27.

Maurov *confessio*. Riječ je o maloj četvrtastoj prostoriji s vanjske strane zida Predeufrazijane (za koju je Deperis pogrešno smatrao da se nalazila unutar ziđa Predeufrazijane). Spominje udubljenje na južnom zidu komore, širine 130 i dubine 10 centimetara, gdje je smatrao da se možda nalazio Maurov natpis. Prostorija se danas nalazi pod istočnim zidom Eufrazijane, ispod katedre, no nije sustavno istražena još od Deperisovih nalaza.¹⁹⁹

Postoji još jedan kameni ostatak kojeg A. Šonje dovodi u vezu s prvim sarkofagom svetoga Maura, iako za to ne navodi nikakvu argumentaciju. Radi se o fragmentarnom ulomku s prikazom nagog Daniela u špilji, koji stoji u pozi oranta između dva sjedeća lava (sl. 63). S njegove lijeve strane stoji prorok Habakuk s košarom kruha, dok je s desne strane vidljiv dio stabla. Ulomak, dimenzija 34 x 42 x 10 cm, izrađen je od bijeloga mramora, a pronađen je uzidan u zidu dvorišta bivšeg samostana kod crkve Gospe od Anđela u Poreču. Smatra se da se prikaz nalazio na sredini prednje strane dvostrešnog poklopca na dvije vode, kojeg A. Šonje bez ikakve sumnje, ali i argumentacije, identificira kao poklopac prvog sarkofaga svetoga Maura. S obzirom na plastičnost reljefa, dva plana, naglašenu dubinu prikaza te stilske karakteristike, ulomak se datira sredinom 4. stoljeća i pripisuje kasnoantičkoj radionici iz sjeverne Italije.²⁰⁰ Stilski i tematski, ulomak se svakako može datirati u 4. stoljeće, no teško je potvrditi je li on zaista pripadao Maurovom sarkofagu, iako je s obzirom na izbor prikaza, mučenika Daniela, to svakako moguće. Pišući o četiri kasnoantička kamena ulomka iz Poreča, uključujući ovaj s Danielom, N. Cambi iznosi pretpostavku da su možda svi pripadali istom sarkofagu, što bi značilo da je moguće čak sva četiri ulomka dovesti u vezu sa sarkofagom svetoga Maura.²⁰¹ Prvi ulomak prikazuje oranticu i tri apostola (sl. 64), a identificira se kao “desni dio prednje strane sarkofaga.” Dimenzijama, odnosno debljinom od 10 centimetara, ulomak se podudara s fragmentima Daniela i Maurova natpisa, no ne i materijalom – dok je ploča s Maurovim natpisom izrađena od bijelog istarskog vapnenca, za ovaj fragment, kao i onaj s prikazom Daniela, navodi se da su izrađeni od bijeloga mramora. Na temelju stilizacije likova, ulomak se datira u doba cara Teodozija, točnije u osmo ili deveto desetljeće 4. stoljeća, a pretpostavlja se da je izrađen u nekoj od radionica sjeverne Italije, možda u Milanu.²⁰² Drugi ulomak prikazuje dva apostola pred vratima utvrđena grada (sl. 65), također je izrađen od bijeloga mramora i debljine je 10 centimetara, a identificira se kao lijevi dio prednje strane sarkofaga. Šonje pretpostavlja da se na prednjoj strani tog sarkofaga u sredini nalazio prikaz Krista koji predaje Zakon

---

¹⁹⁹Ibid., 167.

²⁰⁰Šonje, *Starokršćanski sarkofazi*, 141.

²⁰¹Cambi, *Antika*, 264.

²⁰²Šonje, *Starokršćanski sarkofazi*, 142.

Petru. Sadržajno, ulomak je srodan jednom primjeru iz Ancone iz otprilike 380. godine, dok je stilski ipak bliži teodozijanskim sarkofazima u Milanu.²⁰³ Treći ulomak nepoznatog porijekla najslabije je sačuvan (sl. 66) i prikazuje jednog od apostola “koji bi mogao potjecati od uništena prikaza *Traditio legis* ili *Maestas domini*.” Kao i prethodni, izrađen je od bijeloga mramora, no debljine je 13 centimetara. Smatra se da pripada dijelu prednje strane poklopca te je stoga usporediv s prikazom Daniela. Nemiran stav i zalet apostola usporedivi su s ravenskim sarkofazima 5. stoljeća, pod čijim je utjecajem najvjerojatnije i nastao u nekoj nepoznatoj radionici sjeverne Italije.²⁰⁴ Ne čini se stoga izglednim da svi spomenuti ulomci pripadaju istom sarkofagu, a zasad nije moguće ni potvrditi pripada li ijedan pretpostavljenom prvom sarkofagu svetoga Maura.

Arheološki nalazi prvotne crkve, tri paralelne dvorane nejednake veličine, datiraju se u 4. stoljeće (sl. 62), a iako se često spominje postojanje ranije *domus ecclesiae* u sklopu kakve rimske građevine, to nije potvrđeno. Može se tek utvrditi da je prva crkva nastala na mjestu ranijih profanih građevina.²⁰⁵ Budući da se nakon afirmacije kršćanstva i dobivanjem statusa službene religije Carstva kršćanska zajednica stalno širi, tako ni ta prvotna građevina, vjerojatno već tada katedrala, nije dugo služila svojoj svrsi. Sredinom 5. stoljeća na njenom je mjestu podignut kompleks Predeufrazijane; dvije paralelne trobrodne bazilike bez apside i sa subselijom. Sjeverna se bazilika nalazila točno iznad prostora prve crkve, a narteks se protezao duž oba crkvena pročelja. Dio kompleksa bila je i osmerostrana krstionica u osovini veće, južne crkve.²⁰⁶ Biskup Eufrazije sredinom 6. stoljeća, “koristeći se djelomice perimetralnim zidovima starije južne crkve”, gradi novu trobrodnu baziliku koja je imala duboku i široku glavnu apsidu izvana poligonalno oblikovanu, dok su bočne bile polukružno upisane.²⁰⁷ Istovremeno se potpuno mijenja crkvena oprema (sl. 67), postavlja se kolonada s kapitelima od prokoneškog mramora, oltarna ograda, propovjedaonica te mozaici, a gradi se i zgrada biskupije te kvadriportik atrija u prostoru između krstionice i bazilike. Sjeverna bazilika Predeufrazijane u tom razdoblju ostaje neizmijenjena i u funkciji.²⁰⁸ Svečeve relikvije tom su prilikom prenesene u novu crkvu i vjerojatno pohranjene u njenom glavnom oltaru. S istočne se strane, uz glavnu apsidu Eufrazijeve bazilike, podiže manja građevina memorijalne kapele koja se sastoji od trolisnog dijela i

---

²⁰³Ibid., 142-143.

²⁰⁴Ibid., 143-144.

²⁰⁵Matejčić, *Eufrazijana*, 19, 21.

²⁰⁶Ibid., 29.

²⁰⁷Jurković, “Eufrazijeva bazilika”, 68-69.

²⁰⁸Matejčić, *Eufrazijana*, 35. U 8.-9. stoljeću u prostor uz bočni zid, iza sintronosa sjeverne bazilike Predeufrazijane postavljen je veliki kameni sarkofag s predromaničkim ukrasom na prednjoj strani, dok su na istočnoj strani sagrađene tri identične polukružne upisane apside. Tako je taj dio katedrale pretvoren u jednobrodnu predromaničku kapelu. Iz: Ibid., 43.

eliptoidnog predvorja, arhitektonskoga oblika tipičnog za justinijansko razdoblje. Iako je prostor možda služio kao mauzolej, moguće je i da mu je namjena bila čuvanje relikvija.²⁰⁹

Sačuvan je izvanredni primjer oltara s natpisom posvećenim Eufraziju koji svjedoči da je nastao u 6. stoljeću, a to se prepoznaje i iz njegove tipologije (sl. 68, 69). Radi se o tipu oltara u obliku kvadra s probijenim otvorom, iznad kojeg je reljefno izveden zabat s križem i dvjema pticama, okružen motivima ribe. Cijela kompozicija uokvirena je dvama stupovima koji nose polukružni luk na kojem je urezan natpis i unutar kojeg se nalazi školjka. Taj tip oltara tipičan je za Ravenu, a također je raširen i na sjevernom Jadranu.²¹⁰ S obzirom na vrsnost izvedbe i naglašenu *fenestellu confessionis*, može se pretpostaviti kako je Eufrazijev oltar čuvao relikvije najvažnijeg porečkog sveca-mučenika te Eufrazijevog prethodnika na biskupskoj funkciji, svetoga Maura. Pitanje je gdje su se one držale prije toga, u prvoj crkvi i u Predeufrazijani, no kako nam pokazuju istovjetni primjeri duž jadranske obale, relikvije su se u većini slučajeva čuvale u oltarnom grobu, odnosno u kripti. Kako se zajednica stalno širila i crkveni se prostor mijenjao i nadograđivao, tako su se i porečke relikvije vjerojatno stalno selile sve dok se izgradnjom Eufrazijeve bazilike nije našlo stalno mjesto za njih barem na neko vrijeme, i to vjerojatno u Eufrazijevom oltaru u glavnoj apsidi. Međutim, monumentalizacija kompleksa postignuta trolisnom memorijalnom kapelom pokazuje da je došlo do razvoja štovanja i da su se relikvije vjerojatno u nekom trenutku prenijele u nju, no u tom se slučaju postavlja pitanje kako su od toga trenutka vjernici pristupali relikvijama.²¹¹ Iako nije sigurno, jedna od mogućnosti jest da se relikvije od tada više ne nalaze u prostoru svetišta gdje su dostupne vjernicima, već da se izoliraju i premještaju u kapelu odvojenu od bazilike.

Dugo se smatralo da je cijelo tijelo svetoga Maura u 7. stoljeću preneseno u Rim, budući da se u *Liber Pontificalis* spominje opat Martin koji 641. godine na poticaj pape Ivana IV prenosi relikvije dalmatinskih i istarskih svetaca u Rim, a sveti Mauro je uz dalmatinske svece prikazan i na mozaiku u kapeli sv. Venancija kraj Lateranskog baptisterija. No, postoje dokazi da se kult u Poreču nastavio i nakon toga, što bi svakako značilo da su preneseni tek dijelovi relikvija. Car Oton II 983. godine spominje tijelo svetoga Maura u bazilici, a isto tako se i u kronici Ivana Đakona opisuje posjet dužda Petra Orseola II (991-1009. g.) grobu – *oraculumu* – na poziv porečkog biskupa Andrije.²¹² Vrijedi skrenuti pažnju i na strukturu koja je do prije desetak godina služila kao sakristija katedrale; četvrtastu

---

²⁰⁹Ibid., 39.

²¹⁰Chevalier, "Les installations liturgiques", 107.

²¹¹Ibid., 108.

²¹²Chevalier i Matejčić, "L'arca en marbre", 116.

prostoriju koja je zapravo ostatak apside sa sintronosom manje, sjeverne bazilike Predeufrazijane iz 5. stoljeća (sl. 70). Vjerojatno u 8. stoljeću u njen je jugozapadni ugao položen kameni sarkofag iznad kojeg je podignut arkosolij, lučno nadsvođeni grob u zidnoj niši (sl. 71).²¹³ Istovremeno se uz istočni zid iza sintronosa postavlja zidani oltar. Od sarkofaga, dimenzija 205 x 75 x 75.5 cm (s poklopcem), sačuvan je sanduk i četvrtina ravnog poklopca na kojemu je isklesan mali križ. Prednja je strana sarkofaga uokvirena trima koso uklesanim vrpcama, a u središnjem je polju plitki reljefni križ. Krajevi se njegovog gornjeg okomitog kraka, kao i oni horizontalnog, uvijaju u volute. S lijeve je strane križa isklesan par voluta ispunjenih listićima, a u gornjem dijelu desne strane natpis u tri retka. U prvom se retku raspoznaje samo križić, u drugom *BI*, a u trećem, počevši točno ispod slova “B”, *MORES*.²¹⁴ Plitkoreljefna dekoracija nosi stilska obilježja liutprandske renesanse, odnosno langobardskog i ranokarolinškog stvaralaštva sjeverne Italije u 8. stoljeću. Na bočnim stranama sarkofaga sačuvani su i ostaci trobojne bordure, pa se na temelju rekonstrukcije I. Matejčića može uočiti da se radilo o svečanoj grobnoj konstrukciji monumentaliziranoj arkosolijem. U ranokršćanskom prostoru prenamijenjenom u 8. stoljeću i pretvorenom u bogoslužnu prostoriju odvojenu od glavne crkve, sarkofag pod arkosolijem mogao je biti namijenjen štovanju posebno značajnih relikvija,²¹⁵ možda upravo onih svetoga Maura, iako je također moguće da je riječ o slučaju privilegiranog ukopa nekog od lokalnih velikodostojnika,²¹⁶ a ne o svetačkoj grobnici-relikvijaru. Upravo zbog ovog još neriješenog pitanja, ovaj primjer nismo na ovome mjestu zasebno obrađivali.

Od tridesetih godina 20. stoljeća u *celli trichori* čuva se srednjovjekovni monumentalni sarkofag svetoga Maura i Eleuterija (sl. 72).²¹⁷ Relikvijar tipa sarkofaga, koji je visok 134, dug 223 i širok 100 centimetara, su “voljom biskupa Pagana i trojice drugih članova porečkog visokog klera”²¹⁸ izradili Benvenuto Nikola Bonoscagno i Nikola iz Ancone 1247. godine. Pravokutni sanduk, izrađen od prokoneškog mramora, ima dvostrešni poklopac s trokutastim zabatom (sl. 73). Stranice sarkofaga su glatke prazne plohe, ornamentirane tek prirodno tamnijim vodoravnim žilama mramornoga bloka (sl. 74). Sarkofag je izrađen od dvadesetak zasebnih dijelova koji su bili dio većeg mramornog bloka, te se vjerojatno radi o reupotrebi kasnoantičkog ili ranobizantskog stupa.²¹⁹ Rubovi sanduka, kao i njegova

---

²¹³Matejčić, *Eufrazijana*, 127.

²¹⁴Matejčić i Mustač, *Umjetnička baština*, 140-141.

²¹⁵Basić, “Prilozi proučavanju”, 83.

²¹⁶“Oltar i arkosolij su istovremeni i vjerojatno su zajedno služili posebnom kultu vezanom uz relikviju ili privilegirani ukop u sarkofagu.” Iz: Matejčić i Mustač, *Umjetnička baština*, 140.

²¹⁷Chevalier i Matejčić, “L’arca en marbre”, 115.

²¹⁸Matejčić i Mustač, *Umjetnička baština*, 287.

²¹⁹Chevalier i Matejčić, “L’arca en marbre”, 117.

poklopca, ukrašeni su jednostavnim okvirom s meko izvedenim akantusovim lišćem koje se oštro uvija (sl. 75). Na okviru se također u pravilnim razmacima ponavljaju veći, polukružno izbočeni listovi. Oni su, kao i ostatak dekoracije, uniformirani i bez izrazitog plasticiteta, no na mjestima prosvrdlani (sl. 76, 77).

Kao i na relikvijaru-škrinji svete Anastazije, i ovdje dominira posvetni natpis, također izveden tri puta. Prvi natpis koji se nalazi na obodu duže stranice sanduka (sl. 77) glasi: *+ Anno Domini Millesimo ducentesimo XLVII indictione V; residente domino Pagano episcopo et Iohanne archipresbytero nec non // Toma diacono et Otonello subdiacono tesaurariis qui ad honorem Dei et sanctorum martyrum Mauri et Eleutherii fecerunt fieri hoc opus Maure Parentinos con serva incolomes, amen.* Natpis je značajan utoliko što izričito opisuje okolnosti narudžbe sarkofaga 1247. godine, tj. njegove naručitelje, biskupa Pagana i nadsvećenika Ivana te još dva člana porečkoga klera, đakona Ivana i subđakona Otonela. Navode se i mučenici, sveti Mauro i Eleuterije, kojima je bio posvećen i čija se zaštita moli. Drugi natpis, s oboda kraće stranice sarkofaga (sl. 73), izričitije, ali formulaički govori o svecima i njihovoj sahrani: *+ Sum sepultura sanctorum provida cura martyrum et Mauri Eleutherii titulus auri istis / ornata facie sum clarificata celica / sint lata factoribus atque parata.* Treći natpis, smješten na zabatu poklopca (sl. 73), navodi majstore: *+ Benvenuto Nicolaus Bonoscagno et Nicolaus de Ancona magistri.*²²⁰

Iako su djelomično bile sačuvane pozlata i polikromija, čime se svakako doprinosilo raskoši sarkofaga, dekoracija je ostala minimalna i simbolička. Veći je naglasak bio stavljen na tekst koji je pružao osnovne podatke o porijeklu sarkofaga, njegovim naručiteljima i pohranjenim relikvijama. I dok je novigradski relikvijar-sarkofag svetoga Pelagija iz karolinškoga doba nosio tek ime sveca urezano u križu, zadarski je pak relikvijar-škrinja iz istoga razdoblja trostrukim natpisom isticao, baš poput ovog porečkog primjera nekoliko stoljeća kasnije, identitet čuvanih relikvija i osoba zaduženih za njihovo pribavljanje i izradu relikvijara.

Jedno zanimljivo obilježje sarkofaga su dva kratka željezna lanca zacementirana za dno sanduka. Oni su možda služili za pričvršćivanje drvene kutijice s važnim relikvijama koja je otkrivena u 19. stoljeću, no, prema Chevalier i Matejčiću, to je bila više simbolička praksa srednjega vijeka nego neko praktično rješenje.²²¹ Možda najzanimljivije karakteristike ovoga sarkofaga, svakako neobične, jesu po pet rupica izbušenih svrdlom i postavljenih u obliku križa raspona od 4 centimetra, u oba donja

---

²²⁰Ibid., 120.

²²¹Ibid., 118.

ugla prednje bočne stranice sanduka (sl. 78). Iako su rijetkost, postoje analogije s romaničkim oltarom katedrale Svetoga Petra u Regensburgu, na kojem je arkada masivne baze prosvrdlana na sličan način (sl. 79).²²² Te su rupice bile više od puke dekoracije i simbola, a primarna namjena im je bio bliskiji kontakt s relikvijama. Putem njih, uz pomoć tankih štapića, relikvije su se mogle i dodirnuti te tako proizvesti male sekundarne relikvije, *ex contacto* ili *brandea*. Ni na jednom od dosadašnjih primjera ne nalazimo išta slično, što bi na neki način moglo implicirati da se sekundarne relikvije, iako postoje još od kasne antike, populariziraju u zreлом srednjem vijeku.²²³

Relikvijar-sarkofag svetoga Maura i Eleuterija u središtu se trikonhosa nalazi od tridesetih godina 20. stoljeća, kada se spominje obnova *celle trichore* i povratak relikvija iz Italije, dok nerazriješeno ostaje pitanje smještaja sarkofaga unutar katedrale prije preseljenja u memorijalnu kapelu. Biskup Tomassini u 17. stoljeću ga vidi u južnoj apsidi, C. Errard ga na tlocrtu s kraja 19. stoljeća smješta u središnji travej sjevernoga broda predromaničke dvobrodne svođene dvorane (moguće eksterne kriptе) ispred *celle trichore*, dok ga R. M. Cossar početkom 20. stoljeća bilježi u jugozapadnom uglu atrija te jedini napominje da je izvorno bio smješten u apsidi sjevernog broda bazilike.²²⁴ Na temelju tih oprečnih podataka teško je zaključiti gdje se sarkofag izvorno nalazio, no kao relikvijar najvažnijeg gradskog sveca morao je zauzimati privilegirani položaj, najvjerojatnije u jednoj od apsida. Valja ovdje obratiti pažnju na ponavljanje smještaja kapela s važnim relikvijama u, ili uz sjevernu apsidu, kao što je recimo bio slučaj i u zadarskoj katedrali. S obzirom da glavni oltar u crkvi simbolički predstavlja božansko prijestolje, a desna se strana držala počasnim mjestom, prostor sjeverno od oltara smatrao se osobito počasnim. Ne smije se zaboraviti ni da su se Evanđelja čitala sa propovjedaonice na sjevernoj strani, tzv. strani Evanđelja, te stoga logično slijedi i da se prikaz sveca-zaštitnika, odnosno titulara crkve, obično nalazio sa sjeverne strane oltara.²²⁵

Što se kasnije povijesti relikvija tiče, one su 1354. godine, kada flota Paganina Doria okupira Poreč, otuđene kao ratni plijen i pohranjene u gotički sarkofag u crkvi San Matteo u Genovi. Godine 1749. prilikom povratka dviju kosti posvećen je novi oltar, dok se većina ostalih relikvija vraća u grad tek 1934. godine.²²⁶

---

²²²Ibid., 120.

²²³Od kasnog 3. stoljeća, a možda i ranije, slavljenje mise nad kostima mučenika postaje praksa, a kasnije, s razvojem običaja komadanja svetoga tijela, postaje uobičajeno pod oltar smještati i fragmente tijela. Od kasnog 4. stoljeća vlada potražnja za relikvijama radi posvete oltara i crkve, kako cijelih tijela tako i sekundarnih, dok se relikvije fragmenata tijela vjerojatno ipak javljaju nešto kasnije. Iz: Crook, *Architectural Setting*, 13.

²²⁴Chevalier i Matejčić, "L'arca en marbre", 117.

²²⁵Bond, *The Chancel of English Churches*, 26.

²²⁶Chevalier i Matejčić, "L'arca en marbre", 117.

Naposljetku bismo mogli zaključiti da su relikvije porečkog sveca i mučenika Maura doživjele sličnu sudbinu kao i mnoge dosad spomenute relikvije. Nakon stradanja za vrijeme Dioklecijanovih progona, mučenik je sahranjen na jednom od izvangradskih groblja, prije nego što su njegovi ostaci u 4. stoljeću preneseni i pohranjeni na području današnje Eufrazijeve bazilike. Usred snažnog razvoja kulta i širenja kršćanske zajednice od 4. stoljeća nadalje, potaknutog Konstantinovima, a zatim i Teodozijevim ediktom, došlo je do nužne gradnje prve crkve krajem 4. stoljeća, a ubrzo i Predeufrazijane sredinom 5. stoljeća. To u neku ruku potvrđuju natpisi s dviju ploča datiranih u tu prvu fazu, za jednu od kojih se smatra da je možda pripadala prvotnom sarkofagu svetoga Maura u kojeg su relikvije smještene u tom trenutku, a koji nažalost nije sačuvan. Na temelju analogija, jedna od mogućih pretpostavki jest da se radilo o monumentalnijem kamenom sanduku s dvostrešnim poklopcem i jednostavnom ikonografijom, no ako se uzme u obzir fragment s Danielom, u tom slučaju i s narativnim reljefom, pri čemu bi tada ovaj relikvijar bio usporediv s onim svetoga Dujma koji nosi prikaz Dobroga pastira. U prvoj polovini 6. stoljeća gradi se Eufrazijeva bazilika pri čemu se ostaci po treći put prenose. Nije poznato gdje su bili smješteni, no najvjerojatnije u jednoj od apsida ili možda čak u svetištu ispod oltara ravenskoga tipa s *fenestellom confessionis*, a ispod kojeg je i pronađen Maurov natpis iz 4. stoljeća. Krajem 6. stoljeća gradi se *cella trichora*, memorijalna kapela posvećena ili Mauru ili Eufraziju, gdje se danas čuva sarkofag svetog Maura izrađen 1247. godine, gdje međutim nije nužno bio i izvorno smješten, budući da se u pisanim izvorima spominje na različitim lokacijama unutar crkve. No, od sredine 13. stoljeća svečevi se ostaci pohranjuju u novi monumentalni relikvijar tipa sarkofaga, izrađen od skupocjenog prokoneškog mramora, ukrašen pozlatom, polikromijom i vegetabilnim vijencima, no bez figuralne plastike. Relikvijar ima specifične rupice koje su omogućavale kontakt i stvaranje sekundarnih relikvija. I dok su u ranijim stoljećima relikvije zasigurno imale važnu liturgijsku ulogu u posveti crkve i oltara, posebice uzimajući u obzir o kojem se svecu radi, premještanjem u ovaj sarkofag sredinom 13. stoljeća više se naglaska stavlja na samo čašćenje relikvija. U kasnom srednjem vijeku zasigurno se ističe i hodočasnički aspekt štovanja relikvija, koji bi i više nego evidentan bio u slučaju izoliranja i smještanja sarkofaga u memorijalnu kapelu.

3.1.3. Pretpostavljeni ulomak prvog sarkofaga blaženog Ivana u Trogiru (kat. 9)

Grobnica blaženog Ivana Trogiranina iz 1348. godine neće biti uključena u pregled jer

predstavlja novi tip elaboriranih struktura i svojim oblikom nagovještuje novi tip grobnica, te će se stoga na nju osvrnuti tek u zaključku. Ovdje će se spomenuti samo fragment koji se vezuje uz najstariju poznatu grobnu strukturu blaženog Ivana, a to je pretpostavljeni ulomak romaničkog sarkofaga s natpisom. Nakon smrti 1111. godine biskup Ivan bio je pokopan u vjerojatno još uvijek ranokršćanskoj katedrali (s eventualnim predromaničkim adaptacijama), gdje između glavnog oltara i prvog pilona južne arkade mjesto i dan-danas označava natpis *Corpus Divi Joannis hic inventum* (sl. 80).²²⁷ Međutim, treba imati na umu da se taj natpis, izvorno tamo postavljen u kasnom 16. stoljeću, ne može smatrati posve pouzdanim natpisom za točno mjesto ukopa (već je zapravo riječ o mjestu s kojeg je tijelo preneseno 1348. godine, a vjerojatno se odnosi na mjesto gdje je u ranokršćanskoj crkvi bio oltar sv. Kuzme i Damjana), iako komparativni primjeri svjedoče o praksi ukopa ovako značajnih ličnosti blizu glavnoga oltara, često s južne strane, odnosno blizu najvažnijoj relikviji.²²⁸ Već 1171. godine grob su oskvrnuli Mlečani, koji su netom poharali Biograd, te u Veneciju odnijeli ruku svetog Ivana koja je kasnije čudom vraćena.²²⁹ O ranoromaničkom sarkofagu i točnim okolnostima ukopa tijela biskupa Ivana ne zna se ništa više od toga, a novo svjetlo na tu problematiku mogli bi baciti rezultati najnovijih istraživanja koji razjašnjuju način organizacije svetišta pod glavnim oltarom današnje katedrale i otkrivaju konfesiju neobičnog oblika gdje su se prvotno nalazile relikvije titulara crkve, svetoga Lovre.

230

Prilikom istraživanja sa sjeverne je strane podnožja ciborija u apsidi trogirске katedrale pronađen kvadratni otvor prekriven pločom. Ispod otvora niz od šest vertikalnih stuba vodi u prolaz koji se u meandarskom obliku pruža ispod oltara i ciborija (sl. 81, 82). V Kovačić ovu strukturu, koju vidi kao preostatak ranokršćanske crkve, naziva *gradus descensionis*. Nastala je po uzoru na izvorne grobove rimskih mučenika, kojima se pristupalo podzemnim prolazima, te na taj način simbolički predstavlja silazak u grob. Zbog skromnih dimenzija, pristup je bio omogućen samo povlaštenim pripadnicima klera i to vjerojatno samo u posebnim prilikama, dok se prema analogiji može pretpostaviti postojanje *fenestelle confessionis* na oltaru, koja bi cijeloj kongregaciji omogućila kontakt s relikvijama, za koje su bile predviđene dvije niše (sl. 83).²³¹ V. Kovačić navodi da se trogirsko rješenje ne može nazvati kriptom, već tipom hodnika pod prezbiterijem čija je namjena bila pristup

²²⁷Kovačić, "Gradus Descensionis", 167.

²²⁸Marinković, *The Birth and the Agents*, 70-71, 76.

²²⁹Klaić, *Trogir u srednjem vijeku*, 65.

²³⁰Kovačić, "Gradus Descensionis", 159.

²³¹Ibid., 160.

relikvijama i njihovo čuvanje, iako bismo možda ovakvo rješenje mogli nazvati reduciranom hodničkom kriptom. Ono je važno jer potvrđuje kontinuitet kultnog mjesta koje se održalo i u srednjem vijeku oltarom i ciborijem nad konfesijom.²³² Ukoliko se pretpostavi da se ranoromanički sarkofag svetog Ivana zaista nalazio na mjestu gdje kasniji natpis komemorira pronalazak tijela, uočava se da se tu radi o privilegiranom ukopu blizu kraka spomenutog podzemnog koridora s relikvijama svetoga Lovre (sl 84).²³³

U podu vestibula Svete Marije, kasnijeg Svetog Sebastijana, tijekom 13. stoljeća reupotrebljen je ranoromanički sarkofag s natpisom '*CORUM TE ET EGO SEMPER [...] TECUM* i zazivom Dobrome pastiru, *PASTUR BONE SANCTISSIME* (sl. 85).²³⁴ V. Kovačić skreće pažnju na nalaz i utvrđuje da bi, prema epigrafskim karakteristikama, sarkofag datacijom odgovarao vremenu pronalaska Ivanova tijela, odnosno izradi njegova sarkofaga najkasnije do sredine 12. stoljeća. U središtu je sarkofaga urezan *crux anchorata* s diskom u centru. Natpis je anoniman, što autorica smatra čudnim s obzirom da je sarkofag očito pripadao nekoj važnoj osobi, te zaključuje da su njena svetost i reputacija možda bile toliko velike da nije bilo ni potrebno identificirati je imenom. Iznosi pretpostavku da, ukoliko se ne radi o privilegiranom *ad martyres* ukopu iz doba prije gradnje romaničke katedrale, postoji mogućnost i da je sarkofag pripadao samome biskupu Ivanu.²³⁵ A. Marinković smatra da se zbog fragmentarnog natpisa ne može znati je li on bio anoniman; štoviše, izlaže pretpostavku da sadržaj natpisa upućuje na to da je sarkofag možda zaista bio namijenjen bl. Ivanu. Također, osvrnuvši se na pretpostavke da bi sarkofag bio iz vremena Ivanova ukopa, A. Marinković naglašava da anoniman biograf spominje ukop ispod zemlje (*in corpore terre*) 1110-ih godina, a Treguan novu škrinju od čempresovine te mramorni sarkofag u koje je tijelo položeno tek nakon pronalaska tijela (*inventio*) sredinom 12. stoljeća. Ovakav sarkofag kakav se pripisuje blaženom Ivanu, s jednostavnom dekoracijom svedenom na križ, bio je tipičan za ukope svetaca sve do prekretnice koju označava grobnica svetoga Dominika Nicole Pisana u Bologni iz 1260-ih godina.²³⁶

U svakom slučaju, može se sa stanovitim sigurnošću ustvrditi da je biskup Ivan u 12. stoljeću pokopan u neposrednoj blizini relikvija svetog Lovre. S obzirom na uobičajen smještaj svetačkih grobnica u ovome razdoblju, sarkofag je možda bio postavljen na stupove ili, još vjerojatnije, izravno

---

²³²Ibid., 162.

²³³Ibid., 168.

²³⁴Marinković, *The Birth and the Agents*, 73.

²³⁵Kovačić, "Gradus Descensionis", 168. Isto u: Marinković, *The Birth and the Agents*, 73.

²³⁶Iz: Marinković, *The Birth and the Agents*, 72-73.

na pod, negdje između glavnoga oltara i oltara svetih Kuzme i Damjana, u kapeli na istočnom kraju južnoga broda. S obzirom da nema spomena oltara u ovome periodu, upitno je jesu li relikvije iskorištene za posvetu oltara prije potvrde kulta u zadnjem desetljeću 12. stoljeća, te je vjerojatnije da se ipak radilo o svetačkoj grobnici koja je, štoviše, možda bila odvojena pregradom od ostatka južnoga broda. Takvo prostorno uređenje kapele nije uobičajeno samo u kasnom srednjem vijeku, već je to bilo i ranije, primjerice u kapeli svete Anastazije u Zadru u 9. stoljeću.²³⁷ Nakon potvrde kulta 1190-ih godina tijelo se vjerojatno uzdiže na oltar sv. Kuzme i Damjana u istom traveju.²³⁸

---

²³⁷Ibid., 74.

²³⁸Ibid., 77.

3.2. Adaptirani relikvijari-sarko fazi

3.2.1. Relikvijar-sarkofag svete Eufemije u Rovinju (kat. 10)

Monumentalni sarkofag svete Eufemije smješten je u istoimenoj crkvi u Rovinju, iza današnjeg oltara Svete Eufemije u južnoj apsidi (sl. 86). Velikih dimenzija i skladnih proporcija, izrađen je od bijeloga grčkog mramora. Sarkofag je s poklopcem visok 130 cm, u bazi dug 235, a po sredini 215 cm, u bazi širok 130, a po sredini 110 cm, dok je poklopac visok 90 cm, širok 130 i dug 237 cm.²³⁹ Sarkofag je ostao dijelom neobrađen: na uglovima se nalaze veoma plošni pilastri (sl. 87), dok od ostale jednostavne obrade treba istaknuti tek bazu sanduka, a na jednoj njegovoj duljoj strani dva lukom omeđena polja – namijenjena skulpturalnoj dekoraciji, najvjerojatnije figurama pokojnika – između kojih se nalazi prazna ploča zvjezdastog tj. oktogonalnog oblika, koja je trebala nositi natpis (sl. 88). *Fenestella confessionis* u obliku oslikanih metalnih vratašca izvedenih na kraćoj (prednjoj) strani ispod poklopca kasnijeg je postanka. Poklopac ima formu dvostrešnog krova sa zabatom te poprilično masivnim polukružnim ugaonim akroterijima, na kojima je moguće zamisliti portrete pokojnika. Poklopac je također djelomično neobrađen budući da je tek jedna strana ornamentirana, i to motivom stiliziranih lovorovih listova postavljenih poput ljusaka (sl. 89). Poludovršeni sarkofag, odnosno nedostatak završne obrade, ukazuje na to da je on bio pripremljen u nekoj većoj radionici te spreman za doradu prema želji naručitelja u nekoj od lokalnih radionica. Nedostatak ikakvih kršćanskih simbola objašnjiv je pretpostavkom da se radi o reupotrebi i/ili sarkofagu nastalom prije službenog priznavanja kršćanstva.

I dok su raniji istraživači poput T. Caenazza i C. De Franceschija datirali sarkofag u 5. ili čak u 6. stoljeće,²⁴⁰ A. Šonje ga smješta u 3. stoljeće,²⁴¹ što je i smisljena pretpostavka budući da slične primjere sarkofaga i poklopaca nalazimo duž istočne jadranske obale, primjerice na već spomenutom salonitanskom sarkofagu Dobroga pastira iz 4. stoljeća (sl. 90). U to su doba varijante na tip dvostrešnog poklopca veoma uobičajene, a nastavljaju biti i kasnije.²⁴² N. Degrassi vjerojatno je prvi smjestio sarkofag svete Eufemije u to razdoblje i to na temelju usporedbe sa sarkofagom Flaviusa Hostiliusa Sertorianusa iz Belluna u Venetu (sl. 91), nazvavši ga drugim jedinim primjerom tripartitnog

²³⁹Šonje, *Starokršćanski sarkofazi*, 147.

²⁴⁰Ubdini, "Note sul sarcofago", 66.

²⁴¹Šonje, *Starokršćanski sarkofazi*, 147.

²⁴²Poklopac sarkofaga Dobroga pastira je "čudna mješavina poklopca oblika krova kuće na dvije vode i kline (ležaljke) na kojoj leže pokojnici." Iz: Cambi, *Sarkofag Dobrog pastira*, 13.

arhitektonskog sarkofaga s oktogonalnom pločom.²⁴³ No, u Splitu postoji još jedan primjer od prokoneškoga mramora s početka 3. stoljeća, koji, doduše, ne pripada arhitektonskom tipu, no također ima oktogonalnu ploču na prednjoj strani i poklopac gotovo identičan onom na sarkofagu svete Eufemije (sl. 92).²⁴⁴ Tipološki, poklopac oponaša krov kuće na dvije vode s četiri kutna polukružna akroterija, dok je kosina ispunjena plastično izvedenim motivom poput onoga na rovinjskome sarkofagu, koji E. Višić-Ljubić definira kao polukružne crijepove s istaknutom žilom po sredini.²⁴⁵ Prethodno spomenuti sarkofag Flaviusa Hostiliusa Sertorianusa iz Belluna (sl. 91), stilski najrodniji rovinjskom primjeru, veže se uz umjetničku produkciju Akvileje.²⁴⁶ Na akvilejski krug upućuje upravo dekoracija poklopca, točnije, listići u obliku vrška koplja sa istaknutom središnjom žilom. Oni su karakteristični za atičke sarkofage te samim time i za akvilejsku produkciju 2-3. stoljeća koja se na njih izravno ugleda. S obzirom na postojeće stilske sličnosti sa ovim sarkofagom iz Belluna, koji je datiran u drugu četvrtinu 3. stoljeća, i sarkofag svete Eufemije može se smjestiti u isto razdoblje.²⁴⁷ Sarkofazi proizvedeni na području regije Cisalpine,²⁴⁸ kojoj pripada akvilejski krug, u to su doba bili rašireni kako u unutrašnjosti, tako i na sjevernim obalama Jadrana, a jedna od najpoznatijih karakteristika sarkofaga su njihova monumentalnost i proporcije, sa specifičnim povišenim krovom. Sarkofazi su bili uglavnom mramorni i dekorirani sa svih četiriju strana; prednja je strana obično bila trodijelna, kao i na rovinjskom primjeru, dok su na ostalim stranama obično bile prikazane scene vezane uz pokojnika.²⁴⁹ U lapidariju porečkog Muzeja nalazi se još jedan srodni nedovršeni sarkofag od bijeloga grčkoga mramora (sl. 93).²⁵⁰ Sarkofag, koji je trebao biti dovršen prema želji kupca, datira se u drugu polovinu 3. ili prvu polovinu 4. stoljeća, a najvjerojatnije je uvezen sa Bliskog Istoka. Na taj se način potvrđuje da su sarkofazi “na obale gornjeg Jadrana ponekad dolazili djelomično izrađivani”, da bi bili dovršeni u

---

²⁴³Ubaladini, “Note sul sarcofago”, 66.

²⁴⁴Ibid. Isto u: Degrassi, N. “Un sarcofago romano di Belluno.” *BullMusImpRom* 11 (1940): 27-28. Splitski primjer spominju i: G. Koch i H. Sichtermann u *Römische Sarkophage* (1982): 319, fig. 38. Radi se o najstarijem cijelom sarkofagu od prokoneškog mramora sa zapadne salonitanske nekropole, koji je pripadao bračnom paru Valeriju Dinensu i Atiji Valeriji. Iz: Višić-Ljubić, “Poklopac sarkofaga”, 460.

²⁴⁵Višić-Ljubić, “Poklopac sarkofaga”, 460.

²⁴⁶Ubaladini, “Note sul sarcofago”, 70. Isto u: Gabelmann, H. *Die Werkstattgruppen der Oberitalischen Sarkophage* (1973): 41.

²⁴⁷Ibid., 72.

²⁴⁸Ibid., 70. Opširnije H. Gabelmann, *Die Werkstattgruppen*, 41: Za regiju Cisalpina su važna dva umjetnička kruga, onaj iz Ravenne koji se ugledao na maloazijsku produkciju, te onaj iz Akvileje koji uzore nalazi u atičkim sarkofazima. Obje su radionice bile zadužene za proizvodnju sarkofaga koji su se uglavnom dovršavali u lokalnim radionicama. U svojoj klasifikaciji, Gabelmann sarkofag iz Rovinja smješta u skupinu 2A te naglašava središnju oktogonalnu ploču kao glavnu poveznicu sa sarkofagom iz Belluna, kojem pak korijene nalazi u Akvileji.

²⁴⁹Ibid., 69.

²⁵⁰Sarkofag ima pilastre na uglovima i tri predviđena polja za natpis i dekoraciju na prednjoj strani. Središnje je polje s trokutastim zabatom bilo namijenjeno natpisu, dok su bočna polukružna nadlučena trebala nositi likovne prikaze.

nekima od lokalnih radionica.²⁵¹ Vjerojatno je isti slučaj bio i sa rovinjskim sarkofagom svete Eufemije. On je, prema svim poznatim podacima i na temelju pretpostavke, poludovršen uvezen u Istru krajem 3. stoljeća, najvjerojatnije sa akvilejskoga područja.

Sveta Eufemija bila je mučenica koja je stradala 304. godine za vrijeme Dioklecijanovih progona.²⁵² Njeno se štovanje proširilo najprije na Istoku, a nakon Kalcedonskog sabora 451. godine i na Zapadu,²⁵³ dok je prisustvo kulta ove svetice na Jadranu potvrđeno još i prije 600. godine prikazom na mozaiku na intradosu trijumfalnoga luka apside Eufrazijeve bazilike.²⁵⁴ Smatra se da je tijelo koje se čuva u sarkofagu u rovinjskoj crkvi upravo tijelo te mučenice iz Kalcedona, gdje su se njezini ostaci prvotno i čuvali. Nakon što je mramorni sarkofag s tijelom, koji se nalazio u crkvi podignutoj nad njenim grobom u 4. stoljeću, prenesen u Konstantinopol početkom 7. stoljeća, tamo joj je u čast sagrađena nova crkva.²⁵⁵ Smatra se da se njezino tijelo nalazi u Rovinju otprilike od 800. godine, što se povezuje s tadašnjim jačanjem ikonoklazma u Konstantinopolu.²⁵⁶ O uvođenju kulta svete Eufemije na područje karolinške Istre saznaje se u tekstovima iz iluminiranog kodeksa iz 13. ili 14. stoljeća, u kojem se, između ostalog, u tekstu *Translatio corporis beate Eufemie* opisuju muke svete Eufemije te “čudotvorni prijenos tijela i relikvija u mramornom sarkofagu noću 13. srpnja 800. godine.”²⁵⁷ U rukopisu, koji se može smatrati kompilacijom “tekstova za crkvenu upotrebu radi potvrde lokalnih tradicija”,²⁵⁸ autor je izostavio bilo kakvu naznaku o porijeklu sarkofaga. Opisuje kako je tijekom jedne olujne noći kovčeg doplutao s otoka na kojem se dotad privremeno nalazio u rovinjski zaljev.²⁵⁹ Rovinjani su ga bezuspješno pokušavali otvoriti, a jednoj ženi se u ukazanju obznanilo da u njemu leži tijelo svete Eufemije. Uspjela ga je prevesti na brdo i smjestiti “pored postojeće stare crkvice sv. Jurja.”²⁶⁰ Ta je crkva postojala do kraja 10. stoljeća, kada jenjavaju višestoljetni napadi na Rovinj pa grad započinje svoje prve velike gradnje, od kojih je najvažnija bila nova velika i raskošna crkva Svete Eufemije, nove zaštitnice grada.²⁶¹ U tekstu *Storia documentata di Rovigno* B. Benussija iz 1888. godine preciznije se navodi da se bazilika Svete Eufemije gradila u doba Otona I (961-973. g.), “u

---

²⁵¹Šonje, *Starokršćanski sarkofazi*, 146.

²⁵²“Saint Euphemia”, 568; Križman, *Translatio corporis*, 88.

²⁵³Križman, *Translatio corporis*, 90.

²⁵⁴Šonje, *Crkvena arhitektura*, 226.

²⁵⁵Križman, *Translatio corporis*, 90.

²⁵⁶Badurina, *Leksikon ikonografije*, 272-273.

²⁵⁷Ivetić, *Istra kroz vrijeme*, 182.

²⁵⁸Križman, *Translatio corporis*, 68.

²⁵⁹Ibid., 74.

²⁶⁰Ibid., 70.

²⁶¹Tadić, *Rovinj*, 13.

starom dijelu Rovinja, na nekadašnjem Svetom Jurju.”²⁶² Jedino što je toj ranosrednjovjekovnoj građevini moguće pripisati jest ulomak pregradnog pilastra ukrašenog pleterom (sl. 94), koji se nalazi uzidan u zapadnoj fasadi današnje crkve, a koji se prema formalnim karakteristikama datira u drugu polovinu 10. stoljeća i tako potvrđuje tezu da je upravo u to doba podignuta nova trobrodna bazilika s tri polukružne apside.²⁶³ Dakle, osim godine mučeništva (303. ili 304. g.) i godine dolaska u Rovinj (800. g. ?), još su dvije godine važne za kult svete Eufemije u Rovinju. To je godina oko 970., kada je sarkofag prenesen u novosagrađenu crkvu, te 1401. godina, kada je svetičino tijelo vraćeno iz Venecije gdje je završilo nakon pljačke Đenovežana 1380. godine.²⁶⁴

Ukoliko se prihvati podatak da je tijelo svetice doneseno u grad početkom 9. stoljeća, to se podudara s periodom jačanja ikonoklazma u Konstantinopolu i, još važnije, s nadmudrivanjem Franaka i Bizanta na Jadranu neposredno prije Aachenskog mira, kad u istočnojadranske gradove stiže mnogo relikvija iz Bizanta. S obzirom da se sarkofag-relikvijar u kojem se tijelo danas nalazi datira se u drugu četvrtinu 3. stoljeća, jasno je da se u ovom primjeru radi o naknadnoj upotrebi antičkoga sarkofaga. Lako je za pretpostaviti kako je prilikom prijenosa tijela mučenice u ranom srednjem vijeku negdje pronađen nedovršen antički sarkofag i iskorišten kao relikvijar za svete ostatke. G. Cuscito smatra vjerojatnim da je sarkofag uvezen u Istru u “zlatno doba bizantske prevlasti”, što bi značilo u razdoblju od sredine 6. stoljeća do 788. godine kada Istra potpada pod franačku vlast. S obzirom na monumentalnost, drži da je njegovo odredište morala biti neka važna crkva: “mogao je biti namijenjen pokopu nekog uglednika ili za čuvanje kakvog svetog tijela.”²⁶⁵ No, logičnijom se čini pretpostavka da je sarkofag, ukoliko je zaista izrađen na području Akvileje, poslan u Istru neposredno nakon izrade, dakle početkom 3. stoljeća, gdje je trebao u nekoj od lokalnih radionica biti dovršen po želji naručitelja. R. Ubaldini skreće pozornost na to da je malo vjerojatno da je Rovinj bio izvorno odredište sarkofaga budući da je grad praktički nepostojeći u rimsko doba i prvi se put spominje tek u srednjem vijeku. Ono što je još važnije, okolica je Rovinja u to doba bila napučena *villama rusticama*, pa se postavlja pitanje je li u takvoj sredini uopće mogla postojati kakva lokalna klesarska radionica kojoj bi sarkofag bio namijenjen.²⁶⁶ U samom Rovinju nisu pronađeni nikakvi ostaci koji bi upućivali na njeno postojanje, pa je za očekivati da je on zapravo bio poslan u neko od većih istarskih središta poput Pule ili Poreča, gdje

---

²⁶²Ibid., 14. Više u: Benussi, B. *Storia documentata di Rovigno* (1888): 40.

²⁶³Šonje, *Crkvena arhitektura*, 86.

²⁶⁴Križman, *Translatio corporis*, 92.

²⁶⁵Ibid., 78.

²⁶⁶Ubaldini, “Note sul sarcofago”, 72.

je djelovanje radionica potvrđeno.²⁶⁷ Međutim, ne smije se zapostaviti činjenica da je sarkofag na kraju ipak ostao nedovršen. Nije, dakle, posve razjašnjen kontekst konačnog prijenosa sarkofaga u Rovinj, kao ni pitanje jesu li relikvije izvorno bile pohranjene upravo u ovaj relikvijar u kojem se i danas nalaze. Naime, u *Translatio corporis beate Eufemie* spominje se kako su Đenovežani 1379. godine u pustošenju Rovinja “razbili i slomili” kovčeg svete Eufemije.²⁶⁸ Trenutno nije moguće odgovoriti ni na pitanje gdje bi točno sarkofag bio smješten unutar male kasnoantičke crkvice sv. Jurja. Na salonitanskim primjerima vidljivo je, primjerice, kako su se u mnogim kasnoantičkim sakralnim građevinama sveti ostaci pohranjivali u oltarne grobove, no teško je za pretpostaviti da je monumentalni sarkofag svete Eufemije bio smješten ispod prezbiterija.²⁶⁹ Izgradnjom veće ranosrednjovjekovne trobrodne crkve sredinom 10. stoljeća, sarkofag je morao biti smješten u glavnu apsidu,²⁷⁰ iako F. Šanjek spominje, no ne objašnjava, “kapelu u kolegijalnoj crkvi svetoga Jurja i svete Eufemije”,²⁷¹ da bi u novoj baroknoj crkvi zauzeo konačno mjesto iza oltara u južnoj apsidi (sl. 95).

Pokušaj rasvjetljavanja povijesti sarkofaga od njegova uvoza u Istru pa do smještaja u južnu apsidu barokne crkve Svete Eufemije, na temelju ovdje iznesenih podataka, previše bi zadirao u polje spekulacije. Za raspravu je važno naglasiti kako je u ovom slučaju riječ o relikvijaru tipa sarkofaga, velikih dimenzija, s dvostrešnim poklopcem sa zabatom i ugaonim akroterijima, namijenjenom čuvanju relikvija cijelog tijela svete Eufemije. Tu je ulogu antički sarkofag iz druge polovine 3. stoljeća dobio tek prenamjenom u ranom srednjem vijeku, te od tada govorimo o relikvijaru. Sekundarna upotreba nije uvjetovala naknadne intervencije, pa sarkofag, bez ikakvih ikonografskih detalja koji bi ga dodatno određivali, zadržava svoj izvorni poludovršeni oblik s praznim predviđenim nišama i oktogonalmom pločom na bočnoj strani, koje i dan-danas podsjećaju na njegovu prvotnu, isključivo funerarnu namjenu. *Fenestella confessionis* na prednjoj užoj strani se otvara tek kasnije, no nije moguće preciznije odrediti kada točno. Osim ikonografske neutralnosti, zasigurno su upravo monumentalnost,

---

²⁶⁷Ibid., 73.

²⁶⁸Križman, *Translatio corporis*, 189.

²⁶⁹Dvostrešni su poklopci na području Salone postojali već u pogansko doba, a u kasnoj antici takvi su se sarkofazi često smještali ispod tla – *sub divo* ili u posebne prostorije – iako su izvorno bili namijenjeni slobodnom stajanju. Također su često bili dosta dekorativno ukrašeni. Primjer je sarkofag svetoga Anastazija, nažalost izgubljen, koji je izvorno vjerojatno imao dvostrešni poklopac i bio smješten ispod tla. U 5. stoljeću premješten je u apsidu nove bazilike na Marusincu i položen u konfesiju ispod kora, te prekriven ravnom pločom u razini tla. Iz: Dyggve, *History of Salonitan*, 100-102. S obzirom da u Rovinju trenutno nije moguće potvrditi postojanje jedne takve podzemne prostorije koja bi mogla primiti čitav takav monumentalni sarkofag s dvostrešnim poklopcem, treba pretpostaviti da je on bio smješten negdje u prostoru crkve.

²⁷⁰Šonje, *Crkvena arhitektura*, 87. Više u: Benussi, *Storia documentata*, 39.

²⁷¹Križman, *Translatio corporis*, 92.

ali i izuzetno cijenjen bijeli grčki mramor, bili ključni pri odabiru ovog sarkofaga za smještaj relikvija. S obzirom da se nova ranosrednjovjekovna crkva u Rovinju posvećuje upravo svetoj Eufemiji, koja time preuzima od svetog Jurja vodeću ulogu zaštitnice grada, može se pretpostaviti kako je relikvijar s njenim ostacima bio postavljen u svetište nove crkve. Ne može se znati je li u tom periodu on imao ikakvu liturgijsku ulogu; zbog njegova se monumentalnog poklopca logično isključuje mogućnost da je služio kao oltar pri euharistiji, što ostavlja vjerojatnim njegov smještaj iza oltara ili pak u nekoj od bočnih apsida ili kapela. Postavljanjem sarkofaga iza oltara južne apsida u baroknoj crkvi, kao i otvaranjem *fenestelle*, naglašava se hodočasnički element i veza relikvija s kongregacijom. Naime, apside je koncipirana tako da vjernici mogu s jedne strane ući u apsidu, ophoditi sarkofag i eventualno uspostaviti izravan vizualni kontakt s relikvijama ukoliko je *fenestella* otvorena, te izaći s druge strane. U sljedećem primjeru, relikvijara svetoga Dujma u Splitu vidjet će se slično postavljena *fenestella*, okrenuta prema celebrantu, na sarkofagu koji je bio postavljen okomito i na povišenom mjestu.

3.2.2. Relikvijar svetoga Dujma iz splitske katedrale (kat. 11)

U niši s južne strane glavnog oltara katedrale u Splitu nalazi se oltar svetoga Dujma kojega je u 15. stoljeću izradio Bonino da Milano, a koji je danas posvećen svetom Josipu budući da je u sjevernom dijelu crkve 1770. godine podignut novi Dujmov oltar. Nad Boninovom je ukrašenom rakom bio podignut kameni baldahin vitkih stupova i kićenih zabata sačuvan do danas (sl. 96).²⁷² Prilikom restauracije oltara 1958. godine uklonjena je barokna mramorna menza, a ispod nje otkriven je sarkofag izrađen od bijeloga mramora, visine 84 cm, dužine 183 i širine 87 centimetara (sl. 97). Sarkofag je s prednje strane cijelom svojom visinom dekoriran strigilima S-oblika, koji pri krajevima završavaju nizom polukuglica (sl. 98). Na desnom uglu se nalazi kanelirani pilastar s naznačenom bazom i kapitelom, dok u niši tipa školjke na neravnom tlu stoji lik Dobroga pastira okružen s dva janjeta (sl. 99). Sarkofag je u nekoj kasnijoj intervenciji bio skraćen s lijeve strane zbog čega lik Pastira više nije u središtu ploče.²⁷³ U jednostavnoj tunici stegnutoj u pojasu koja seže do koljena i ispunjena je naborima, gotovo frontalno stoji Pastir bujne kovrčave kose i gestikulira; desna ruka mu je ispružena s otvorenim dlanom, dok je lijeva šaka stisnuta kao da se u njoj izvorno nešto nalazilo. Još je C. Fisković motiv Dobroga pastira na ovom sarkofagu povezo s najranijim kršćanskim sarkofazima u Rimu i

---

²⁷²C. Fisković, "Novi nalazi", 81.

²⁷³Ibid., 83.

Ravenni. Napominje, međutim, da su strigili (sl. 100), motiv školjke te prikaz mladog golobradog pastira sa zaobljenim punašnim licem isto tako direktna poveznica s rimskim poganskim kiparstvom, kao što je uopće i shema samoga sarkofaga s likom u sredini, strigilima i ugaonim stupićima. Iako bi sarkofag mogao biti i poganski, ipak je vjerojatnije da je starokršćanski jer je “njegova klasična shema sa brižno izrađenim i dobro postavljenim likom u prostoru česta u umjetnosti starih kršćana.”²⁷⁴ Na temelju tih elemenata sarkofag se može datirati na kraj 3. ili početak 4. stoljeća, što bi potvrđivala i sama kompozicija pastira koji bdije nad stadom, što se kao motiv javlja i u slikarstvu katakomba od sredine 3. i u 4. stoljeću, a postoji i na salonitanskim sarkofazima. C. Fisković prednost daje kraju 3. stoljeća zbog golobradog lica, kao i specifične tunike (tzv. eksomide) koja je već od sredine tog stoljeća sve rjeđa. To bi značilo da ovaj primjer pripada najranijim starokršćanskim sarkofazima, a vjerojatno i da je najraniji među salonitanskim sarkofazima toga tipa.²⁷⁵ S druge strane, N. Cambi, poput N. Duvala i E. Marina, sarkofag datira u treću četvrtinu 4. stoljeća.²⁷⁶ Na to ih navode stilske karakteristike obrade lika Dobroga pastira: meke linije i krivulje, zaobljeno lice, profinjeno oblikovanje, te živ i čeznutljiv pogled. Kao usporedbu spominju sarkofag Juniya Basa, poznati primjer iz 359. godine (sl. 101).²⁷⁷ Budući da je taj sarkofag, kao primjer kasnoantičke kršćanske skulpture još uvijek pod snažnim utjecajem poganske ikonografije, djelo rimskih radionica, postoji mogućnost da je sarkofag Dobroga pastira iz splitske katedrale također uvoz iz tog radioničkog kruga. S obzirom da su rimske radionice u to vrijeme prestale proizvoditi poganske sarkofage prilagodivši ikonografiju novim kršćanskim prohtjevima, nema sumnje da je sarkofag kršćanski. Prema C. Fiskoviću, jedinstvo kompozicije ovoga sarkofaga, još uvijek prožeto duhom antičkoga poganskog kiparstva, svojom umjetničkom vrijednošću nadvisuje mnoge salonitanske, pa i druge, kako poganske, tako i kršćanske primjere. Međutim, zbog vrsnoće izrade i mramora nedostupnog u antičkoj Dalmaciji, autor iznosi tezu da je sarkofag zapravo uvoz iz Ravenne gdje su se u to doba izrađivali slični primjeri koji, za razliku od rimskih, nisu bili pretrpani likovima: “Ljudski lik u niši natkritoj školjkom, valoviti žljebići i krajnji izlijebani polustupići lisnatih poluglavica i visokih profiliranih stopa, očiti su motivi, po kojima se može smatrati djelom ravenskih lapicida.”²⁷⁸

Što se naknadnih intervencija na sarkofagu tiče, vrijedi izdvojiti mramorni reljefni ulomak,

---

²⁷⁴Ibid., 84.

²⁷⁵Ibid.

²⁷⁶Cambi, *Antika*, 264.

²⁷⁷Duval, *Salona III*, 239.

²⁷⁸C. Fisković, “Novi nalazi”, 85.

vjerojatno dio pluteja oltarne ograde, kojim je zatvorena bočna lijeva skraćena strana (sl. 102). Taj ulomak s motivima ukriženih ljljana u kasetama odijeljenih užetom datira se u 8. stoljeće.²⁷⁹ Oltarna mramorna menza se sa svojim dimenzijama posve poklapa sa skraćenim sarkofagom, što potvrđuje da je namjenski za njega zamišljena. Natpis, koji teče njenim rubom na tri strane, smješta te intervencije u 1203. godinu (sl. 103).²⁸⁰ Govori o nadbiskupu Reminiscenciju i njegovu rekonstruiranju svetačkih moći, pa se u to isto doba može pretpostaviti i sekundarna upotreba ovoga sarkofaga kao relikvijara. Za C. Fiskovića to je važno kako za tipološki razvoj, tako i za povijest kulta, jer su “rijetki sredovječni oltari, koji su, poput onih u katakombama, bili oblikovani od starokršćanskih sarkofaga i stajali nad navodnim grobom mučenika.”²⁸¹ S bočne strane sarkofaga, također dekorirane strigilima, nalazio se četvrtasti otvor s drvenim vratašcima koji je probijen vjerojatno već 1203. godine.²⁸² Danas se na tom mjestu nalaze novija metalna vratašca sa zasunom (sl. 104). U unutrašnjosti sarkofaga uočena je žbuka kojom je bila “učvršćena pregradna ploča sa drugom, unutrašnjom fenestellom,” a tu je nađen i manji mramorni sarkofag s ravnim glatkim poklopcem te epigrafskim karakteristikama koje ga datiraju u 13. stoljeće (sl. 105), tj. u vrijeme prenamjene. Sarkofag je zanimljiv jer je izrađen od antičkog mramornog bloka, dok su u njegovom dnu vidljivi ostaci otučenog antičkog reljefa s prikazom povorke žrtvovanja životinja (sl. 106, 107).²⁸³ Čini se izglednim da je mramorni blok bio dio neke veće antičke kompozicije koja se nalazila u Saloni i koja je početkom 13. stoljeća reupotrebljena u Splitu za izradu svečeva sarkofaga. Još je iz Farlatijeva opisa bilo poznato da se u tom sarkofagu nalazio i manji olovni spremnik (sl. 108) obložen čempresovinom kasnijeg postanka. Olovni spremnik kasnije je izvađen, a prilikom rekonstrukcije 1958. godine ponovno vraćen u prazni sarkofag. Pritom je uočeno da se dimenzijama posve podudaraju: “Po svom osnovnom pravokutnom obliku, koji se sužuje prema jednom kraju [...] taj sarkofag liči na starokršćanske olovne sarkofage nađene u solinskim grobovima,

²⁷⁹Ibid.

²⁸⁰Ibid., 86-87. Natpis glasi: + *HOC HABET EGREGIO SCS SVA MEMBRA SEPVLC HRO · DOMNIUS · ANTIQVAE QVI XPI DOGMA SALONAE · MONSTRAVIT PSVL · QVOQ · MARTIR FACTVS EIVSDEM · DISCIPVLVS PETRI PARITER FVIT ISTE BEATI HAEC SPALATI PSVL HUC TRANSTVLIT INDE IOHS · TEMPORE POST LONGO CV NONNVLLI DVBITARENT · AN FORET HIC CORPVS AN HINC FORET ARTE RELATV · CLARVIT ID CUNCTIS QUOD PERPAVCI PVTAVERUNT · ARCHIPVSL ENI HUIUS CRESCENTIUS URBIS · MARMORA DISIVNXIT · SCM CORP · PA(TEF)ECIT · MILLE DI CENTVM TRES AFFORE CREDIMVS ANNOS · TVNC ET APOSTOLICVS PASCHALIS CONSTITIT ORBIS · DENA FVIT MVLTI PATET HOC INDICTIO DOCTIS · AMEN ·*

²⁸¹Ibid.

²⁸²Ibid., 85.

²⁸³Ibid., 86-87. Natpis glasi: + *HIC REQVIESCIT CORPVS BEATI DOMNII / SALONITANI ARCHIEPISCOPI DISCIPVLI / SANCTI PETRI APOSTOLORVM PRINCIPIS / TRANSLATVM AB SALONA IN SPALATVM / A IOHANNE EIVSDEM SEDIS ARCHI / PRESVLE ·*

te je jasno, da potječe iz tog vremena.”²⁸⁴

Tijekom istraživanja u toj su jugoistočnoj niši iza oltara, točno posred niše, uočene naknadno urezane udubine u obliku kvadrata. Visina i širina udubina točno odgovaraju mjerama lijeve bočne (otkinute) stranice sarkofaga Dobroga pastira, čime postaje očito da je ta strana prvotno bila žbukom spojena sa zidom, dok je reljef pastira bio okrenut prema sjeveru, a bočna strana sa *fenestellom* prema zapadu: “Pred njom je vjerojatno visilo na luku niše kandilo, koje, kad bi se spustilo, moglo je osvijetliti, kako piše Farlati, unutrašnjost sarkofaga, u kojoj bijahu izloženi zavjetni darovi.”²⁸⁵ Značajno je saznanje da relikvijar pritom nije ležao na tlu, jer se spomenuta udubina, analogna dnu sanduka, izdiže iznad Dioklecijanova pločnika. Nažalost nije spomenuto koliko se točno poviše pločnika ta udubina nalazi, no C. Fisković zaključuje da je relikvijar sa svoje druge, zapadne strane mogao biti uzdignut na stopu, koja pri kopanju nije pronađena.²⁸⁶ Vrijedi spomenuti da je otprilike u isto doba, oko 1210. godine, razina podnice u nasuprotnoj kapeli sv. Anastazija bila na oko 1045 cm, odnosno, za stepenicu više, na 1068 cm u odnosu na podnicu mauzoleja.²⁸⁷ Stoga bi logično bilo relikvijar svetoga Dujma zamisliti povišenog iznad oltarne menze, s *fenestellom* pristupačnom celebrantu. Ovakav položaj sarkofaga je i logičan budući da se jedino tako mogao u cijelosti pročitati spomenuti Krescencijev natpis iz 13. stoljeća. Godine 1427. sarkofag je pomaknut u sadašnji položaj kako bi se uskladio s Boninovom grobnicom. Odmaknut je od zida i postavljen na dva kamena, prikaz Dobroga pastira okrenut je prema zapadu, a razbijena bočna strana zatvorena je spomenutom pločom s ukriženim ljiljanima iz 8. stoljeća. Ovakvim smještajem zaklonjen je stražnji dio sarkofaga s dijelom natpisa na menzi, pa je, kako bi se to nadoknadilo, gotičkim slovima prepisan čitav natpis na novu mramornu pločicu, uz dodane podatke o gradnji Boninove grobnice.²⁸⁸ Ovo je, dakle, bio izvorni smještaj gotičkoga oltara od 13. do početka 15. stoljeća. Bonino je 1427. godine uzdigao svoj sarkofag na dvije široko razmaknute konzole u obliku lavljih glava. Nad menzom sarkofaga je “visoko u zid uzdigao gotičku raku s baldahinom, prema romaničkim, a osobito gotičkim uzorima, koje je vidio u svojoj domovini.” (sl. 109).²⁸⁹

Kako nema nikakvih konkretnih podataka o smještaju relikvija svetog Dujma nakon njihova prijenosa u Split, teško je odrediti je li upravo ovaj sarkofag poslužio kao mjesto kamo su smješteni

---

²⁸⁴Ibid., 92.

²⁸⁵Ibid., 93.

²⁸⁶Ibid.

²⁸⁷M. Ivanišević, “Stari oltar”, 137.

²⁸⁸C. Fisković, “Novi nalazi”, 93.

²⁸⁹Ibid., 95.

sveti ostaci nakon što su doneseni u Split, a još manje koja je bila sudbina sarkofaga u razdoblju od druge polovine 4. stoljeća kada je izrađen, do druge polovine 7. stoljeća kada je već mogao poprimiti svoju funkciju relikvijara, ili pak do 13. stoljeća kada se prenamjenjuje. Bez obzira na manjkavost pouzdanih podataka, E. Marin i N. Duval ne isključuju mogućnost da je upravo ovo mogao biti prvi relikvijar svetoga Dujma, moguće čak i prenesen s Manastirina. U prilog tome navode bogatu tradiciju i povezivanje salonitanskih mučenika sa Splitom, kao i priču o *prijenosu njihovih tijela*.²⁹⁰ Ovdje je važno spomenuti jedan salonitanski sarkofag pronađen u bazilici na Marusincu koji se, prema autorima studije *Salona III*, izvorno nalazio u Dujmovoju memoriji I, da bi kasnije bio premješten u prezbiterij (sl. 110). I taj sarkofag je import rimskih radionica koje prestaju s radom u 5. stoljeću. Izrađen od mramora iz Carrare, ornamentiran je strigilima, a sačuvan je i dvostrešni poklopac.²⁹¹ S obzirom na srodnost dvaju sarkofaga, kao i na povezivanje jednoga sa svetim Dujmom te lokaciju drugog u istoj memoriji gdje su se prvotno nalazile Dujmove relikvije, još je veća mogućnost da je sarkofag Dobroga pastira zapravo prenesen iz Dujmove grobnice na Manastirinama. Nažalost, izvorni poklopac tog sarkofaga nije sačuvan, no s obzirom na uobičajene tipove, vjerojatno je i on imao poklopac u obliku dvostrešnog krova s naglašenim ugaonim akroterijima.

Ovaj mramorni ranokršćanski sarkofag s kraja 4. stoljeća, vjerojatno import iz rimskih, a po nekim tezama čak i ravenskih radionica, u 13. stoljeću bio sekundarno iskorišten kao relikvijar svetoga Dujma u splitskoj katedrali. Zbog nedostatka podataka o njegovom točnom porijeklu i ulozi prije prenamjene, u ovom se pregledu neće ulaziti u spekulacije radi li se u ovom slučaju možda o izvornom sarkofagu svetoga Dujma. Vjerojatnim ipak jest da je sarkofag u nekom trenutku prenesen iz Salone kako bi se sačuvao i ponovno upotrijebio, ne samo zbog značaja svoje reljefne kompozicije i ornamentalne raščlambe, već i činjenice da je bio izrađen od skupocjenog materijala. Poput većine dosad obrađenih primjera, relikvijar pripada tipu sarkofaga, odnosno izvorno je bio zamišljen kao sarkofag, da bi u kasnijem razdoblju prenamjenom dobio novu funkciju relikvijara.

Najranije prilikom rekognosciranja relikvija svetoga Dujma u 13. stoljeću, sarkofag su obilježile prenamjene. Natpis na oltarnoj menzi, koja se dimenzijama posve podudara sa skraćenim dimenzijama sanduka, datira te promjene u 13. stoljeće. S desne bočne strane probija se otvor i sarkofag se postavlja uzdužno i na povišenom, s namjerom da se *fenestella* postavi sa zapadne strane, izravno okrenuta prema kongregaciji, što je vjernicima omogućilo izravniji kontakt sa svetačkim

---

²⁹⁰Duval, *Salona III*, 239.

²⁹¹Ibid., 238.

moćima. To uređenje oltara pratilo je i umetanje manjeg mramornog spremnika s još manjim olovnim u ovaj spomenuti. Oba primjera su, baš poput sarkofaga Dobroga pastira, sekundarno upotrebljeni antički i kasnoantički materijal s područja Salone, što potvrđuje da je Salona tijekom srednjega vijeka predstavljala važan izvor materijala, kako u strogom materijalnom, tako i simboličkom te duhovnom smislu. Kako se čini, relikvijar nije imao liturgijsku funkciju oltara jer je po svoj prilici bio smješten iznad menze te je služio primarno pohrani relikvija glavnoga gradskog zaštitnika i njihovom izlaganju vjernicima putem *fenestelle*. U prvoj polovici 15. stoljeća, prilikom Boninove gradnje grobnice, sarkofag se vraća u uobičajeni položaj (u kojem ostaje do baroknih pregradnji u 18. stoljeću), skraćena se lijeva bočna strana zatvara reupotrebljenim ulomkom pluteja iz 8. stoljeća, a istovremeno je cijeli arhitektonski sklop dodatno monumentaliziran i simbolički uzdignut raskošnim ciborijem. Nešto kasnije i Juraj Dalmatinac će urediti nasuprotnu kapelu svetoga Anastazija po uzoru na Boninovu.

3.2.3. Sarkofag-relikvijar/oltar pulske katedrale (kat. 12)

Antički sarkofag u kojem se čuvaju relikvije na oltaru pulske katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije postankom je najstariji predmet od svih primjera koji su obrađeni u tekstu. Izrađen je od prošaranog sivog prokoneškog mramora te je vrlo jednostavne obrade bez gotovo ikakvih ukrasa, izuzev vrlo plošnih pilastara na uglovima i naknadno dodane *fenestelle confessionis* (sl. 111). Sarkofag je dug 220 cm, širok 98 cm, a bez poklopca visok 90 cm.²⁹² Velike dimenzije te jednostavna obrada bez ikakvih ukrasnih motiva ili ikonografskih detalja navode na zaključak da sarkofag potječe iz antičkog doba i to otprilike iz 2. stoljeća, no on je isto tako mogao nastati i nešto kasnije, u 3. stoljeću.²⁹³ Prokoneški mramor ukazuje na činjenicu da je sarkofag vrlo vjerojatno bio uvezen sa Istoka kao već gotov ili polugotov proizvod, no nikakve informacije o samom uvozu nisu poznate. Nije poznat ni oblik izvornoga poklopca budući da je on danas izgubljen, a na njegovom se mjestu nalazi vapnenačka ploča, tj. oltarna menza. A. Šonje je uvjeren kako od mramora nije bio ni prijašnji poklopac, no ne navodi nikakve argumente za tu tezu.²⁹⁴ Uspoređujući ga sa sarkofazima istoga razdoblja, imajući na umu, primjerice, rovinjski relikvijar svete Eufemije izrađen od bijeloga grčkoga mramora, moguće je da je poklopac bio u obliku dvostrešnog krova s ugaonim akroterijima, kakav ima i sarkofag Dobroga

---

²⁹²Šonje, *Starokršćanski sarkofazi*, 148.

²⁹³Ibid.

²⁹⁴Ibid.

pastira izrađen u salonitanskim radionicama početkom 4. stoljeća, također od prokoneškoga mramora.²⁹⁵ Naime, u tom su razdoblju prevladavale varijante upravo takvih dvostrešnih poklopaca.²⁹⁶ Ono što je sigurno jest da je sarkofag uvezen prerano kako bi mu prvotna namjena bila čuvanje relikvija te je stoga on naknadno reupotrebljen kao oltar-relikvijar, čemu u prilog ide i otučeni natpis iz 3. stoljeća. Šonje smatra da je oplijenjen i oštećen sarkofag nađen na nekom starokršćanskom groblju u Puli i prenesen u katedralu najvjerojatnije krajem srednjega vijeka, prilikom čega je na njega uklesan i gotički natpis iz 1417. godine.²⁹⁷ U prilog toj tezi navodi oštećenje na vijencu koje je moglo nastati prilikom pokušaja krađe predmeta koji su se nalazili uz pokojnika u sarkofagu. Ispod tog vidljivog oštećenja na vijencu nalazilo se još veće oštećenje na koje je postavljena *fenestella confessionis* (sl. 112).²⁹⁸ Ona se nalazi sa stražnje strane oltara, okrenuta istoku, i može se sa sigurnošću utvrditi da je dodana naknadno, čime se potvrđuje pretpostavka da se u ovom primjeru radi o prenamjeni sarkofaga u oltar-relikvijar.

U vezi s godinom 1417. i gotičkim natpisom, D. Nežić spominje biskupa Blaža Molinu koji je te godine obnovio katedralu i na glavni oltar dao postaviti mramorni sarkofag u koji su položene relikvije koje je tada posjedovala pulska katedrala, te je upravo to vrijeme kada se sarkofag stavlja u funkciju relikvijara. Osim natpisa, biskup je na sarkofag dao i oslikati likove dotičnih svetaca.²⁹⁹ D. Farlati, osim što u opisu naglašava da je riječ o grčkom mramoru i izvanrednoj vještini obrade, donosi transkript natpisa biskupa Moline te napominje da su se u sarkofagu nalazile relikvije svetog Teodora, Jurja, Dimitrija, Bazilija, Flora i blaženoga Salomona. Njihovi su prikazi bili svaki u svom zasebnom okviru, a u središtu kompozicije nalazila se figura Bogorodice.³⁰⁰ Ovakva kompozicija veoma je zanimljiva jer se njome imitira forma poliptiha, odnosno dekoriranog kasnosrednjovjekovnog sarkofaga. M. Mirabella Roberti također navodi da su prilikom obnove na glavni oltar smještene relikvije tih svetaca. Oltar se “sastojao od rimskog sarkofaga”³⁰¹ iz 3. stoljeća s otučenim natpisom te naknadnom *fenestellom confessionis* i natpisom biskupa Moline, koji upućuje na oslikane prikaze, nestale do 1936. godine. Mirabella Roberti spominje također škrinjice od čempresova drva ukrašene tehnikom pirografije, u kojima su relikvije položene unutar glavnoga oltara 1451. godine.³⁰² Ovdje

---

²⁹⁵Cambi, *Sarkofag Dobrog pastira*, 13.

²⁹⁶Rapanić, *Predromaničko doba*, 102.

²⁹⁷Šonje, *Starokršćanski sarkofazi*, 148.

²⁹⁸Ibid.

²⁹⁹Nežić, “Sveti Flor”, 100.

³⁰⁰Farlati, *Illyrici sacri*, 704.

³⁰¹Mirabella Roberti, “Il Duomo”, 221.

³⁰²Ibid., 229.

dolazi do nepodudaranja u literaturi te mogućnosti da sarkofag s natpisom iz 1417. godine na koji se referiraju A. Šonje i M. Mirabella Roberti s jedne, te D. Nežić s druge strane, nije jedan te isti. Nežić napominje da je biskup Orsini 1487. godine relikvije pohranio u drvene škrinje i premjestio ih u novi pobočni oltar, a da je sarkofag-relikvijar s glavnog oltara stavljen izvan upotrebe i smješten u crkveno dvorište, da bi se zagubio početkom 19. stoljeća na nekom imanju kod Fažane gdje je služio kao kamenica za ulje.³⁰³ No, ono što se iz spomenutih podataka može zasigurno zaključiti jest da je sarkofag od prokoneškog mramora iz 3. stoljeća, koji se i dan-danas nalazi na glavnom oltaru pulske katedrale, uvezen sa Istoka i da je služio svojoj prvotnoj namjeni najkasnije do 1417. godine, kada ga biskup Molina reupotrebljava kao oltar-relikvijar i pritom na njega daje uklesati natpis te napraviti oslik likovima svetaca.

Pulska biskupija postoji vjerojatno još od 4. stoljeća, iako o njoj nema povijesnih potvrda u pisanim izvorima sve do početka stoljeća, kada se spominje prvi poznati biskup, Antonius.³⁰⁴ Početkom 15. stoljeća katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, građena tijekom 5. stoljeća, bila je u tako lošem stanju da je biskup Molina započeo velike restauratorske zahvate.³⁰⁵ Tom prilikom obnavlja i oltar te intervencijama na relikvijaru potvrđuje identitet svetaca čije su relikvije bile u posjedu katedrale. Statut grada još je u srednjem vijeku nalagao datume na koje su se slavili blagdani tih svetaca. Kult svetoga Jurja, palestinskog mučenika iz doba Dioklecijana, posebno je značajan bio u doba križarskih ratova, a kontekst donošenja njegovih relikvija u Pulu, kao i onih vojnika-mučenika svetog Teodora, nije poznat.³⁰⁶ Ostale se relikvije časte na dan solunskog vojnika-mučenika Dimitrija iz ranog 4. stoljeća, koji se često javlja u paru sa svetim Teodorom, te na dan Bazilija Velikog, biskupa Cezareje iz druge polovine 4. stoljeća. Iako nije moguće dovesti u neupitnu vezu ove svece i relikvije u Puli koje im navodno pripadaju, sveti Flor i blaženi Salomon se sa nešto većom sigurnošću mogu dovesti u vezu s Istrom. Oltar svetoga Flora se u pulskoj katedrali nalazio još i prije 1415. godine, a predaja o njemu postoji i u pulskom antifonaru iz 12. stoljeća, gdje se navodi da je Flor bio biskup grada Trevisa u Italiji, odakle je 610. godine otišao propovijedati. Prema predaji je Flor također bio i

---

³⁰³Nežić, "Sveti Flor", 100.

³⁰⁴Matijašić, "Pulska biskupija".

³⁰⁵Mirabella Roberti, "Il Duomo", 221.

³⁰⁶D. Farlati je čak spekulirao da se radi o relikvijama solunskog biskupa koji je umro 298. godine, a za relikvije svetog Teodora smatrao je da pripadaju Jurjevom bratu i nasljedniku na solunskoj biskupskoj stolici, pogubljenom iste godine. F. Bulić je opovrgnuo tu tezu, naglasivši da su biskupi Juraj i Teodor u Saloni djelovali neposredno prije njenog pada 615. godine. Naposljetku, prema statutu grada, ova se dvojica svetaca slave na dane mučeništva sv. Jurja iz Lydde u Palestini i sv. Teodora vojnika iz Amasije u Turskoj (njegovo je tijelo u 12. stoljeću preneseno u grad Brindisi u Apuliji). Iz: Badurina, *Leksikon ikonografije*, 267.

pulski biskup, iako za to nema dokaza. Relikvije ugarskoga kralja Salomona iz druge polovine 11. stoljeća pronađene su pomiješane s relikvijama svetog Flora. On je navodno potkraj života živio pustinjačkim životom u Istri, pa zatim kod pulskih benediktinaca, gdje je i umro 1087. godine. Pokopan je u pulskoj crkvi Sv. Klementa, a njegovi se ostaci nalaze u katedrali od 1400. godine, možda kako bi se zaštitili usred đenoveško-mletačkih sukoba.³⁰⁷ Evidentno je kako su se u pulskoj prvostolnici čuvale relikvije kako svetaca-mučenika iz najranije kršćanske povijesti, obično rasprostranjenih diljem kršćanskoga Zapada, tako i lokalnih svetaca koji su bili značajni bilo za povijest grada ili crkve, ili pak onih koji su svojim kasnijim djelovanjem na bilo koji način ostavili trag u povijesti zajednice.

Osim uspostavljanja terminologije i same tipologije relikvijara, važno je razmotriti smještaj relikvijara u arhitekturi, te uz to vezanu njihovu liturgijsku ulogu. Pulski primjer prerađeni je antički sarkofag, s nepoznatim tipom poklopca. Liturgijsku ulogu dobiva tek sekundarnom upotrebom početkom 15. stoljeća, kada se poništava njegova prvotna namjena kao sarkofaga te on postaje oltar-relikvijar namijenjen čuvanju djelomičnih relikvija (relikvija dijelova tijela) više svetaca (sl. 113). Smještanjem u svetište, naočigled cijele kongregacije, relikvijar postaje središtem liturgije. Naknadnim intervencijama – *fenestellom*, natpisom i likovnim prikazom – naglašava se sadržaj relikvijara te na taj način on više nije samo spremnik posmrtnih ostataka, već se pretvara u medij koji svojim oblikovanjem interpretira svoj sadržaj i određuje novu memorijalnu funkciju. Uključivanjem samog relikvijara u naraciju o relikvijama, dodatno se naglašava i njegov kulturni status kao predmeta, što je posebice značajno kada se radi o primjeru koji je izložen vizualnom kontaktu s kongregacijom na osnovnoj razini crkve. Ne smije se zanemariti ni važnost materijala; prokoneški je mramor bio izuzetno skupocjen i cijenjen. Uobičajene prenamjene antičkih ili kasnoantičkih sarkofaga u kasnijim razdobljima neće biti vođene posve praktičnim razlozima poput tek ponovnog iskorištavanja skupocjenih materijala. Materijal, a posebice mramor, nosio je osim prestiža i određenu simboličku vrijednost te se njegovom upotrebom ujedno i pozivalo na prošlost te kršćanske početke.

---

³⁰⁷Badurina, *Leksikon ikonografije*, 267-270.

4. Zaključak

Korpus ranokršćanskih i srednjovjekovnih kamenih relikvijara s istočne obale Jadrana, iako ne suviše velik, obuhvaća primjere koji svjedoče o tipološkom razvoju ovih predmeta te o promjeni njihovih likovnih karakteristika tijekom deset stoljeća dugog razdoblja. U tom je vremenskom rasponu došlo do mnogobrojnih promjena koje su u konačnici utjecale na formu i likovno oblikovanje samih relikvijara. Najvažniji su zasigurno bili službeni stavovi Crkve koji su, između ostalog i propisanom liturgijom, određivali kako se relikvije treba doživljavati i način na koji se s njima mora postupati. O tom je općenitom poimanju fenomena relikvija ovisio način njihova čuvanja, izbor relikvijara u koji će se pohraniti, njihov smještaj unutar crkve ili arhitektonskoga sklopa, kao i zamišljanje šireg arhitektonskog okvira toga mjesta.

Kao što je već bilo istaknuto u uvodu, istočnojadranski kameni relikvijari mogu se podijeliti u dva osnovna tipa: relikvijar tipa škrinje i relikvijar tipa sarkofag, a ovaj drugi zbog svoje je veličine mogao preuzeti i ulogu oltara. Dimenzije relikvijara mogle su biti određene i vrstom relikvija pohranjenim u njima – relikvija cijeloga tijela, relikvija dijelova tijela ili sekundarnih relikvija; u svakom su slučaju reflektirale općeniti društveni i crkveni odnos prema moćima svetaca, ali i uvjetovale smještaj relikvijara. Od sačuvanih istočnojadranskih primjera, njih 12, šest ih pripada tipu sarkofaga, dok je ostalih šest u obliku škrinje. S odmjerenom se sigurnošću može pretpostaviti postojanje i sedmog relikvijara tipa škrinje, onoga na Majsanu, koji je nažalost izgubljen. Sačuvani ostaci nam, dakle, govore da su oba tipa bila podjednako rasprostranjena na području istočnoga Jadrana. Međutim, ukoliko se promotri njihova brojnost kroz stoljeća, dolazi se do zanimljive spoznaje: čak pet relikvijara tipa škrinje manjih je dimenzija i pripada ranokršćanskom razdoblju od 5. do 6. stoljeća, dok su dva relikvijara-škrinje većih dimenzija i iz ranosrednjovjekovnog, karolinškog razdoblja.

Skupinu od šest relikvijara-sarkofaga možemo podijeliti u grupu od tri izvorna, koje datiramo u razdoblje od karolinške umjetnosti do romanike, te grupu od tri adaptirana relikvijara, koji su zapravo antički i kasnoantički sarkofazi koji su tek prenamjenom tijekom srednjega vijeka stavljeni u funkciju relikvijara. Pulski sarkofag je kronološki gledano najranijeg postanka, no radi se o antičkom sarkofagu koji je tek reupotrebom 1417. godine dobio funkciju relikvijara-oltara. Sličan je slučaj sa rovinjskim sarkofagom svete Eufemije koji je proizvod druge četvrtine 3. stoljeća, a koji je svoju današnju

funkciju relikvijara mogao dobiti najranije prijenosom relikvija svete Eufemije u Rovinj oko 800. godine, ili prijenosom njezina tijela u novoizgrađenu crkvu oko 970. godine. Treći primjer, sarkofag Dobroga pastira sa strigilima koji je dio oltara svetoga Dujma u splitskoj katedrali, proizvod je treće četvrtine 4. stoljeća i prvi koji bi se na temelju ikonografije mogao karakterizirati kao kršćanski. Iako postoje spekulacije da su u njemu izvorno bile pohranjene relikvije svetoga Dujma, jedino što se zasigurno zna jest da sarkofag dobiva funkciju relikvijara tek u 13. stoljeću. Drugim riječima, ni jedan od spomenutih sarkofaga-relikvijara čini se nije onaj u kojemu je svetačko tijelo bilo izvorno pohranjeno. Tek se u Poreču, na osnovi jednog natpisa koji spominje prijenos relikvija u grad i drugog koji izričito navodi mučenika Maura – a za kojeg se spekuliralo da pripada prvotnom sarkofagu toga sveca – može konkretnije govoriti o praksi prenošenja izvornoga svečeva sarkofaga u grad. Tome treba pridodati i ploču sarkofaga svetoga Pelagija u Novigradu te ulomak koji je možda pripadao sarkofagu blaženog Ivana u Trogiru.

Važno je znati da je car Teodozije 386. godine zabranio prijenos tijela i prodaju relikvija, no bilo je dozvoljeno podizati martirije iznad grobova svetaca.³⁰⁸ To znači da se u ranom kršćanstvu kult štovanja mučenika mogao razviti jedino na mjestu ukopa, što je u većini slučajeva bilo na izvangradskim grobljima. Fragmentiranje svetačkih tijela i pojava relikvija - dijelova tijela javlja se krajem 4. stoljeća, ali nije to nije postala raširena praksa sve do 7. stoljeća.³⁰⁹ Na primjeru Salone može se jako dobro opisati uobičajen način postupanja s relikvijama mučenika te ocrtati tipične faze razvoja kulta u najranijem razdoblju kršćanstva. Mučenici su se obično pokapali na izvangradskim grobljima, a njihovi su grobovi ubrzo postali mjesta okupljanja vjernika i *ad sanctos* ukopa. Kako se kult širio, javila se potreba za izgradnjom memorijalnih kapela, a kako bi se zadovoljile potrebe sve veće kongregacije i rastućeg kulta mučenika i relikvija, uskoro se (u Saloni od sredine 4. stoljeća) na tim mjestima podižu i svetišta cemeterijalnih bazilika. Time dolazi do zanimljive sprege i uspostavljanja vertikale između oltara i grobnice. U jednoj i najvažnijoj točki u crkvu, oltaru, spaja se liturgijsko slavlje s kultom martira: oltar služi obredu dok konfesija neposredno ispod njega čuva svete ostatke koji, s jedne strane, daju legitimitet crkvi, a s druge strane privlače vjernike. Općenito govoreći, do početka 5. stoljeća uobičajene su postale grobnice-martiriji (*martyrium*) ili komore za relikvije (*confessio*) ispod glavnoga oltara.³¹⁰ Što se lokalne sredine tiče, takva je sinteza karakteristična je za

---

³⁰⁸Crook, *Architectural Setting*, 23.

³⁰⁹Ibid., 25.

³¹⁰Ibid., 40. Crkva Svetog Alessandra u Rimu tipičan je primjer: sredinom 4. stoljeća oko grobnice sveca razvija se mjesto za kult, a u ranom 5. stoljeću iznad nje se postavlja oltar. Oltar je oknom i stepenicama bio povezan s grobnicom, a dodatan se

gradnje od 6. stoljeća.³¹¹ Međutim, relikvijari-sarkofazi iz Pule, Rovinja ili Splita (sv. Dujma) ne mogu se povezati s kriptom ili oltarnim grobom na kasnoantičkim grobljima, jer je riječ o sarkofazima koji su funkciju relikvijara dobili tek preradom u kasnijim razdobljima. Prvi sačuvani izvorni sarkofag-relikvijar je onaj karolinški svetoga Pelagija, koji već označava novu fazu u razvoju kulta mučenika o kojoj će kasnije biti nešto više riječi.

Unatoč tome što se izvorni arhitektonski smještaj ne može odrediti ni za većinu ranokršćanskih relikvijara tipa škrinje manjih dimenzija (Rab iz 5. stoljeća, Cres i Split-Anastazije iz 6. stoljeća), primjer iz Lovrečine iz 6. stoljeća od izuzetne je važnosti jer po prvi put možemo relikvijar izravno povezati s mjestom njegova prvotnog smještaja te analizirati sintezu relikvija i njihova arhitektonskog okvira. Križna konfesija u kojoj se čuvao ovaj brački relikvijar predstavlja rezultat evolucije prethodno spomenutih oltarnih grobova i komora. Takve konfesije nastale su od podzemne prostorije martirija i evoluirale u simboličnu komoru u svetištu crkve, najčešće upravo križnoga oblika.³¹² Jaka sprega između oltara i relikvijara koja se ostvarivala na taj način ukazivala je na važnost relikvija u posveti crkve, te njihovu dvostruku liturgijsku ulogu – u službi euharistije i kultu mučenika. Stepenice u istočnom dijelu kraka i oltar na četiri stupa koji se nalazio točno nad relikvijama ukazuju da je svećenstvo u većoj mjeri još uvijek zadržavalo ekskluzivno pravo na kontakt s relikvijama, a možda čak i da je u ovom slučaju bilo okrenuto leđima kongregaciji prilikom obavljanja službe. Naime, čini se da je većini vjernika u ovom slučaju kontakt s relikvijama bio omogućen samo ukoliko je konfesija bila prekrivena kakvom pomičnom pločom ili pločom s nekom vrstom otvora putem kojeg bi se ostvario bilo vizualni ili taktilni kontakt. Ipak, vizualni kontakt s relikvijom ostvarivao se na nekim primjerima oltara 6. stoljeća, kao što su oni “ravenatskoga tipa”, kojemu je pripadao i Eufrazijev oltar iz Poreča. Za pohranu relikvije bio je namijenjen *loculus* u podnožju središnjeg dijela oltara, a otvor je zatvarala *fenestella confessionis*. Pojavom fragmentiranja relikvija cijeloga tijela relikvijari se počinju postavljati na oltar, to se događa već krajem 4. stoljeća, no nije se populariziralo sve do 7. stoljeća.³¹³ U 6. stoljeću još je uvijek bilo uobičajeno na oltar stavljati relikvije samo privremeno, dok se u 10. stoljeću još uvijek smatralo da bi oltar primarno trebao biti korišten za slavlje euharistije.³¹⁴ Iako relikvijar iz 5. stoljeća sa Majsana nije sačuvan niti su poznati podaci o njegovom izgledu, primjer oltarnoga groba na

---

kontakt s relikvijama mogao uspostaviti i preko tranzene na oltaru. Važno je spomenuti da je oltar bio dodatno monumentaliziran ciborijem. Iz: *Ibid.*, 42.

³¹¹I. Fisković, “O ranokršćanskoj arhitekturi”, 179.

³¹²Bužančić, “Rekonstrukcija konfesije”, 45.

³¹³Crook, *Architectural Setting*, 25.

³¹⁴*Ibid.*, 68.

tom lokalitetu posebno je zanimljiv. Čini se da memorija svojom prostornom organizacijom, oltarom na dva stupa koji je naslonjen na zid i nalazi se nasuprot otvora pod kojim je oltarni grob s relikvijarom, svjedoči upravo o praksi podizanja relikvija. Relikvijar bi se smještao na oltar u posebnim prilikama, a kongregacija bi dobila rijetku mogućnost, promatrajući ga kroz otvor u zidu memorije, ostvariti izravni vizualni kontakt. Možemo zaključiti da su očuvani kameni relikvijari 5. i 6. stoljeća na istočnoj obali Jadrana malih dimenzija, a njihova se pojava može objasniti pojavom relikvija fragmenata tijela i kontaktnih relikvija, odnosno, točnije bi bilo reći, popuštanjem stavova Crkve o toj tada priličnoj kontroverznoj temi te činjenicom da se ipak radi o području koje je donekle udaljeno od Rima i njegova izravnoga utjecaja.

U ranom srednjem vijeku javlja se praksa umnažanja oltara, što je utjecalo i na pojavu tzv. kloazoniranog arhitektonskog prostora koji je bio odraz nove kompleksne i procesionalne liturgije.³¹⁵ Do 8. stoljeća sve više raste i broj kontaktnih relikvija,³¹⁶ što je omogućavalo da svaki od sve brojnijih oltara unutar crkve ima vlastite relikvije. U doba karolinške renesanse umjetnost se vraća rimskim uzorima i tipično rimskim formama, te dolazi do razvoja kripte temeljenih na modelu kripte Sv. Petra iz prijelaza 6. u 7. stoljeće.³¹⁷ Iz tog karolinškog razdoblja na istočnoj su obali Jadrana sačuvana tri relikvijara: novigradski je bio tipa sarkofag, dok su biogradski relikvijar te relikvijar svete Anastazije u Zadru tipa škrinje većih dimenzija. I dok o relikvijaru iz Biograda nedostaju podaci da bi ga se moglo smjestiti u konkretni prostor, ploča svetoga Pelagija može se pouzdano povezati s novigradskom karolinškom kriptom iz prijelaza 8. u 9. stoljeće. Nije isključeno ni da se na tom mjestu ranije nalazila ranokršćanska struktura, odnosno da novigradski razvoj kulta mučenika prati tipičan razvoj od grobnice sveca do gradnje crkve nad njom i na taj način potvrđuje kontinuitet kultnoga mjesta. Trobrodna kripta, s četiri središnja nosača koja podsjećaju na baldahin i jakim križnim svodovima, pripada tipu dvoranskih karolinških kripte koje su smještene ispod svetišta uzdignutog na platformu. U kripte se ulazilo putem središnjeg stubišta, a često su postojali i lateralni ulazi iz bočnih kapela. Kripta je često bila vidljiva i iz broda, a na nju su obično ukazivali mali prozori.³¹⁸ Relikvijar svete Anastazije, koji

---

³¹⁵Bradshaw, *Dictionary of Liturgy*, 19.

³¹⁶Crook, *Architectural Setting*, 27.

³¹⁷Ibid., 82.

³¹⁸Primjeri takve organizacije svetišta i kripte nalaze se u Saint-Savinien u Sensu te Svetom Petru u Agilateu kod Milana, a također i u Novigradu. Sv. Wystan u Reptonu ima sličnu kriptu s četiri središnja stupa, a sredinom 9. stoljeća dobiva i *loculus* na zapadu te nove ulaze iz sjeverne i južne kapele. Budući da je *loculus* premalen kako bi primio cijelo tijelo svetog Wigstana, pretpostavlja se kako se ono ipak nalazilo u središtu kripte, između četiri spiralna monolitna stupa, te da bi se nad njim, poput ciborija, uzdizao središnju kupolni svod. Iz: Ibid., 125 i 130, poglavlje 4 o razvoju velikih kripte pod oltarom između 9. i ranog 11. stoljeća.

nastaje u 9. stoljeću donošenjem relikvija te svete u Zadar, po svemu sudeći nije bio smješten u kriptu koja je tada već postojala u crkvi, nego se najizglednije za tu priliku namjenski izgradila pregradom odvojena kapela uz apsidu u sjevernom brodu, gdje je relikvijar potvrđen tijekom romaničkih pregradnji u 13. stoljeću. Iako bi bilo očekivano da se ostaci tako važne svete smještaju ispod oltara, ne bi bilo čudno ni da se smještaju u novouređenu upisanu apsidu te zadržavaju mjesto kulta u narednim razdobljima. To bi potvrđivalo da se u karolinško doba relikvijari ne smještaju isključivo u kriptu, već dolazi do umnažanja oltara i uređivanje više kapela u prostoru crkve, a sve u skladu s novom procesionalnom liturgijom koja, osim glavnoga oltara, pretpostavlja i ostale *locuse* kulta u prostoru crkve. Vrijedi spomenuti i rapski relikvijar tipa škrinjice koji se do romaničke pregradnje svetišta smješta u konfesiju pod oltarom, što pokazuje i da su u doba rane romanike na istočnom Jadranu uobičajeni svi spomenuti načini pohrane relikvijara: u kriptu, oltarne konfesije i u prostor crkve.

Kao što piše M. Jurković kada objašnjava ključne razlike između predromanike i rane romanike koju veže uz reformiranu Crkvu 11. stoljeća, zbog nove statične liturgije koja od 11. stoljeća potiskuje procesionalnu liturgiju, dolazi do promjena i u organizaciji crkvenoga prostora te tako svetište ponovno postaje najvažnije središte crkve.³¹⁹ Najvažnije relikvije ponovno se smještaju u prostor crkve (*in altiori loco*), no unatoč toj inovaciji, konfesije – “kripte za relikvijare” – nastavljaju se graditi i tijekom 11. stoljeća i dalje.³²⁰ Kako je lak pristup relikvijama postajao sve važniji, tako se tijekom 10. stoljeća razvija ophod oko apside, često i s radijalnim kapelama u kojima su se izlagale sekundarne relikvije.³²¹ Posebice u samostanskim crkvama, one su služile i potrebi umnažanja oltara.³²² Među obrađenim primjerima nemamo slučaj radijalnih kapela, no zanimljiv je slučaj u crkvi sv. Ivana Evanđelista u Rabu koja u romaničkoj pregradnji dobiva deambulatorij, koji, uz postojeću konfesiju, upućuje na postojanje novog potencijalnog mjesta za pohranu relikvija u osvjetljenom prostoru crkve.

Ovdje se treba osvrnuti i na relikvijare-sarkofage, odnosno na sarkofage koji se prerađuju i smještaju u prostor crkve. Iako je pretpostavljen smještaj sarkofaga svete Eufemije u prostor crkve već 970. godine, nije poznato gdje bi on točno bio postavljen. Zasiurno se zna jedino da je sarkofag tek u novoj baroknoj crkvi smješten na današnje mjesto iza oltara u južnoj apsidi. U 13. stoljeću u splitskoj katedrali imamo slučaj prenamjene sarkofaga Dobroga pastira u relikvijar sv. Dujma te uređenje kapele

---

³¹⁹Jurković, “Crkvena reforma”, 195.

³²⁰Crook, *Architectural Setting*, 151.

³²¹Ibid., 154.

³²²Veza između radijalnih kapela i štovanja moći svetaca na razini kriptu još se smatra nedostatno potvrđenom. Ibid., 159.

i oltara sv. Anastazija u splitskoj katedrali. Prvi se smjestio na oltaru svetoga Dujma u niši južno od glavnog oltara katedrale, a po uzoru na tu kapelu uređena je i nasuprotna kapela svetoga Anastazija u niši sjeverno od glavnoga oltara. U obje kapele pretpostavljen je smještaj sarkofaga s relikvijama okomito na zid i povišeno, tako da je otvorena *fenestella confessionis* bila okrenuta prema clebrantu, na sličan način na koji je danas prezentiran i relikvijar svete Eufemije. U 15. stoljeću kao relikvijar-oltar upotrebljava se pulski sarkofag, što znači da se od doba romanike nadalje svi istočnojadranski primjeri relikvijara sigurno smještaju u prostor crkve. Za sarkofag svetoga Maura iz 1247. godine tek se pretpostavlja da je izvorno bio smješten u sjevernoj apsidi Eufrazijane, da bi se kasnije premjestio u *cellu trichoru* sagrađenu još u 6. stoljeću uz sjeverni zid crkve. Treba se osvrnuti i na škrinju-relikvijar svete Anastazije koji se od 13. stoljeća zasigurno već nalazi u kapeli uz sjevernu apsidu.

Kako navodi J. Crook, postoje dva glavna tipa arhitektonskog okvira relikvija u prostoru crkve. Prvi je nastao na merovinškim uzorima³²³ i odnosi se na tzv. grobnice-svetišta, gdje se spomenik nalazio iznad ili oko uzdignutog sarkofaga ili relikvijara. Drugi tip označuje razvoj povišenih struktura koje nose relikvije, najčešće iza glavnog oltara, a radi se o relikvijaru ili sarkofagu podignutom na stupiće ili pak o uzdignutom relikvijaru integriranom s bazom u kojoj se često nalazio i prostor koji je vjernicima omogućavao puzanje i bliži kontakt s relikvijama.³²⁴ Tijekom 12. stoljeća razvijaju se sve prostranije strukture koje nose sarkofage i relikvijare, što će kulminirati novim tipom svetačke grobnice (*arca*) koji će dominirati u kasnijem srednjem vijeku.

Kao što je već spomenuto ranije, grobnica blaženog Ivana Trogiranina iz 1348. godine nije bila uključena u pregled jer predstavlja taj novi tip elaboriranih struktura (sl. 114). Ona svojim oblikom nagovještuje novi tip grobnica po uzoru na venecijanske grobnice biskupa i svetaca, koje pak svoje porijeklo vuku od grobnice svetog Dominika (koju je 1264-67. g. u Bologni izradio Nicola Pisano) koja predstavlja važnu razdjelnicu između rano- i kasnosrednjovjekovnih svetačkih grobnica.³²⁵ U Trogiru se od sredine 14. stoljeća u sjevernoj apsidi gradi nova gotička kapela i za tu priliku izrađuje novi

---

³²³Važna merovinška praksa (na prijelazu iz 6. u 7. stoljeće) bila je elevacija relikvija u namjenski izgrađene spomenike u prostoru same crkve. Međutim, postoje slučajevi uzdizanja relikvija na prestižnije položaje i prije toga, primjerice u Saint-Martinu u Toursu krajem 5. stoljeća. U 9. i 10. stoljeću praksa se nastavlja, te se grade spomenici iznad uzdignutih tijela svetaca, npr. u Reimsu u 9. stoljeću (elevacija i translacija relikvija biskupa Rigoberta iza oltara Svetoga Križa u katedrali). Ti se merovinški spomenici mogu smatrati prvim intergiranim svetištima, koja uključuju prostor za pohranu tijela (*arca*) i strukturu iznad toga. Ukoliko je tijelo skriveno unutar spomenika govorimo o sanduku-grobnici, a o relikvijaru ukoliko je ono izloženo i vidljivo. Iz: Ibid., 169-70, 159, 243.

³²⁴Ibid., 244.

³²⁵Bužančić, *Secundum Sacrarium*, 97. Više od grobnici svetoga Dominika u: Anita Fiderer Moskowitz, *Nicola Pisano's Arca di San Domenico and Its Legacy*. Pennsylvania (1994): The Pennsylvania State University Press.

sarkofag svetog Ivana koji svojom raskoši, u kontekstu materijala i kompleksnosti dekoracije, nadilazi sve dosadašnje primjere. Sarkofag je monumentalnih dimenzija i oblikovanja, a na poklopcu se nalazi skulptura sveca u ležećem položaju i sa svim biskupskim atributima. Sarkofag je vjerojatno bio postavljen na četiri stupa,³²⁶ a prvotno se nalazio pod gotičkim baldahinom, “duguljastim, presvođenim i iskićenim”, što C. Fisković uspoređuje sa ciborijima Jurja Dalmatinca i Bonina da Milana na trokutnom zabatu, u splitskoj katedrali (sl. 115).³²⁷ U renesansnoj kapeli bile su predviđene dvije odvojene i povišene strukture: sprijeda oltar s menzom na četiri stupića, a iza njega sarkofag koji nose četiri anđela, a koji je bio iznad razine menze i dovoljno odmaknut od zida kako bi se omogućio ophod i štovanje relikvija.³²⁸

Za razliku od mučeničkog ideala koji je, čini se, dominirao kroz cijelo kasnoantičko i ranosrednjovjekovno razdoblje, sveti Ivan predstavlja drugi tip kršćanskog modela, onaj “priznavatelja” (*confessor*), kojem pripada i biskupski model, koji se afirmira od srednjega vijeka i prevladava u kasnijim razdobljima.³²⁹ Dok su u nekim ranijim primjerima relikvijari bili pohranjeni u kriptama, odnosno mauzolejima, memorijama i konfesijama, te na taj način bili maksimalno skriveni od pogleda vjernika čime se nije samo ograničavao pristup na one povlaštene već se i kult dodatno mistificirao, u trogirskom se slučaju sarkofag postavlja usred kapele i dodatno naglašava njegova prisutnost u prostoru smještajem na četiri stupa. U središnjem se polju sarkofaga izvorno nalazio reljef u drvetu s prikazom Raspetoga Krista,³³⁰ te se i na taj način uspostavljala komunikacija između vjernika i relikvija. Sveti Ivan je na neki način imao ulogu uspostavljanja temelja na koje će se kasnija linija biskupa moći pozivati, a koja je postojala od kasnoantičkoga doba u mnogim drugim slučajevima. No jačanjem civilne zajednice u srednjem vijeku i osnivanjem komuna koje postupno dobivaju sve veću vlast u gradu nauštrb crkvene zajednice, i taj je civilni element postao važan faktor u stvaranju slike sveca-zaštitnika.

Trogirska grobnica, na kraju pregleda istočnojadranskih relikvijara, predstavlja kulminaciju i konačan odgovor na dvojni zahtjev kulta relikvija: spojiti relikviju s oltarom i omogućiti vjernicima pristup. Kao što je ovaj pregled tipologije i arhitektonskog smještaja relikvijara pokazao, oni nisu uvijek bili čuvani na isti način već se njihov položaj unutar crkve mijenjao ovisno i razdoblju i stilu. U

---

³²⁶C. Fisković, “Dodiri mletačkih i dalmatinskih”, 11-12.

³²⁷Ibid., 12.

³²⁸Ivančević, “Rekonstrukcija Firentinčeva oltara”, 52-55.

³²⁹Vanchez, *Sainthood*, 285.

³³⁰Više u: Cvito Fisković, “Dodiri mletačkih i dalmatinskih”, 12; Bužančić, *Secundum Sacrarium*, 98.

najranije doba kršćanstva veliki su sarkofazi s cjelovitim tijelima svetaca bili smješteni u grobnice, koje su se pretvarale u memorijalne kapele, a na njihovim su se mjestima čak gradile cemeterijalne bazilike, kao što pokazuju primjeri iz Salone. Tijekom 5. i 6. stoljeća (Rab, Cres, Lovrečina, Split – Anastazije, Majsan) relikvije-dijelovi svetačkih tijela pohranjivale su se u relikvijare tipa malenih škrinja koje su se uglavnom polagale u konfesije pod oltarom ili oltarne grobove, pri čemu postoje indicije da se na Majsanu relikvijar podizao i postavljao na oltarni stol u posebnim okolnostima. Ranosrednjovjekovni, odnosno relikvijari-škrinje koji se datiraju u karolinško doba (Biograd i Zadar, a možemo pridodati i relikvijar-sarkofag iz Novigrada), ponovno se vraćaju većim dimenzijama. Malo je toga poznato o njihovom konkretnom i izvornom smještaju, no uglavnom se vežu uz kripte i bočne apside gdje, čuvajući uloge najvažnijeg sveca, imaju ulogu u posveti crkve. Stilski ne odudaraju previše od produkcije sarkofaga iz prethodnih stoljeća; dekoracija ostaje sažeta i odnosi se samo na simbol križa, a po prvi puta javlja se i natpis koji identificira sveca. Jedini izvorni romanički relikvijar-sarkofag, onaj svetoga Maura, možda je izvorno bio smješten u apsidu ili u zasebnu memorijalnu kapelu. Izolirajući na taj način relikvijar, no istovremeno omogućivši vjernicima pristup rupicama za doticanje relikvije, još se više naglašava hodočasnički aspekt štovanja relikvija koji se popularizira od 12. stoljeća, a sve to kulminira u trogirskoj grobnici blaženoga Ivana iz 14. stoljeća. Trogirska grobnica pripada potpuno novom tipu i bila je izraziti primjer grobnice namijenjene hodočašćima, za koja su bila tipična čuda ozdravljenja.

Očito je, dakle, da su se u najranijem razdoblju kršćanstva sarkofazi smještali ispod oltara upravo zato što je postojao otpor prema premještanju tijela. Primjeri iz 5. i 6. stoljeća svjedoče da polako nestaje kontroverza oko fragmentiranja relikvija tijela sveca, te se takve, ali i kontaktne relikvije, smještaju u konfesije pod oltarom, pružajući tek ograničen pristup svećenstvu, a još manji kongregaciji. Konfesije možemo smatrati prijelaznom fazom u dugotrajnom procesu uzdizanja relikvija iz oltarnih grobova i kripte u prostor crkve. U karolinško doba za relikvije se grade kripte pod svetištem, još uvijek ograničavajući pristup, ali mistificirajući kult na neki način i stvarajući još jednu stanicu unutar procesionalne liturgije. Također se javlja i primjer smještanja relikvijara u kapelu uz bočnu apsidu, doduše potvrđen tek u nešto kasnijem razdoblju, što se može protumačiti kao dokaz umnažanja kulturnih mjesta unutar crkve u to doba. Od doba romanike nadalje, relikvije se konačno uzdižu u prostor crkve, svetište ponovno postaje glavno središte crkve, a fenomen hodočasništva se razvija do dotad neviđenih razmjera.

Iako su sačuvani i poznati primjeri istočnojadranskih kamenih relikvijara iz doba ranoga

kršćanstva i srednjega vijeka malobrojni, pružaju izvrstan materijal za proučavanje mnogih fenomena koji opsegom nadilaze mogućnosti ovoga rada – bila to rasprava o terminologiji, tipologiji, likovnom oblikovanju relikvijara i njihovom odrazu suvremenih umjetničkih praksi, njihovom smještaju u arhitekturi i širem arhitektonskom okviru, kultu mučenika i relikvija te promjenama u njihovom doživljavanju tijekom stoljeća, liturgijskoj ulozi, sekundarnim upotrebama ili fenomenima poput hodočasništva i uzdizanja relikvija u prostor crkve. Kao takav, svaki relikvijar zaslužuje da mu se posveti više pažnje te da ga se opsežnijom analizom točnije valorizira i odredi mu se preciznija uloga u pregledu bilo koje od spomenutih tema rasprave.

Popis ilustracija

- Slika 1 – Relikvijar iz crkve sv. Ivana Evanđelista u Rabu, prednja strana (Domijan, *Rab* 158)
- Slika 2 – Relikvijar iz crkve sv. Ivana Evanđelista u Rabu, stražnja strana (Domijan, *Rab* 158)
- Slika 3 – Relikvijar iz Arheološkog muzeja u Istanbulu, inv. 1134 (Buschhausen T. 23 C 55)
- Slika 4 – Pretpostavljen tlocrt crkve sv. Ivana Evanđelista u Rabu iz 5.stoljeća, tlocrt nakon radova s naznačenom ranoromaničkom i romaničkom fazom (Domijan, *Rab* 155)
- Slika 5 – Ostaci deambulatorija Sv. Ivana Evanđelista u Rabu (Domijan, *Rab* 156)
- Slika 6 – Sv. Ivan Evanđelist u Rabu (Domijan, *Rab* 86)
- Slika 7 – Relikvijar u Muzeju grada Cresa (Muzej grada Cresa)
- Slika 8 – Relikvijar u Muzeju grada Cresa, unutrašnjost (Muzej grada Cresa)
- Slika 9 – Relikvijar sv. Lovre iz Lovrečine na Braču u Arheološkom muzeju u Splitu (K. Kos)
- Slika 10 – Relikvijar sv. Lovre iz Lovrečine na Braču u Arheološkom muzeju u Splitu, detalj križa (K. Kos)
- Slika 11 – Relikvijar sv. Lovre iz Lovrečine na Braču, detalj utora za poklopac (K. Kos)
- Slika 12 – Relikvijar sv. Lovre iz Lovrečine na Braču, detalj preostatka metalne kopče (K. Kos)
- Slika 13 – Ranokršćanski sarkofag iz Lovrečine (Cambi, “Bilješke” 122)
- Slika 14 – Ranokršćanski sarkofag sa zaobljenim poklopcem (Cambi, “Bilješke” 122)
- Slika 15 – Tlocrt Sv. Lovre u Lovrečini (prema J. Jeličić-Radonić) (Cambi, “Bilješke” 117)
- Slika 16 – Tlocrt i presjek križnih oltarnih grobova s istočnim pristupnim stubištem u Povlji i Lovrečini (I. Fisković, “O ranokršćanskoj” 175)
- Slika 17 – Ostaci križne konfesije u Lovrečini (Chevalier, “Les fosses” 263)
- Slika 18 – Relikvijar iz oltara sv. Staša u splitskoj katedrali (Duplančić 209)
- Slika 19 – Relikvijar iz oltara sv. Staša u splitskoj katedrali (Duplančić 208)
- Slika 20 – Relikvijar iz oltara sv. Staša u splitskoj katedrali, unutrašnjost (Duplančić 211)
- Slika 21 – Ranokršćanski sarkofag sa zaobljenim poklopcem i križem iz Supetra (Cambi, *Antika* 270)
- Slika 22 – Ranokršćanski sarkofag sa zaobljenim poklopcem iz Bijaća (Gjurašin 81)
- Slika 23 – Oltar sv. Staša u splitskoj katedrali poslije restauracije (Ivanišević, “Juraj” 149)
- Slika 24 – Kapela sv. Staša, presjek sjever-jug s pogledom na istočni zid (Ivanišević, “Stari oltar” 141)
- Slika 25 – Tlocrti i nacrti ciborija kapela sv. Staša i sv. Dujma u splitskoj katedrali (*Radovi Instituta za*

PUM 3-6, 272)

- Slika 26 – Nacrt baroknog uređenja kapele sv. Staša s ciborijem (*Radovi Instituta za PUM 3-6, 270*)
- Slika 27 – Crtež oltara sv. Staša iz 1751. godine (Farlati 738)
- Slika 28 – Ruševine na Majsanu (N. Maraković)
- Slika 29 – Tlocrt kompleksa na Majsanu (C. Fisković, “Ranokršćanska” p. 1)
- Slika 30 – Tlocrt i rekonstrukcija memorije na Majsanu (I. Fisković, “Prilozi” 63)
- Slika 31 – Središnji i bočni grob u pločniku memorije na Majsanu (C. Fisković, “Ranokršćanska” 82)
- Slika 32 – Središnji grob u memoriji na Majsanu (N. Maraković)
- Slika 33 – Pogled prema sjevernoistočnom dijelu memorije na Majsanu (N. Maraković)
- Slika 34 – Otvori kasnoantičkog kompleksa usmjereni prema otvoru na istočnom zidu memorije (C. Fisković, “Ranokršćanska” 82)
- Slika 35 – Anastazijev mauzolej L na Marusincu (K. Kos)
- Slika 36 – Tlocrt Anastazijeva mauzoleja i kripe na Marusincu (Dyggve, *Forschungen III* 81)
- Slika 37 – Uzdužni presjek Anastazijeva mauzoleja i kripe na Marusincu (Dyggve, *Forschungen III* 81)
- Slika 38 – Poprečni presjek Anastazijeva mauzoleja i kripe na Marusincu (Dyggve, *Forschungen III* 81)
- Slika 39 – Relikvijar u biogradskom lapidariju (Mišković, “Suodnos” 185)
- Slika 40 – Relikvijar u biogradskom lapidariju, unutrašnjost (Mišković, “Suodnos” 185)
- Slika 41 – Tlocrt katedrale u Biogradu (prema L. Jeliću) (Vežić, “Katedrala” 196)
- Slika 42 – Zadarski relikvijar svete Anastazije, kraća strana s križem i natpisom (Milošević 151)
- Slika 43 – Zadarski relikvijar svete Anastazije, duža strana s natpisom na poklopcu (Milošević 151)
- Slika 44 – Zadarski relikvijar svete Anastazije, duža strana s natpisom na sanduku (Milošević 151)
- Slika 45 – Tlocrt ranokršćanske faze zadarske katedrale (Vežić, “Prezbiterij” 51)
- Slika 46 – Kripta zadarske katedrale (Vežić, “Prezbiterij” 61)
- Slika 47 – Tlocrt romaničke faze prezbiterija zadarske katedrale s predromaničkim prigradnjama (Vežić, “Prezbiterij” 56)
- Slika 48 – Kapela sv. Anastazije u sjevernom brodu zadarske katedrale (K. Kos)
- Slika 49 – Tlocrt zadarske katedrale u 5., 9. i 12. stoljeću (Vežić, “Halkoprateljska” 305)
- Slika 50 – Pogled prema prezbiteriju zadarske katedrale (*Sjaj zadarskih riznica* 164)
- Slika 51 – Ploča relikvijara-sarkofaga sv. Pelagija u Novigradu (Milošević 51)

- Slika 52 - Ploča relikvijara-sarkofaga sv. Pelagija u Novigradu, detalj križa s natpisom (Milošević 51)
- Slika 53 – Kripta novigradske katedrale (Ivetić 157)
- Slika 54 – Rekonstrukcija i tlocrt krstionice novigradske katedrale (Milošević 53)
- Slika 55 – Ulomci Mauricijeva ciborija iz Novigrada (Jurković, “Il ciborio” 143)
- Slika 56 – Tlocrt i presjek novigradske katedrale (Jurković, *Novigrad* 15)
- Slika 57 – Tlocrt i presjek kripte novigradske katedrale (Jurković, *Novigradski lapidarij* 22)
- Slika 58 – Kripta novigradske katedrale (Milošević 45)
- Slika 59 – Tlocrt kripte novigradske katedrale (Jurković, *Novigrad* 17)
- Slika 60 – Mučenikov natpis iz Poreča (Matejčić, *Eufrazijana* 75)
- Slika 61 – Maurov natpis iz Poreča (K. Kos)
- Slika 62 – Tlocrti crkve u Poreču iz 4. stoljeća, Predeufrazijane iz 5. stoljeća i Eufrazijane iz 6. stoljeća (Matejčić, *Eufrazijana* 14)
- Slika 63 – Ranokršćanski ulomak s Danielom među lavovima (Šonje, *Starokršćanski* 141)
- Slika 64 – Ranokršćanski ulomak s oranticom među apostolima (Šonje, *Starokršćanski* 142)
- Slika 65 – Ranokršćanski ulomak s apostolima pred gradskim vratima (Šonje, *Starokršćanski* 142)
- Slika 66 – Ranokršćanski ulomak s motivom predaje Zakona (Šonje, *Starokršćanski* 14)
- Slika 67 – Unutrašnjost Eufrazijeve bazilike u Poreču (K. Kos)
- Slika 68 – Eufrazijev oltar (Terry 109)
- Slika 69 – Skica i presjek Eufrazijeva oltara (Chevalier, “Les installations” 107)
- Slika 70 – Ranosrednjovjekovna struktura pod prostorom nekadašnje sakristije u Poreču (K. Kos)
- Slika 71 – Ranosrednjovjekovni grob u arkosoliju (K. Kos)
- Slika 72 – Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija (K. Kos)
- Slika 73 – Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija, prednja kraća strana (K. Kos)
- Slika 74 – Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija, bočna duža strana (K. Kos)
- Slika 75 – Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija, bočna duža strana (K. Kos)
- Slika 76 – Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija, detalj poklopca (K. Kos)
- Slika 77 – Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija, detalj akantusovog lišća i natpisa (K. Kos)
- Slika 78 – Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija, detalj rupica za kontakt s relikvijama (K. Kos)
- Slika 79 – Romanički oltar Sv. Petra u Regensburgu (Chevalier, “De la fosse d'autel a l'armoire aux reliques” 240)
- Slika 80 – Natpis *Corpus divi Joannis hic inventum* u trogirskoj katedrali (Kovačić 167)

- Slika 81 – Tlocrt apside i konfesije pod oltarom trogirске katedrale (Kovačić 162)
- Slika 82 – Presjek svetišta s konfesijom u trogirskoj katedrali (Kovačić 163)
- Slika 83 – Tlocrt svetišta s konfesijom (A) i pretpostavljenim grobom sv. Ivana (C) u trogirskoj katedrali (Kovačić 168)
- Slika 84 – Konfesija i detalj dviju niša za relikvije u trogirskoj katedrali (Kovačić 161)
- Slika 85 – Prednja strana romaničkog sarkofaga s natpisom, možda sv. Ivana (Kovačić 167)
- Slika 86 – Relikvijar-sarkofag sv. Eufemije u Rovinju (K. Kos)
- Slika 87 – Relikvijar-sarkofag sv. Eufemije u Rovinju, detalj ugaonog pilastra (K. Kos)
- Slika 88 – Relikvijar-sarkofag sv. Eufemije u Rovinju, detalj bočne strane s praznom pločom i nišama (K. Kos)
- Slika 89 – Relikvijar-sarkofag sv. Eufemije u Rovinju, detalj stiliziranih lovorovih listova na poklopcu (K. Kos)
- Slika 90 – Sarkofag Dobroga pastira iz Salone u Arheološkom muzeju u Splitu (K. Kos)
- Slika 91 – Sarkofag Flaviusa Hostilijusa Sertorianusa iz Belluna u Centro Culturale Cittadino di Palazzo Crepadona (Cecere, “I Laurentes Lavinates nella X regio” 184)
- Slika 92 – Sarkofag Valerije Dinens i Atija Valerija iz Salone u Arheološkom muzeju u Splitu (K. Kos)
- Slika 93 – Nedovršeni antički sarkofag u Rovinju (Šonje, *Starokršćanski* 146)
- Slika 94 – Ulomak ranosrednjovjekovnog pregradnog pilastra s pleterom iz Rovinja (Šonje, *Crkvena arhitektura* 40)
- Slika 95 – Tlocrt crkve sv. Eufemije u Rovinju (Šonje, *Crkvena arhitektura* T.XIX)
- Slika 96 – Kapela sv. Dujma u splitskoj katedrali (K. Kos)
- Slika 97 – Oltar sv. Dujma u splitskoj katedrali (K. Kos)
- Slika 98 – Relikvijar-sarkofag sv. Dujma iz splitske katedrale (K. Kos)
- Slika 99 – Relikvijar-sarkofag sv. Dujma iz splitske katedrale, detalj Dobroga pastira (K. Kos)
- Slika 100 – Relikvijar-sarkofag sv. Dujma iz splitske katedrale, detalj strigila (K. Kos)
- Slika 101 – Sarkofag Junija Basa u Museo del Tesoro Sv. Petra u Vatikanu (*Britannica*)
- Slika 102 – Relikvijar-sarkofag sv. Dujma iz splitske katedrale, detalj ugrađene ploče iz 8. stoljeća (K. Kos)
- Slika 103 – Natpis iz 13. stoljeća na menzi relikvijara-sarkofaga sv. Dujma iz splitske katedrale (C. Fisković, “Novi nalazi” 86)
- Slika 104 – Relikvijar-sarkofag sv. Dujma iz splitske katedrale, detalj *fenestella confessionis* (K. Kos)

- Slika 105 – Natpis na sarkofagu iz 13. stoljeća unutar relikvijara sv. Dujma u splitskoj katedrali (C. Fisković, “Novi nalazi” 86)
- Slika 106 – Obris uništenog antičkog reljefa na dnu sarkofaga unutar onog sv. Dujma (C. Fisković, “Novi nalazi” 89)
- Slika 107 – Crtež otučenog antičkog reljefa na dnu sarkofaga unutar onog sv. Dujma (C. Fisković, “Novi nalazi” 88)
- Slika 108 – Ranokršćanski olovni sarkofag iz relikvijara sv. Dujma (C. Fisković, “Novi nalazi” 98)
- Slika 109 – Nacrt Boninove kapele sv. Dujma i ciborija iz 15. stoljeća (*Radovi Instituta za PUM 3-6, 271*)
- Slika 110 – Sarkofag sa strigilima iz kapele I na Manastirinama (Duval, *Salona III* 238)
- Slika 111 – Oltar-relikvijar pulske katedrale (Šonje, *Starokršćanski* 147)
- Slika 112 – Oltar-relikvijar pulske katedrale, pogled iz apside (Ivetić 108)
- Slika 113 – Oltar-relikvijar pulske katedrale, pogled iz bočnoga broda (Mirabella Roberti 12)
- Slika 114 – Kapela i grobnica bl. Ivana u Trogiru (K. Kos)
- Slika 115 – Presjek kapele bl. Ivana prije preseljenja u 14. stoljeću (Kovačić 163)

Literatura

- Badurina, Anđelko. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006.
- Basić, Ivan. "Prilozi proučavanju crkve Svetog Mateja u Splitu". *Ars adriatica* 1 (2011): 67-96.
- Biograd*. Zadar: Arheološki muzej, 1970.
- Bond, Francis. *The Chancel of English Churches*. London: Humphrey Milfor Oxford Univesity Press, 1916.
- Bradshaw, Paul F. *The New SCM Dictionary of Liturgy and Worship*. London: SCM Press, 2002.
- Brand, Benjamin. *Holy Treasure and Sacred Song: Relic Cults and Their Liturgies in Medieval Tuscany*. New York: Oxford University Press, 2014.
- Brown, Peter. "Art and Society in Late Antiquity." *Age of Spirituality: A Symposium*. Kurt Weitzmann, ur. New York: Princeton University Press, 1980.
- _____. *The Cult of the Saints: Its Rise and Function in Latin Christianity*. Chicago: The University of Chicago Press, 1982.
- _____. *The Making of Late Antiquity*. London: The MIT Press, 1996.
- Bulić, Frano. "Ritrovamenti antichi cristiani a Lovreščina di Postire sull' isola Brač (Brazza)." *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* 32 (1909): 37-39.
- Buschhausen, Helmut. *Die spätrömischen Metallscrinia und frühchristlichen Reliquiare: I. Teil: Katalog*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1971.
- Bužančić, Radoslav. "Rekonstrukcija konfesije ranokršćanske crkve u Postirama na Braču." *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 34 (1994): 39-50.
- _____. "Secundum Sacrarium Divi Joannis: Stara kapela sv. Ivana Trogirskog u katedrali sv. Lovrinca." *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 40 (2005): 77-110.
- Caillet, Jean-Pierre. "L'image cultuelle sur l'autel et le positionnement du célébrant (IX – XIV siècles)." *Hortus Artium Medievalium* 11 (2005): 139-148.
- Cambi, Nenad. *Sarkofag Dobrog pastira iz Salone i njegova grupa*. Split: Arheološki muzej, 1994.
- _____. "Ideo in honore duplicatus est locus." *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 36 (1997): 79-88.
- _____. *Antika*. Zagreb: Naklada Ljevak – Institut za povijest umjetnosti, 2002.

- _____. "Bilješke o kasnoj antici na Braču." *Brački zbornik* 22 (2007): 86-125.
- _____. *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji od II. do IV. stoljeća*. Split: Književni krug, 2010.
- Chevalier, Pascale. "Les fosses d'autel paleochretiennes en Dalmatie." *Diadora* 13 (1991): 251-267.
- _____. *Salona II – Ecclesiae Dalmatiae, L'Architecture Paleochretienne de la Province Romaine de Dalmatiae (IV-VII S.), en dehors de la capitale-Salona. T. 1, Catalogue*. Rome-Split: Ecole Francaise de Rome-Musee archeologique de Split, 1995.
- _____. "Les installations liturgiques des églises d'Istrie du V au VII siecle." *Hortus Artium Medievalium* 5 (1999): 105-117.
- _____. "Ostaci ranokršćanske skulpture iz crkve sv. Marte u Bijaćima." *Starohrvatska prosvjeta* 26 (1999): 109-140.
- Chevalier, Pascale, i Ivan Matejčić. "L'arca en marbre des saints Maur et Eleuthère de Poreč (1247)." *Le Plaisir de l'art du Moyen-Age: Commande, production et réception de l'oeuvre d'art; Mélanges en hommage à Xavier Barral i Altet* (2012): 115-121.
- Crook, John. *The Architectural Setting of the Cult of the Saints in the Early Christian West c. 300 – c. 1200*. Oxford i New York: Oxford University Press, 2003.
- Ćus-Rukonić, Jasminka. "Ranokršćanska skulptura grada Cresa." *Histria Antiqua* 18/2 (2009): 307-313.
- Domančić, Davor i Jasna Jeličić-Radonić. "Lovrečina". *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, ur. Joško Belamarić, 28-39. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, 1994.
- Domijan, Miljenko. *Rab – grad umjetnosti*. Zagreb: Barbat, 2001.
- _____. *Rab u srednjem vijeku*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2004.
- Duplančić, Arsen. "Dva starokršćanska relikvijara iz Splita." *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 106 (2013): 205-229.
- Duval, Noël, i Emilio Marin, ur. *Salona III – Manastirine: Établissement préromain, nécropole et basilique paléochrétienne a Salone*. Rim i Split: École française de Rome i Musée archeologique de Split, 2000.
- Dyggve, Ejnar. *History of Salonitan Christianity*. Oslo: H. Aschehoug, 1951.
- Dyggve, Ejnar i Rudolf Egger. *Forschungen in Salona III: Der altchristliche Friedhof Marusinac*. Wien: Hölder, 1939.
- Farlati, Daniele. *Illyrici sacri tomus primus. Ecclesia salonitana ab eius exordio usque ad saeculum*

quartum aerae christianae. Venecija: Apud Sebastianum Coleti, 1751.

Fisković, Cvito. "Novi nalazi u Splitskoj katedrali." *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti VII odjela* 6 (1958): 81-101.

_____. "Dodiri mletačkih i dalmatinskih kipara i graditelja do XV stoljeća." *Rad JAZU* 6 (1972): 7-22.

_____. "Ranosrednjovjekovne ruševine na Majsanu." *Starohrvatska prosvjeta* 11 (1981): 137-162.

_____. "Ranokršćanska memorija i groblje na Majsanu." *Starohrvatska prosvjeta* 13 (1983): 65-80.

Fisković, Igor. "Ranokršćanski sarkofazi s otoka Brača." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 75 (1981): 105-135.

_____. "O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti." *Arheološki radovi i rasprave* VIII-IX (1982): 159-222.

_____. "Prilog proučavanju porijekla predromaničke arhitekture na južnom Jadranu." *Starohrvatska prosvjeta* 15 (1985): 133-163.

_____. "Solinski tip ranokršćanskih sarkofaga." *Arheološki radovi i rasprave* 12 (1996): 117-140.

_____. "Prilozi arheološkoj topografiji Pelješkog kanala." *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 20 (2001): 51-64.

Foy Christopherson, D. *A Place of Encounter: Renewing Worship Spaces*. Minneapolis: Augsburg Fortress Publishers, 2004.

Gjurašin, Hrvoje. "Arheološka istraživanja kod crkve Sv. Marte od 1902. do 1905. godine." *Starohrvatska prosvjeta* 26 (1999): 7-96.

Hahn, Cynthia. "What Do Reliquaries Do for Relics?" *Numen* 57 (2010): 284-316.

Ivančević, Radovan. "Rekonstrukcija Firentinčeva oltara trogirske kapele." *Peristil* 38 (1995): 51-58.

Ivanišević, Milan. "Juraj Dalmatinac u Splitu godine 1444. i 1448." *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 3-6 (1982): 143-157.

_____. "Stari oltar svetog Staša u splitskoj prvostolnoj crkvi." *Starohrvatska prosvjeta* 17 (1988): 131-143.

_____. "Liturgijski opis oltara svetog Staša u splitskoj prvostolnoj crkvi." *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 28 (1989): 33-50.

Ivetić, Egidio. *Istra kroz vrijeme: pregled povijesti Istre sa osvrtom na grad Rijeku*. Rijeka: Centar za povijesna istraživanja, 2009.

Jakšić, Nikola, et al. *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije: Kiparstvo I: od IV. do XVI. stoljeća*.

- Zadar: Zadarska nadbiskupija, 2008.
- Jarak, Mirja. "Starokršćanska i ranosrednjovjekovna skulptura otoka Raba." *Starohrvatska Prosvjeta* 37 (2010): 77-110.
- Jeličić-Radonić, Jasna. "Liturgical installations in the Roman province of Dalmatia". *Hortus artium medievalium* 5 (1998): 133-145.
- Jelovina, Dušan. "Starohrvatska crkva Sv. Marte u Bijaćima." *Starohrvatska prosvjeta* 26 (1999): 97-107.
- Jurković, Miljenko. "Predromanika." *Istarska enciklopedija*. <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2210>
 _____ . "Crkvena reforma i ranoromanička arhitektura na istočnom Jadranu." *Starohrvatska prosvjeta* 20 (1990): 191-213.
 _____ . "Oratorij-relikvijarij i deambulatorij crkve sv. Ivana u Rabu." *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 14 (1990): 81-91.
 _____ . "Il ciborio di Novigrad (Cittanova d'Istria)." *Hortus artium medievalium* 1 (1995): 141-149.
 _____ . *Novigrad istarski između 7. i 12. stoljeća*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 1996.
 _____ . "Sv. Petar Stari u Zadru i njegova kriptna." *Starohrvatska prosvjeta* 24 (1997): 77-90.
 _____ . "Eufrazijeva bazilika." *Croatica: hrvatski udio u svjetskoj baštini* 1 (2007): 66-71.
- Jurković, Miljenko, Ivan Matejčić i Jerica Zihel. *Novigradski lapidarij*. Novigrad: Museo Lapidarium, 2006.
- Kovačić, Vanja. "The *Gradus Descensionis* in the Presbytery of St Lawrence's Cathedral in Trogir." *Hortus artium medievalium* 15 (2009): 159-171.
- Križman, Mate i Josip Barbarić (ur.) *Translatio corporis beate Eufemie*. Pula: Zavičajna naklada "Žakan Juri", 2000.
- Marinković, Ana. *The Birth and the Agents of an Episcopal Civic Cult: St John of Trogir (12th – 15th c.)* Budimpešta: Central European University, 2013.
- Matejčić, Ivan, "Krstionice", *Istarska enciklopedija*. <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1478>
- Matejčić, Ivan i Sunčica Mustać. *Umjetnička baština istarske Crkve 1: Kiparstvo od 4. do 13.st.* Poreč: Porečka biskupija, 2014.
- Matijašić, Robert. "Pulska biskupija." *Istarska enciklopedija*. <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2271>
- Milošević, Ante, ur. *Hrvati i Karolinzi. Drugi dio, Katalog*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000.

- Mirabella Roberti, Mario. "Il duomo di Pola." *Studijski dan u čast arheologa prof. Maria Mirabelle Robertija (1909.-2002.), Pula 14. svibnja 2012.* ur. Krnjak, Ondina. Pula: Arheološki muzej Istre, 2014.
- Mišković, Ana. "Suodnos oltara i konfesija." *Diadora* 22 (2007): 173-190.
 _____. *Liturgijski ambijenti i instalacije ranokršćanskog razdoblja na zadarskom području.* Zagreb: doktorski rad, 2012.
- Nežić, Dragutin. "Sveti Flor, biskup romanskog Opitergiuma, vjerovjesnik istarskih Hrvata?" *Croatica Christiana Periodica* 16 (1985): 94-106.
- Prijatelj Pavičić, Ivana i Lovorka Čoralić. "Prilog poznavanju baroknih oltara u splitskoj katedrali." *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 26 (2002): 69-87.
- Rapanić, Željko. *Predromaničko doba u Dalmaciji.* Split: Logos, 1987.
- Remensnyder, Amy G. "Legendary Treasure at Conques: Reliquaries and Imaginative Memory." *Speculum* 71 (1996): 884-906.
- "Saint Euphemia." U: *The Golden Legend: Readings on the saints.* Princeton: Princeton University Press (2012): 567-569.
- Šonje, Ante. *Starokršćanski sarkofazi u Istri.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1978.
 _____. *Crkvena arhitektura zapadne Istre.* Zagreb i Pazin: Kršćanska sadašnjost i IKD "Juraj Dobrila", 1982.
- Tadić, Biserka. *Rovinj: razvoj naselja.* Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1982.
- Terry, Ann i Ffiona Filmore Eaves. *Retriving the Record: A Century of Archaeology at Poreč (1847 – 1947).* Zagreb i Motovun: International Research Center for Late Antiquity and Middle Ages, 2001.
- Ubaladini, Renata. "Note sul sarcofago di Santa Eufemia a Rovigno." *Atti e Memorie della Societa istriana di archeologia e storia patria* 33 (1985): 65-73.
- Uroda, Nikolina. *Biogradska katedrala.* Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2005.
- Vachez, André. *Sainthood in the later Middle Ages.* Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Vedriš, Trpimir. "Nastanak kulta sv. Anastazije i njegov odraz u Zadru (9-14.st.)" *Historijski zbornik* 55 (2002): 1-30.
- Vežić, Pavuša. "Prezbiterij katedrale u Zadru." *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 30 (1990): 49-68.

_____. "Katedrala sv. Anastazije u Biogradu." *Diadora* 23 (2009): 193-206.

_____. "Po čemu je u 10. st. katedrala u Zadru mogla sličiti halkoprateljskoj bazilici u Carigradu?"
Diadora 20 (2000): 301-313.

Višić-Ljubić, Ema. "Poklopac sarkofaga od prokoneškog mramora iz Salone." *Opuscula archaeologica*
23-24 (1999-2000): 459-464.

Katalog

Kataloška jedinica br. 1

NAZIV PREDMETA: relikvijar iz crkve sv. Ivana Evanđelista u Rabu

MJESTO NALAZA: škropionica u zvoniku crkve sv. Ivana Evanđelista u Rabu

MJESTO ČUVANJA: izgubljen

DATACIJA: 5. stoljeće, moguća upotreba tijekom druge polovine 11. stoljeća, reupotreba u 12. stoljeću

DIMENZIJE: 50 x 27,5 x 27,5 cm

TIP RELIKVIJARA: relikvijar tipa škrinjice

NATPIS: alfa i omega (pretpostavljena)

IKONOGRAFIJA PRIKAZA: okrugli biljni vijenac u središtu prednje strane sanduka, iz vijenca se u donjem dijelu izvijaju dvije vitice bršljanova lista, u središtu vijenca je križ s lagano proširenim hastama, alfa i omega u podnožju križa

OPIS: plitko reljefno istaknuti tordirani pilastri na uglovima sanduka, stražnja i bočne strane ispunjene kanelirama s polukružnim elementima u obliku suza pri vrhu, biljni vijenac u središtu prednje strane, poklopac izgubljen, u drugoj polovini 11. st. možda u konfesiji pod oltarom, od 12. st. reupotrijebljen kao škropionica u zvoniku

LITERATURA:

Domijan, Miljenko. *Rab – grad umjetnosti*. Zagreb: Barbat, 2001.

Jarak, Mirja. "Starokršćanska i ranosrednjovjekovna skulptura otoka Raba." *Starohrvatska Prosvjeta* 37 (2010): 77-110.

Kataloška jedinica br. 2

NAZIV PREDMETA: relikvijar u Muzeju grada Cresa

MJESTO NALAZA: nepoznato

MJESTO ČUVANJA: Muzej grada Cresa

DATACIJA: 6. stoljeće

DIMENZIJE: 8 x 10 x 8 cm

TIP RELIKVIJARA: relikvijar tipa škrinjice

NATPIS: nema

IKONOGRAFIJA PRIKAZA: nema

OPIS: vapnenački relikvijar, poklopac nije sačuvan, dosta grub način obrade, tragovi svrdla na vanjštini

LITERATURA:

Ćus-Rukonić, Jasminka. "Ranokršćanska skulptura grada Cresa." *Histria Antiqua* 18 (2009): 307-313.

Kataloška jedinica br. 3

NAZIV PREDMETA: relikvijar svetoga Lovre iz Lovrečine na Braču

MJESTO NALAZA: crkva svetog Lovre u Lovrečini na Braču

MJESTO ČUVANJA: Arheološki muzej u Splitu

DATACIJA: najkasnije sredina 6. stoljeća

DIMENZIJE: 44 x 35 x 19 cm

TIP RELIKVIJARA: relikvijar tipa škrinjice

NATPIS: nema

IKONOGRAFIJA PRIKAZA: latinski križ s proširenim hastama urezan na svim stranama sanduka

OPIS: bijeli mramor, vidljivi utori za poklopac koji nije sačuvan te tragovi četiriju metalnih ploča koje su ga držale, nalazio se u oltarnoj konfesiji pod oltarom

LITERATURA:

Bulić, Frano. "Ritrovamenti antichi cristiani a Lovreščina di Postire sull' isola Brač (Brazza)."

Bullettino di archeologia e storia Dalmata 32 (1909): 37-39.

Domančić, Davor i Jasna Jeličić-Radonić. "Lovrečina." *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, ur.

Joško Belamarić. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split (1994): 28-39.

Kataloška jedinica br. 4

NAZIV PREDMETA: relikvijar iz oltara svetoga Staša u splitskoj katedrali

MJESTO NALAZA: samostan svete Klare u Splitu

MJESTO ČUVANJA: ?

DATACIJA: 6. stoljeće

DIMENZIJE: 18 x 13 x 20 cm (s poklopcem)

TIP RELIKVIJARA: relikvijar tipa škrinjice

NATPIS: nema

IKONOGRAFIJA PRIKAZA: urezani latinski križ s proširenim hastama na bočnim stranama poklopca

OPIS: vapnenac, zaobljen poklopac s urezanim križevima na bočnim stranama, u donjem dijelu oltara sv. Staša u splitskoj katedrali reupotrebljen tek 1604. g.

LITERATURA:

Duplančić, Arsen. "Dva starokršćanska relikvijara iz Splita." *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 106 (2013): 205-229.

Kataloška jedinica br. 5

NAZIV PREDMETA: relikvijar u biogradskom lapidariju

MJESTO NALAZA: nepoznato

MJESTO ČUVANJA: lapidarij Zavičajnog muzeja u Biogradu

DATACIJA: rani srednji vijek ili rana romanika

DIMENZIJE: 61 x 69.5 x 31 cm

TIP RELIKVIJARA: relikvijar tipa škrinje

NATPIS: nema

IKONOGRAFIJA PRIKAZA: nema

OPIS: kameni sanduk, velike dimenzije, gotovo kvadratne proporcije, rustična obrada, isklesan gotovo u potpunosti od jednog kamenog bloka, poklopac izgubljen, na poklopac ukazuje rub za nalijeganje ploče sa svih četiriju strana, prednja stranica pomična, u dnu sanduka kružno udubljenje za postavljanje malog relikvijara

LITERATURA:

Mišković, Ana. "Suodnos oltara i konfesija." *Diadora: glasilo Arheološkog muzeja u Zadru* 22 (2007): 173-190.

Kataloška jedinica br. 6

NAZIV PREDMETA: zaderski relikvijar svete Anastazije

MJESTO NALAZA: upisana apsida u sjevernom brodu, katedrala svete Stošije u Zadru

MJESTO ČUVANJA: Arheološki muzej u Zadru

DATACIJA: 9. stoljeće

DIMENZIJE: 103 x 57 x 77 cm

TIP RELIKVIJARA: relikvijar tipa škrinje

NATPIS: tri natpisa ispisana stiliziranom kapitalom, specifična izdužena slova upućuju na 9. st.

natpis na dužoj strani poklopca:

IN NOMINE SANCTE TRINITATIS. HIS REQUIESCIT CORPUS BEATE SANCTE ANASTASIE. DE DONIS DI ET SANCTE ANASTASIE DONATVS PECATVR EPISCOPUS FACIT. DEO GRATIAS

u prijevodu: "U ime Presvetoga Trojstva. Ovdje počiva tijelo blažene svete Anastazije. Od darova Božjih napravio je (ovo djelo) Božjom pomoći grešnik biskup Donat."

skraćena verzija istog natpisa na dužoj strani sanduka:

IN NOMINE SANCTE TRINITATIS HIC RE QUIESCIT CORPUS BEATE SANCTE ANASTASIE

skraćena verzija istog natpisa na kraćoj strani sanduka:

DE DONIS DEI DONATVS PECCATVR EPISCOPVS FECIT

IKONOGRAFIJA PRIKAZA: latinski križ s neznatno proširenim bočnim krakovima

OPIS: mramor, jednostavan dvostrešni poklopac, latinski križ urezan na bočnoj strani poklopca proteže se cijelom visinom i ima tek neznatno proširene bočne krakove, natpisi na prednjoj strani poklopca, na

prednjoj strani sanduka, i na stražnjoj strani sanduka; i izvorno se možda nalazio u sjevernoj apsidi

LITERATURA:

Jakšić, Nikola, et al. *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije: Kiparstvo I : od IV. do XVI. stoljeća.*

Zadar: Zadarska nadbiskupija, 2008.

Milošević Ante, ur. *Hrvati i Karolinzi. Drugi dio, Katalog.* Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000.

Vedriš, Trpimir. "Nastanak kulta sv. Anastazije i njegov odraz u Zadru (9-14.st.)" *Historijski zbornik* 55 (2002): 1-30.

Kataloška jedinica br. 7

NAZIV PREDMETA: ploča relikvijara-sarkofaga svetog Pelagija u Novigradu

MJESTO NALAZA: kriptna crkve svetog Pelagija u Novigradu

MJESTO ČUVANJA: kriptna crkve svetog Pelagija u Novigradu

DATACIJA: karolinško doba (kraj 8.-početak 9. stoljeća)

DIMENZIJE: 204 x 88 x 9.5 cm

TIP RELIKVIJARA: relikvijar tipa sarkofag

NATPIS: *SCS // PE // LA // GI // VS*

IKONOGRAFIJA PRIKAZA: latinski križ s blago proširenim krakovima i natpisom

OPIS: mramorna bočna stranica sarkofaga, vidljivi tragovi klesanja, na sredini ploče u plitkom reljefu izveden nepravilni latinski križ s blago proširenim krakovima, u sjecištu krakova natpis svetog Pelagija, križ se nalazio s unutarnje strane sarkofaga, stepeničasti utor duž bočnih stranica i na srednjem dijelu gornje stranice ploče, ploča reupotrebljena u romanici kao pokrov groba u kripti

LITERATURA:

Jurković, Miljenko, Ivan Matejčić i Jerica Zihel. *Novigradski lapidarij – Lapidario di Cittanova*.

Novigrad: Muzej Lapidarium, 2006.

Milošević, Ante, ur. *Hrvati i Karolinzi. Drugi dio, Katalog*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000.

Kataloška jedinica br. 8

NAZIV PREDMETA: porečki sarkofag svetoga Maura i Eleuterija

MJESTO NALAZA: *cella trichora*, kompleks Eufrazijeve bazilike u Poreču

MJESTO ČUVANJA: *cella trichora*, kompleks Eufrazijeve bazilike u Poreču

DATACIJA: 1247.g.

DIMENZIJE: 100 x 223 x 134 cm

TIP RELIKVIJARA: relikvijar tipa sarkofag

NATPIS:

natpis na obodu duže stranice sanduka navodi naručitelje sarkofaga i svece čije relikvije čuva:

+ *Anno Domini Millesimo ducentesimo XLVII indictione V; residente domino Pagano episcopo et Iohanne archipresbytero nec non // Toma diacono et Otonello subdiacono // tesaurariis qui ad honorem Dei et sanctorum martyrum Mauri et Eleutherii fecerunt fieri hoc opus Maure Parentinos conserva incolomes, amen //*

natpis na obodu kraće stranice sanduka spominje svece:

+ *Sum sepultura sanctorum provida cura martyrum et Mauri Eleutherii titulus auri istis // ornata facie sum clarificata celica // sint lata factoribus atque parata*

natpis na zabatu poklopca navodi majstore:

+ *Benvenuto Nicolaus Bonoscagno et Nicolaus de Ancona magistri*

IKONOGRAFIJA PRIKAZA: nema

OPIS: majstori Benvenuto Nikola Bonoscagno i Nikola iz Ancone, reupotrebljeni prokoneški mramor,

dvostrešni poklopac, rubovi sanduka i poklopca ukrašeni jednostavnim okvirom s akantusovim lišćem s većim listovima polukružno izbočenima, uniformirana dekoracija bez izrazitog plasticiteta, na mjestima prosvrdlano, tri natpisa, tragovi pozlate i polikromije, pet rupica izbušenih svrdlom i postavljenih u obliku križa u oba donja ugla bočne stranice sarkofaga, izvorno možda u sjevernoj apsidi

LITERATURA:

Chevalier, Pascale i Ivan Matejčić. "L'arca en marbre des saints Maur et Eleuthère de Poreč (1247)."

La plaisir de l'art du Moyen Âge, Commande, production et réception de l'oeuvre d'art.

(Mélanges en hommage à Xavier Barral i Altet). ur. Alcoy, Rosa et al. Pariz: Picard (2012):

115-121.

Matejčić, Ivan i Sunčica Mustać. *Umjetnička baština istarske Crkve 1: Kiparstvo od 4. do 13.st.* Poreč: Porečka biskupija, 2014.

Kataloška jedinica br. 9

NAZIV PREDMETA: pretpostavljeni ulomak prvog sarkofaga blaženog Ivana u Trogiru

MJESTO NALAZA: pod vestibula Svete Marije, kasnije Svetog Sebastijana u Trogiru

MJESTO ČUVANJA: ?

DATACIJA: do sredine 12. stoljeća, reupotrebljen u Svetoj Mariji u 13. stoljeću

DIMENZIJE: ?

TIP RELIKVIJARA: relikvijar tipa sarkofag

NATPIS: *'CORUM TE ET EGO SEMPER ... TECUM i PASTUR BONE SANCTISSIME*

IKONOGRAFIJA PRIKAZA: u središtu urezan *crux anchorata* s diskom u centru

OPIS: ranoromanički sarkofag s natpisom i posvetom Dobrom Pastiru, s jednostavnom dekoracijom svedenom na *crux anchoratu* s diskom u središtu posred duže stranice sanduka

LITERATURA:

Kovačić, Vanja. "The *Gradus Descensionis* in the Presbytery of St Lawrence's Cathedral in Trogir."

Hortus artium medievalium 15 (2009): 159-171.

Marinković, Ana. *The Birth and the Agents of an Episcopal Civic Cult: St John of Trogir (12th – 15th c.)* Budimpešta: Central European University, 2013.

Kataloška jedinica br. 10

NAZIV PREDMETA: sarkofag-relikvijar svete Eufemije u Rovinju

MJESTO NALAZA: crkva svete Eufemije u Rovinju

MJESTO ČUVANJA: južna apsida crkve svete Eufemije u Rovinju

PRIJEDLOG DATACIJE: druga četvrtina 3. stoljeća, adaptacija u relikvijar možda već od 970. godine

DIMENZIJE: 235 x 130 x 40 / 130 cm (s poklopcem)

TIP RELIKVIJARA: relikvijar tipa sarkofag

NATPIS: nema

IKONOGRAFIJA PRIKAZA: nema

OPIS: bijeli grčki mramor, sarkofag uglavnom neobrađen, plošni pilastri na uglovima, niše s polukružnim lukovima na bočnoj strani, između niša prazna ploča zvjezdastog oblika kasnijeg postanka, dvostrešni poklopac sa zabatom i naglašenim ugaonim akroterijima, stilizirani lovorovi listovi u obliku ljusaka na jednoj strani poklopca, na prednjoj strani sanduka *fenestella confessionis* kasnijeg postanka

LITERATURA:

Križman, Mate, i Josip Barbarić (ur.) *Translatio corporis beate Eufemie*. Pula: Zavičajna naklada "Žakan Juri", 2000.

Šonje, Ante. *Starokršćanski sarkofazi u Istri*. Zagreb: JAZU, 1978.

Ubal dini, Renata. "Note sul sarcofago di Santa Eufemia a Rovigno." *Atti e Memorie della Societa istriana di archeologia e storia patria* 33 (1985): 65-73.

Kataloška jedinica br. 11

NAZIV PREDMETA: relikvijar svetoga Dujma iz splitske katedrale

MJESTO NALAZA: oltar svetoga Dujma u katedrali u Splitu

MJESTO ČUVANJA: donji dio oltara svetoga Dujma u splitskoj katedrali

DATACIJA: treća četvrtina 4. stoljeća, adaptacija u relikvijar u 13. stoljeću

DIMENZIJE: 87 x 183 x 84 cm

TIP RELIKVIJARA: relikvijar tipa sarkofag

NATPIS:

na rubu oltarne menze iz 13. stoljeća:

*+ HOC HABET EGREGIO SCS SVA MEMBRA SEPVLCYRO · DOMNIUS · ANTIQVAE QVI XPI
DOGMA SALONAE · MONSTRAVIT PSVL · QVOQ · MARTIR FACTVS EIVSDEM · DISCIPVLVS
PETRI PARITER FVIT ISTE BEATI HAEC SPALATI PSVL HUC TRANSTVLIT INDE IOHS ·
TEMPORE POST LONGO CV NONNVLLI DVBITARENT · AN FORET HIC CORPVS AN HINC
FORET ARTE RELATV · CLARVIT ID CUNCTIS QUOD PERPAVCI PVTAVERUNT · ARCHIPVSL
ENI HUIUS CRESCENTIVS URBIS · MARMORA DISIVNXIT · SCM CORP · PA(TEF)ECIT · MILLE
DI CENTVM TRES AFFORE CREDIMVS ANNOS · TVNC ET APOSTOLICVS PASCHALIS
CONSTITIT ORBIS · DENA FVIT MVLTI PATET HOC INDICTIO DOCTIS · AMEN ·*

IKONOGRAFIJA PRIKAZA: u središtu prednje strane, u niši tipa školjke, na neravnom tlu frontalno stoji lik Dobrog pastira okružen s dva janjeta, jednostavna tunika, bujna kovrčava kosa, gestikulira

OPIS: strigile S-oblika dekoriraju sarkofag cijelom visinom, pri krajevima završavaju nizom polukuglica, na uglu kanelirani pilastar s bazom i kapitelom, u naknadnoj intervenciji sanduk skraćen s lijeve bočne strane, pokriven ravnom oltarnom menzom

LITERATURA:

Cambi, Nenad. *Antika*. Zagreb: Naklada Ljevak – Institut za povijest umjetnosti, 2002.

Duval, Noël i Emilio Marin, ur. *Salona III – Manastirine: Établissement préromain, nécropole et basilique paléochrétienne a Salone*. Rim-Split: École française de Rome-Musee archeologique de Split, 2000.

Fisković, Cvito. “Novi nalazi u Splitskoj katedrali.” *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti VII odjela* 6 (1958): 81-101.

Kataloška jedinica br. 12

NAZIV PREDMETA: relikvijar-sarkofag/oltar pulske katedrale

MJESTO NALAZA: katedrala Uznesenja BDM u Puli

MJESTO ČUVANJA: glavni oltar katedrale Uznesenja BDM u Puli

DATACIJA: 3. stoljeće, adaptacija u relikvijar 1417. godine

DIMENZIJE: 220 x 98 x 90 cm (bez poklopca)

TIP RELIKVIJARA: relikvijar tipa sarkofag, u funkciji oltara od 1417. g.

NATPIS:

natpis iz 1417. godine na sarkofagu glavnoga oltara (prema M. Mirabella Robertiju):

*EXORAT THOMAS DOTATus SEDIBus ALTIS
DVLCE CANVnT FOLLES AD MISTICA SACrA PARATIS
PALA CHOrI SPECVLVm TEmPLI NOVA ForMA VICInA
ARA NITEnS FLAGrAT BLASIO SVB STIrPE MOLInA
INTVS MARMOR HabeT QuAS COnSPICIS ECCE FIGVRAS
DEME VIAS PARTV QVE FECIT AD ETHErA PVRAS
BIS TVLIT ESTATES IANI LVX PriMA MOVEnTIS
LVSTRA TER ET DECIES OCTO SOCIATA DVCEnTIS*

*Toma, nagrađen s nebesa (moli za nas). Mjehovi milozvučno slave prinašanje božanske žrtve:
Novi kor krasi obnovljeni hram zaslugom biskupa Blaža de Molina, a mramorni sarkofag krije
relikvije svetaca čiji se likovi mogu ovdje vidjeti. Izaberi čiste putove koje je (Bogorodica)
otvorila nebesima (njezinim) porađanjem: prvi dan nestalne godine donio je dvaput ljeto i
osamdeset tri petstoljeća sjedinjena s drugih dvjesto (283 petstoljeća + 2 = 1417)*

otučeni natpis iz 3. stoljeća na sarkofagu glavnoga oltara:

ASTOR

testaMENTO

fieri iussit sibi et

????

aE AVgusti Libertae

cONSObriinae

bene Merenti

...Astor je oporučno dao napraviti sebi i ...

svojoj rođakinji, carskoj oslobođenici koja je to pošteno zaslužila.

IKONOGRAFIJA PRIKAZA: nema

OPIS: prošarani sivi prokoneški mramor, vrlo plošni pilastri na uglovima, *fenestella confessionis* naknadno, izvorni poklopac izgubljen, sekundarno iskorišten kao oltar-relikvijar tek 1417.g.

LITERATURA:

Farlati, Daniele. *Illyrici sacri : tomus primus : Ecclesia salonitana : ab eius exordio usque ad saeculum quartum aerae christianae*. Venetis: Apud Sebastianum Coleti, 1751.

Mirabella Roberti, Maria. "Il duomo di Pola." *Studijski dan u čast arheologa prof. Maria Mirabelle Robertija (1909.-2002.)*, Pula 14. svibnja 2012. ur. Krnjak, Ondina. Pula: Arheološki muzej Istre, 2014.

Nežić, Dragutin. "Sveti Flor, biskup romanskog Opitergiuma, vjerovjesnik istarskih Hrvata?" *Croatica Christiana Periodica* 16 (1985): 94-106.

Šonje, Ante. *Starokršćanski sarkofazi u Istri*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1978.

Slika 1. Relikvijar iz crkve sv. Ivana Evanđelista u Rabu, prednja strana (Domijan, Rab 158)

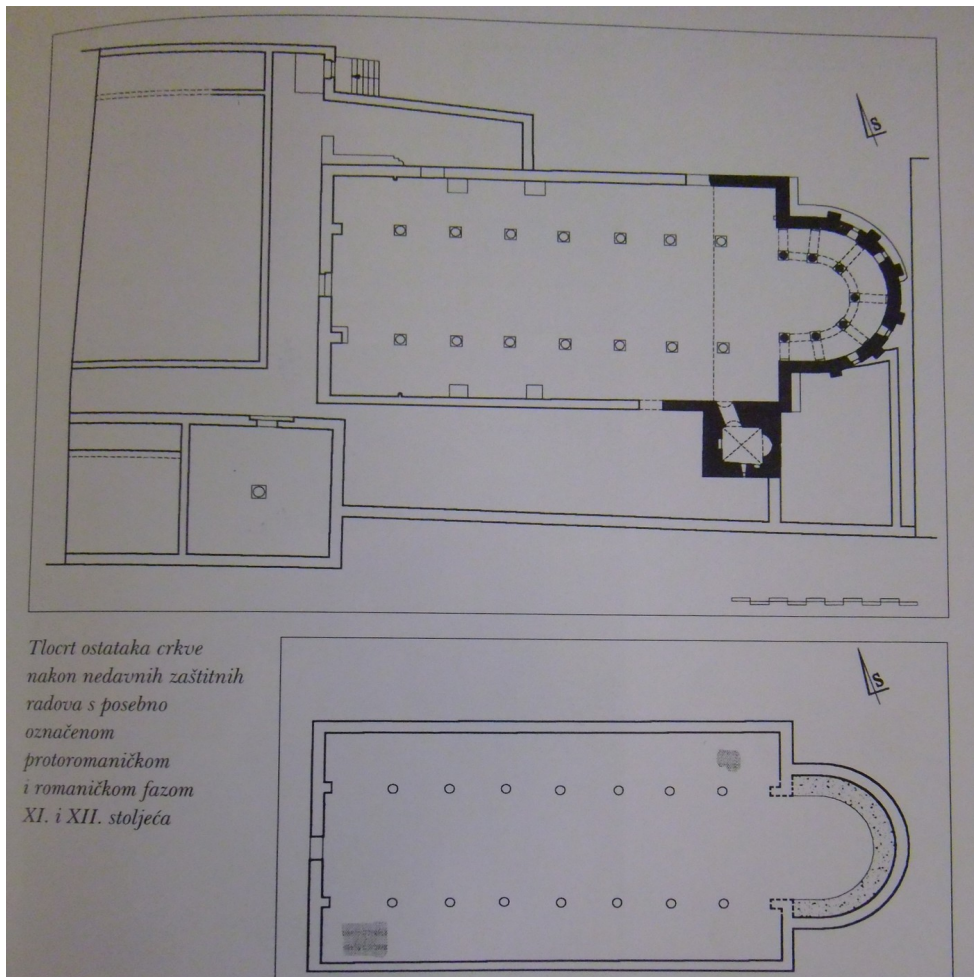

Slika 2. Relikvijar iz crkve sv. Ivana Evanđelista u Rabu, stražnja strana (Domijan, Rab 158)

Slika 3. Relikvijar iz Arheološkog muzeja u Istanbulu, inv. 1134 (Buschhausen T. 23 C55)

Slika 4. Pretpostavljen tlocrt crkve sv. Ivana Evanđelista u Rabu iz 5. stoljeća, tlocrt nakon radova s naznačenom ranoromaničkom i romaničkom fazom (Domijan, Rab 155)

Slika 5. Ostaci deambulatorija Sv. Ivana Evanđelista u Rabu (Domijan, Rab 156)

Slika 6. Sv. Ivan Evanđelist u Rabu (Domijan, Rab 86)

Slika 7. Relikvijar u Muzeju grada Cresa (Muzej grada Cresa)

Slika 8. Relikvijar u Muzeju grada Cresa, unutrašnjost (Muzej grada Cresa)

Slika 9. Relikvijar sv. Lovre iz Lovrečine na Braču u Arheološkom muzeju u Splitu (K. Kos)

Slika 10. Relikvijar sv. Lovre iz Lovrečine na Braču u Arheološkom muzeju u Splitu, detalj križa (K. Kos)

Slika 11. Relikvijar sv. Lovre iz Lovrečine na Braču, detalj utora za poklopac (K. Kos)

Slika 12. Relikvijar sv. Lovre iz Lovrečine na Braču, detalj križa i preostatka metalne kopče (K. Kos)

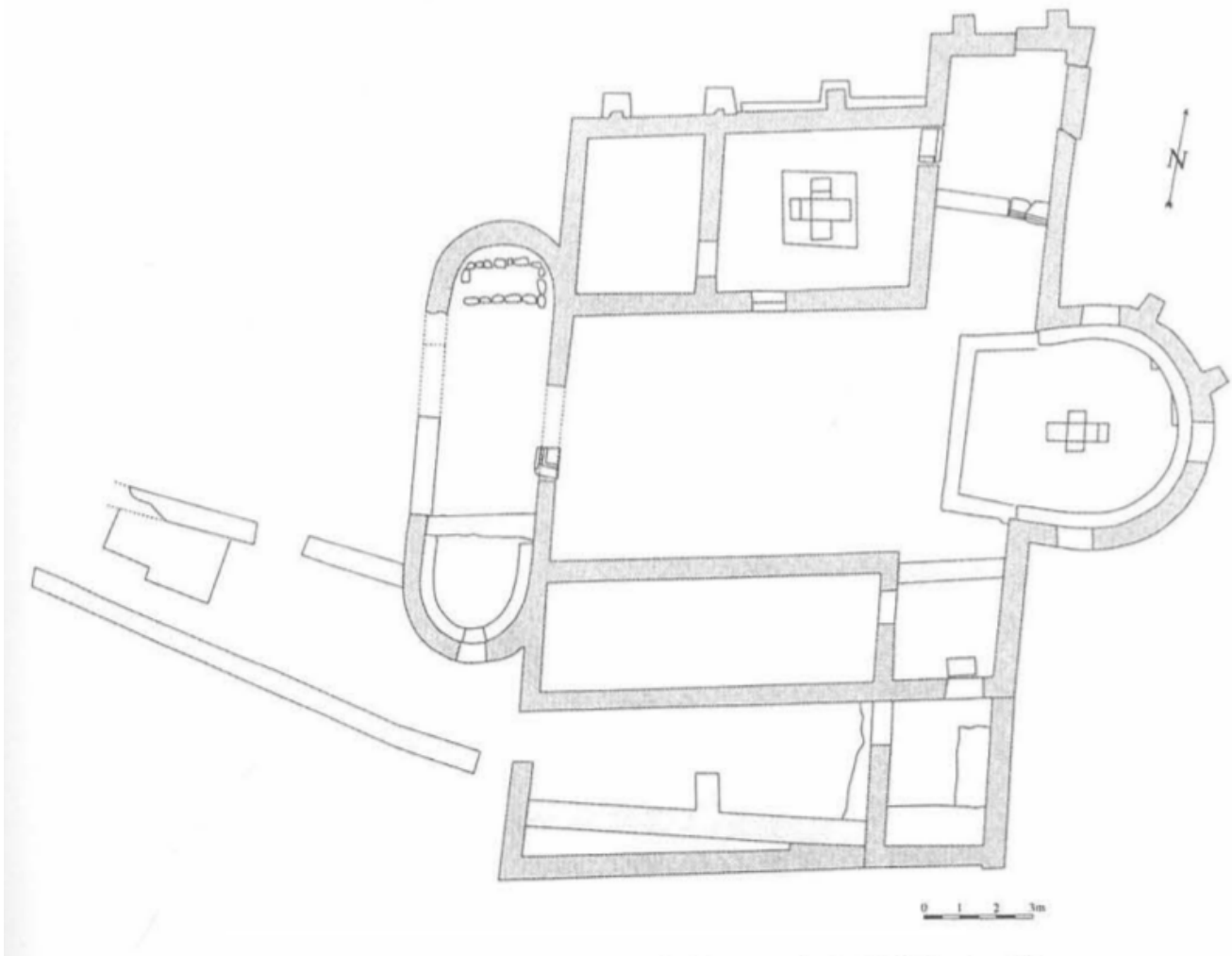

Slika 13. Ranokrščanski sarkofag iz Lovrečine (Cambi, "Bilješke" 122)

Slika 14. Ranokrščanski sarkofag sa zaobljenim poklopcem (Cambi, "Bilješke" 122)

Slika 15. Tlocrt Sv. Lovre u Lovrečini (prema J. Jeličić-Radonić) (Cambi, "Bilješke" 117)

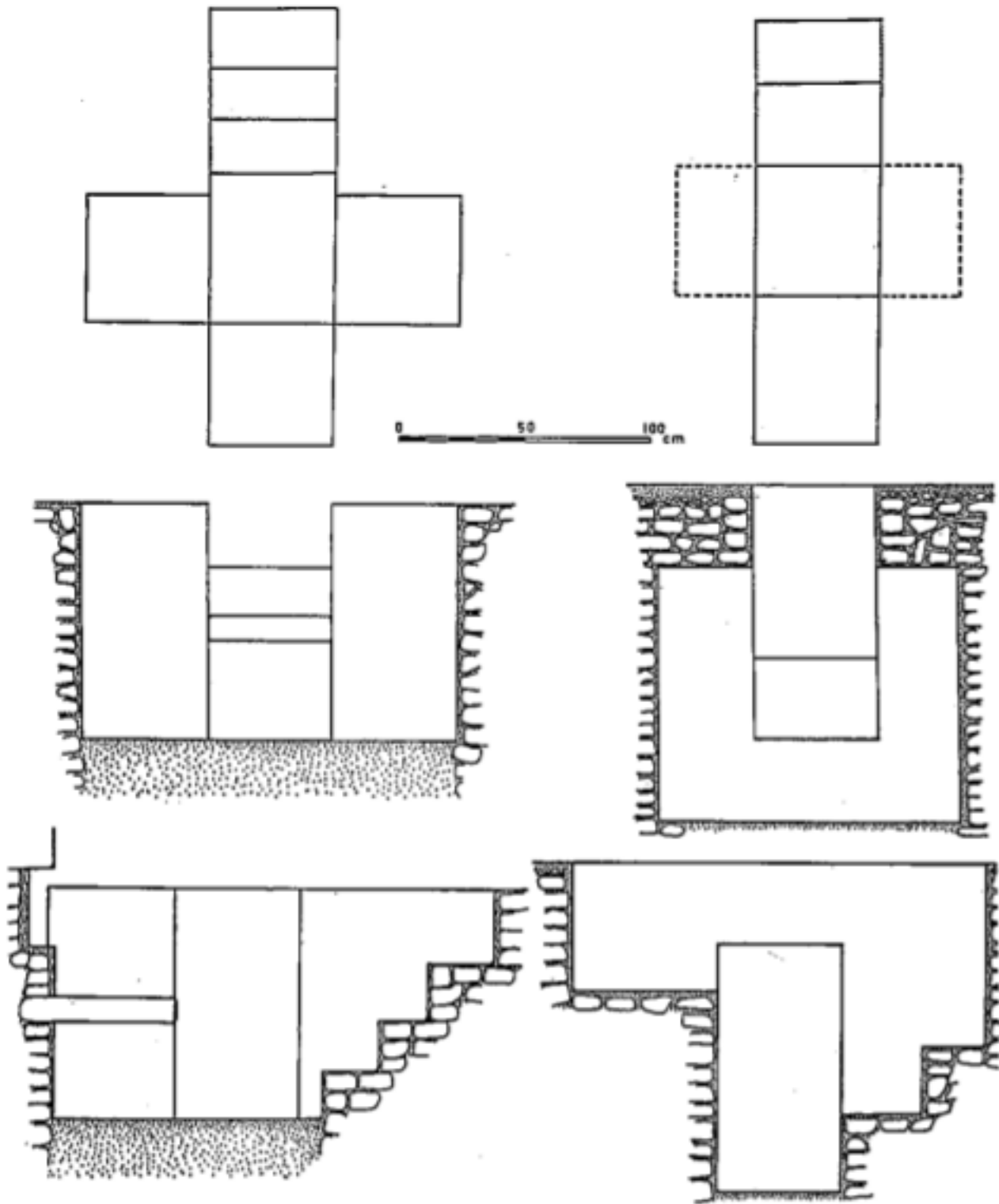

Fig. 5. Fosses d'autel cruciforme à escalier d'accès oriental: à gauche Povlja, à droite Lovrečina. — Sl. 5. Križni oltarni grobovi sa istočnim pristupnim stepeništem: lijevo Povlja, desno Lovrečina.

Slika 16. Tlocrt i presjek križnih oltarnih grobova s istočnim pristupnim stubištem u Povlji i Lovrečini (I. Fisković, "O ranokršćanskoj" 175)

Slika 17. Ostaci križne konfesije u Lovrečini (Chevalier, "Les fosses" 263)

Slika 18. Relikvijar iz oltara sv. Staša u splitskoj katedrali (Duplančić 209)

Slika 19. Relikvijar iz oltara sv. Staša u splitskoj katedrali (Duplančić 208)

Slika 20. Relikvijar iz oltara sv. Staša u splitskoj katedrali, unutrašnjost (Duplančić 211)

Slika 21. Ranokršćanski sarkofag sa zaobljenim poklopcem i križem iz Supetra (Cambi, Antika 270)

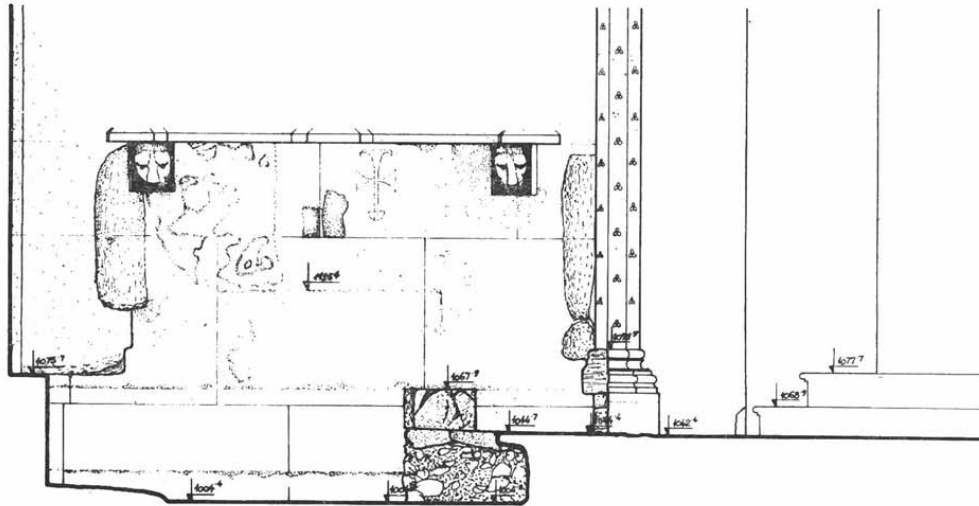

Slika 22. Ranokršćanski sarkofag sa zaobljenim poklopcem iz Bijaća (Gjurašin 81)

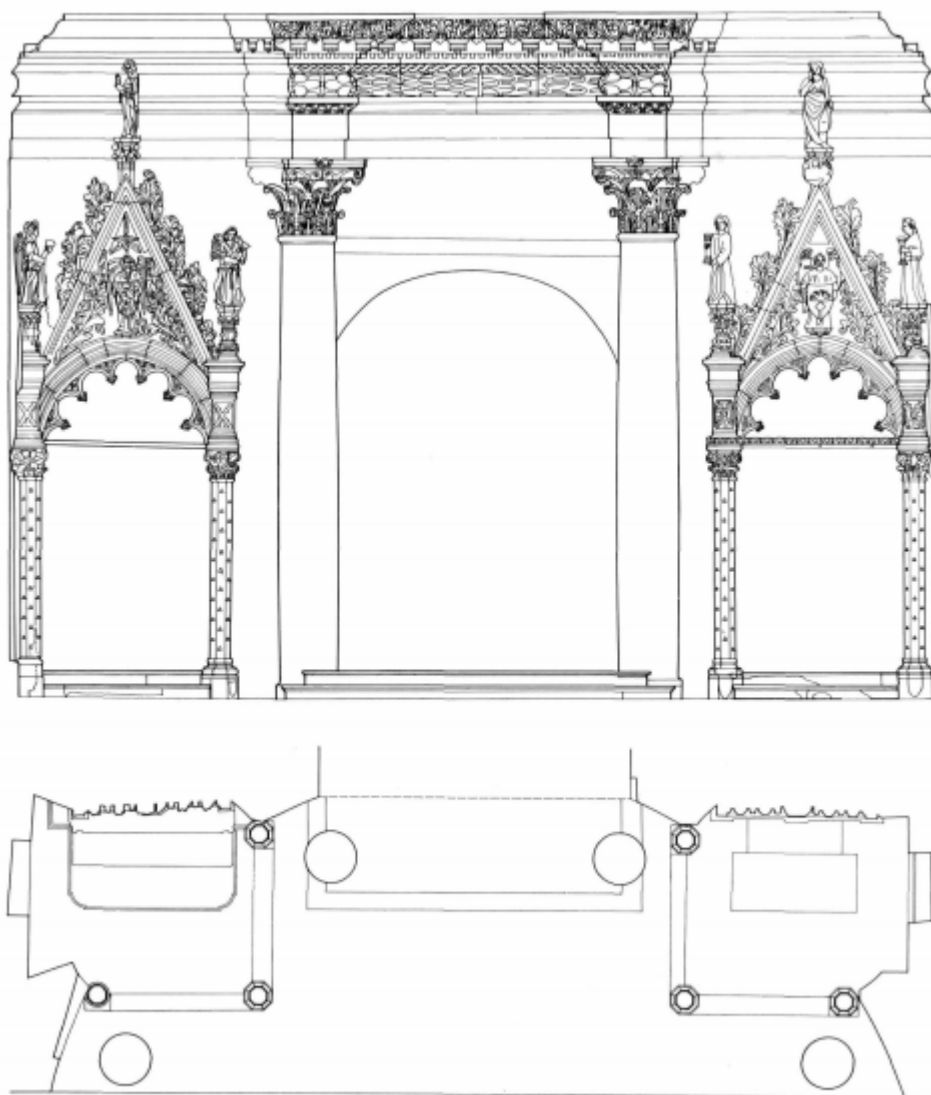

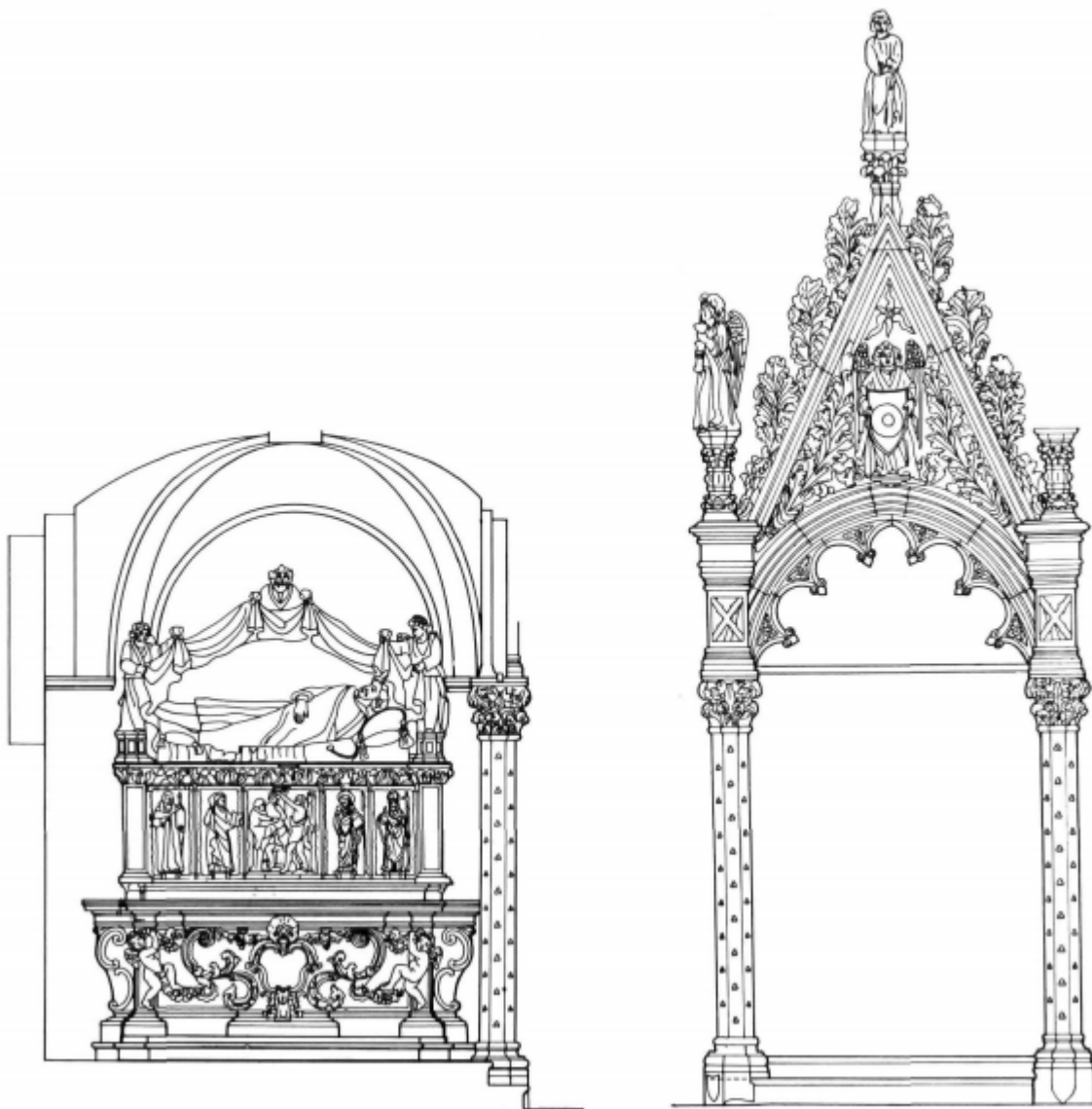
Slika 23. Oltar sv. Staša u splitskoj katedrali poslije restauracije (Ivanišević, "Juraj" 149)

*Slika 24. Kapela sv. Staša, presjek sjever-jug s pogledom na istočni zid
(Ivanišević, "Stari oltar" 141)*

Slika 25. Tlocrti i nacrti ciborija kapela sv. Staša i sv. Dujma u splitskoj katedrali (Radovi Instituta za PUM 3-6, 272)

Slika 26. Nacrt baroknog uređenja kapele sv. Staša s ciborijem (Radovi Instituta za PUM 3-6, 270)

AT SEPULCRUM S. ANASTASII MARTYRIS.

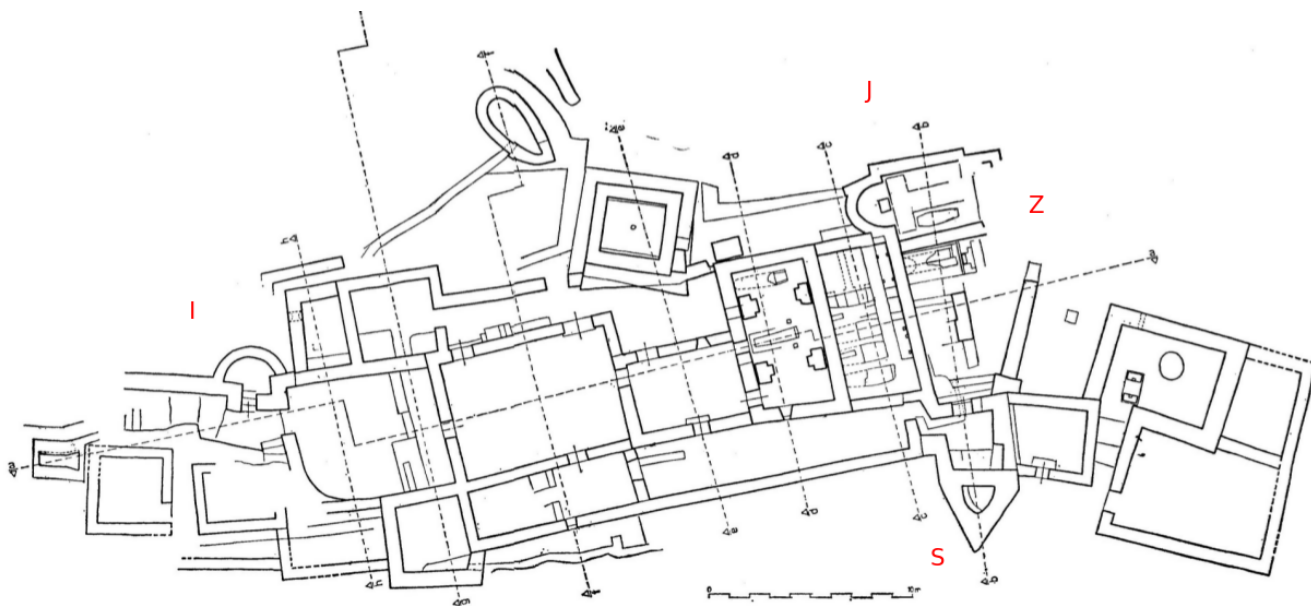
MENSA ALTARIS

D. O. M.
HOC TIBI BERNARDUS PRIMAS
ALTARE SACRAVIT MARTIR ANASTASI
QUEM TENET ISTA QUIES
AN DNI MCCV. X. KAL. JUNI

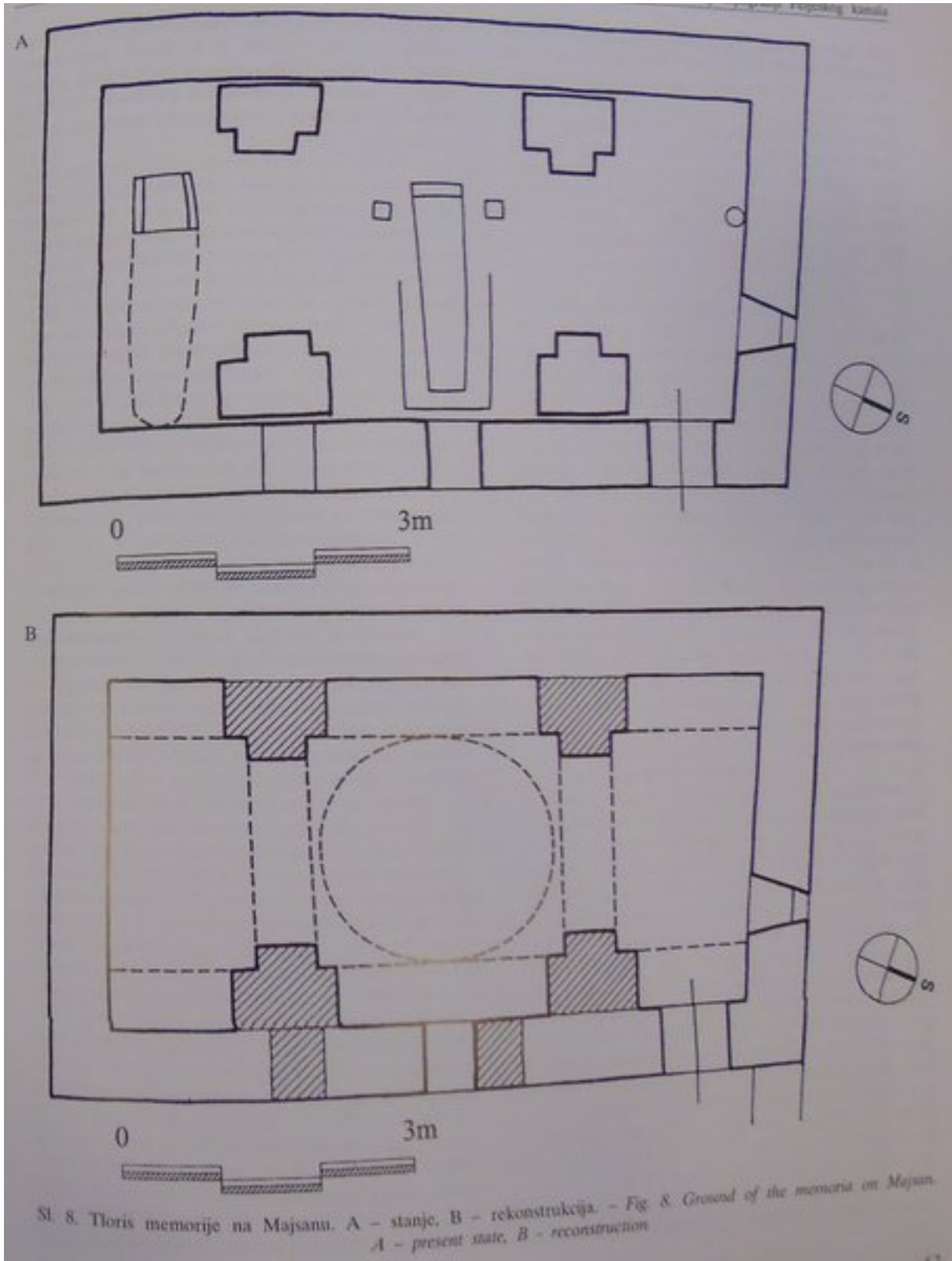
Slika 27. Crtež oltara sv. Staša iz 1751. godine (Farlati 738)

Slika 28. Ruševine na Majsanu (N. Maraković)

Slika 29. Tlocrt kompleksa na Majsanu (C. Fisković, "Ranokršćanska" p. 1)

Slika 30. Tlocrt i rekonstrukcija memorije na Majsanu (I. Fisković, "Prilozi" 63)

Slika 31. Središnji i bočni grob u pločniku memorije na Majsanu (C. Fisković, "Ranokršćanska" 82)

Slika 32. Središnji grob u memoriji na Majsanu (N. Maraković)

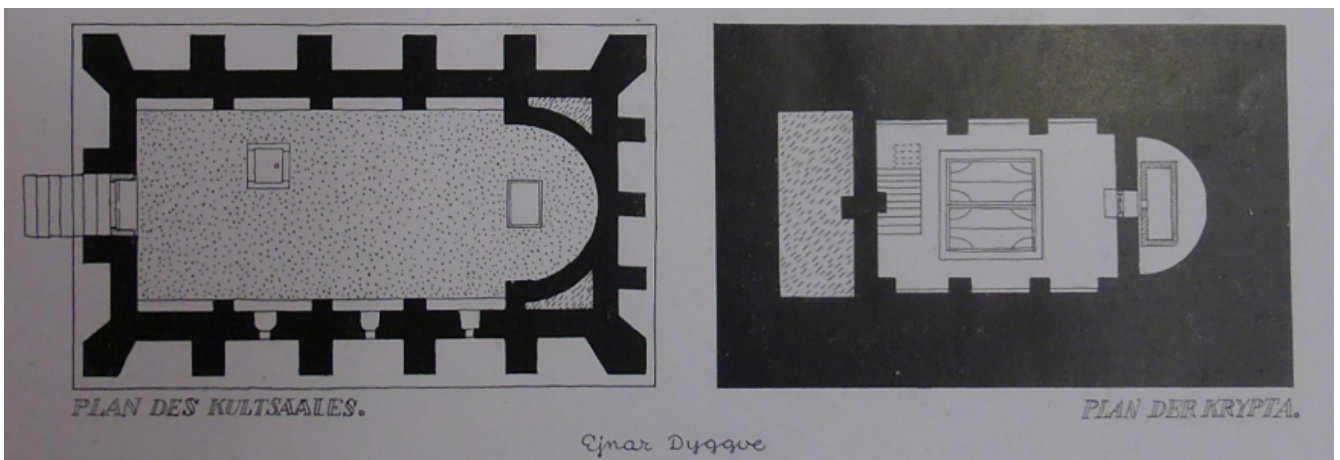
Slika 33. Pogled prema sjevernoistočnom dijelu memorije na Majsanu (N. Maraković)

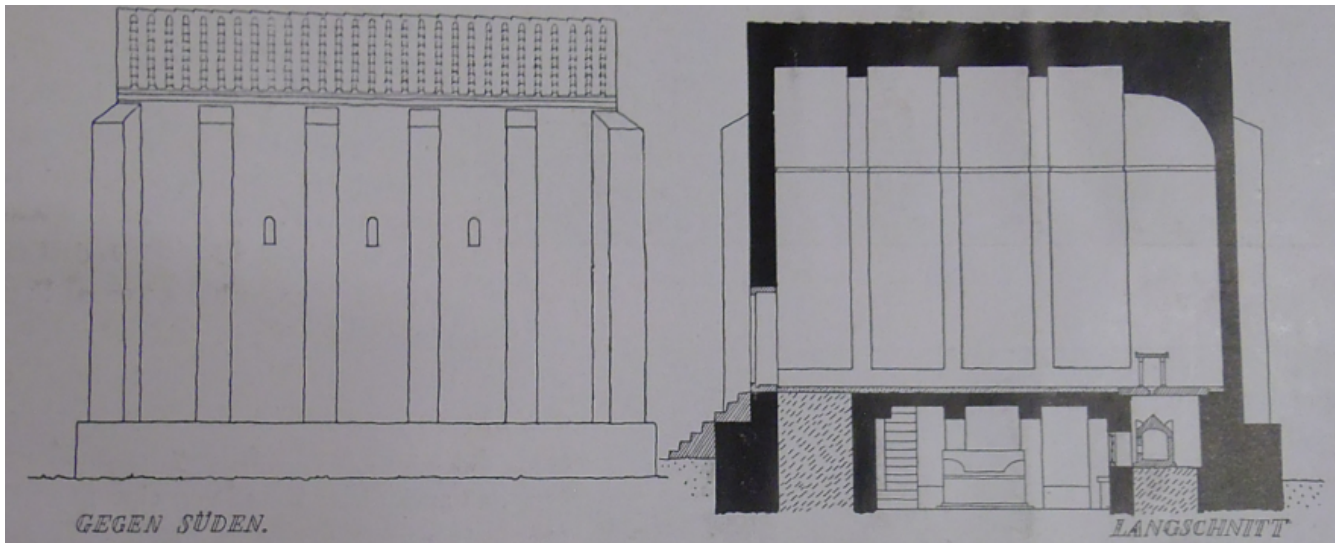
Slika 34. Otvori kasnoantičkog kompleksa usmjereni prema otvoru na istočnom zidu memorije (C. Fisković, "Ranokršćanska" 82)

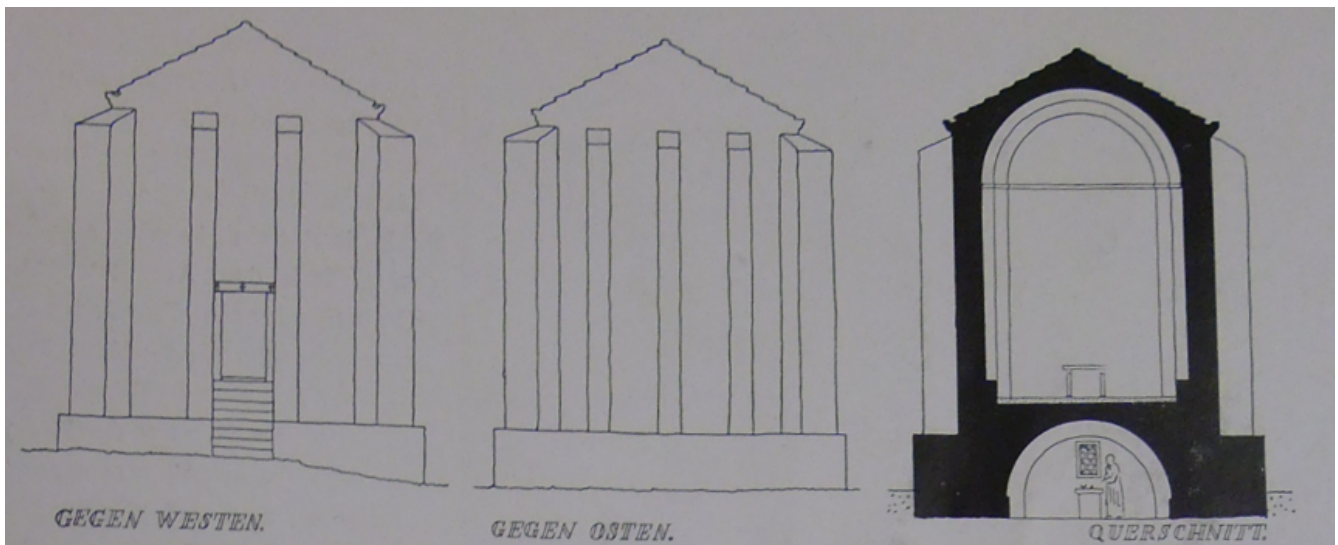
Slika 35. Anastazijev mauzolej L na Marusincu (K. Kos)

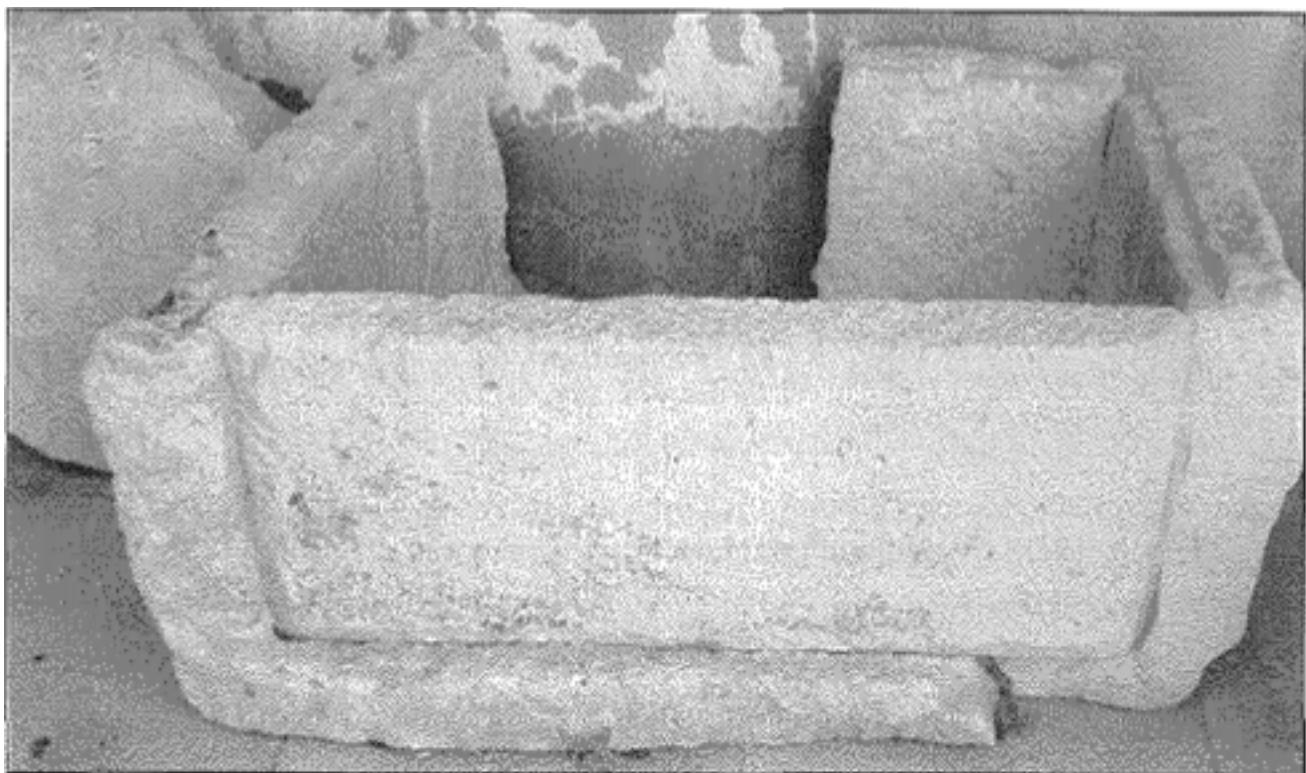
Slika 36. Tlocrt Anastazijeva mauzoleja i kripte na Marusincu (Dyggve, Forschungen III 81)

Slika 37. Uzdužni presjek Anastazijeva mauzoleja i kripe na Marusincu (Dyggve, Forschungen III 81)

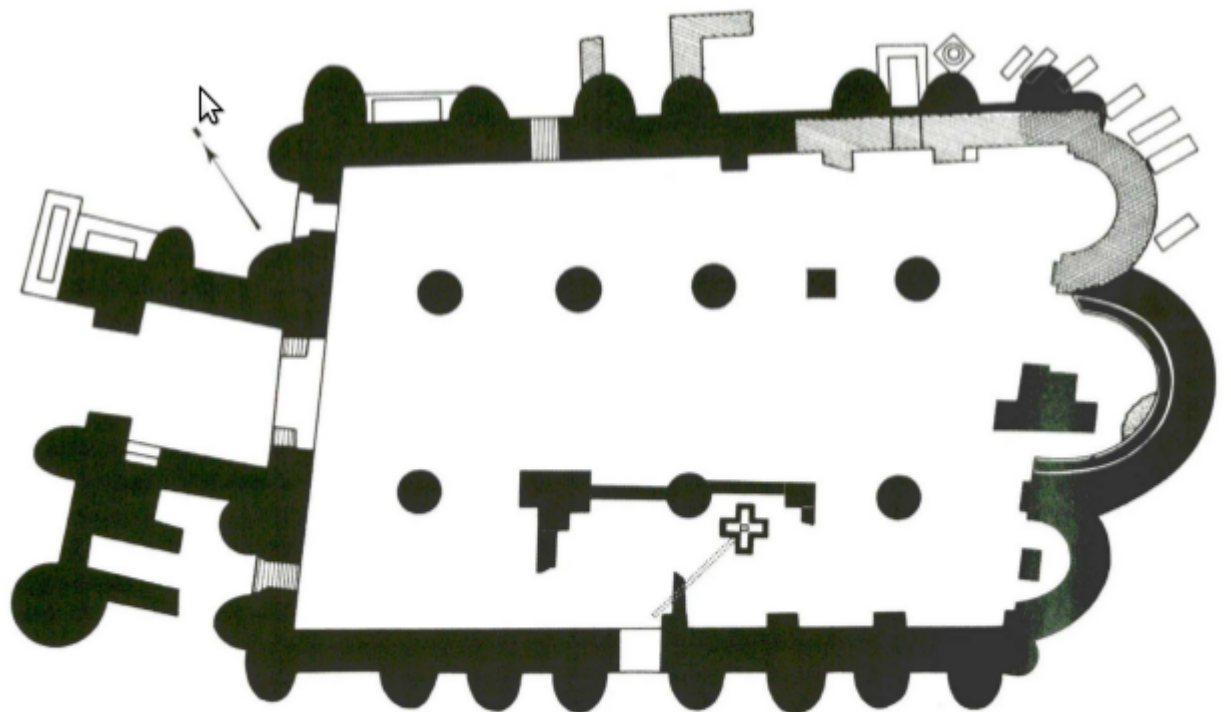
Slika 38. Poprečni presjek Anastazijeva mauzoleja i kripe na Marusincu (Dyggve, Forschungen III 81)

Slika 39. Relikvijar u biogradskom lapidariju (Mišković, "Suodnos" 185)

Slika 40. Relikvijar u biogradskom lapidariju, unutrašnjost (Mišković, "Suodnos" 185)

Slika 3. Tlocrt arheoloških ostataka katedrale u Biogradu (napravljen prema izvorniku u Arhivu don Luke Jelića u Arheološkom muzeju u Splitu) i rektificirani tlocrt katedrale u Biogradu

Figure 3. Plan of the archaeological remains of the cathedral

Slika 41. Tlocrt katedrale u Biogradu (prema L. Jeliću) (Vežić, "Katedrala" 196)

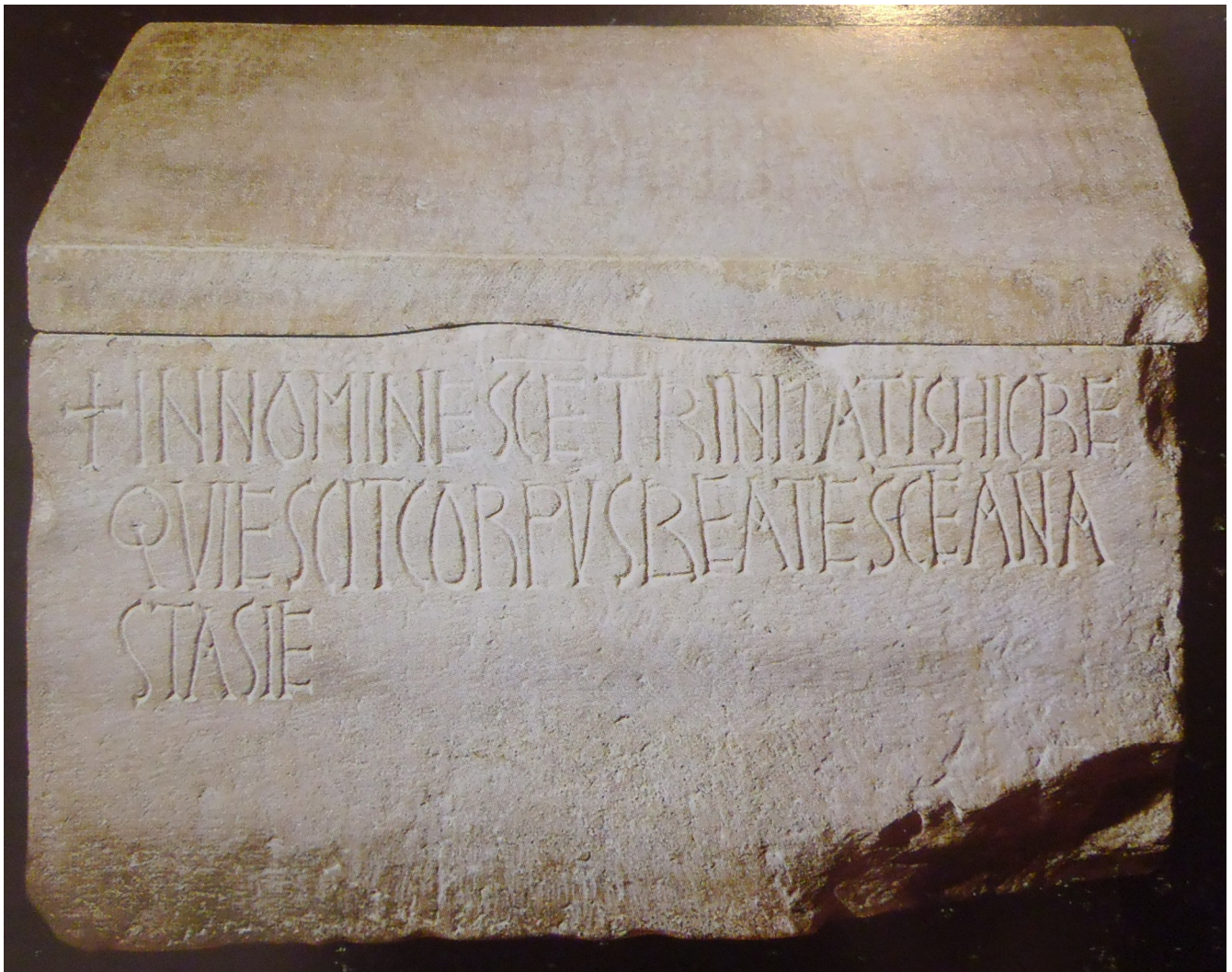

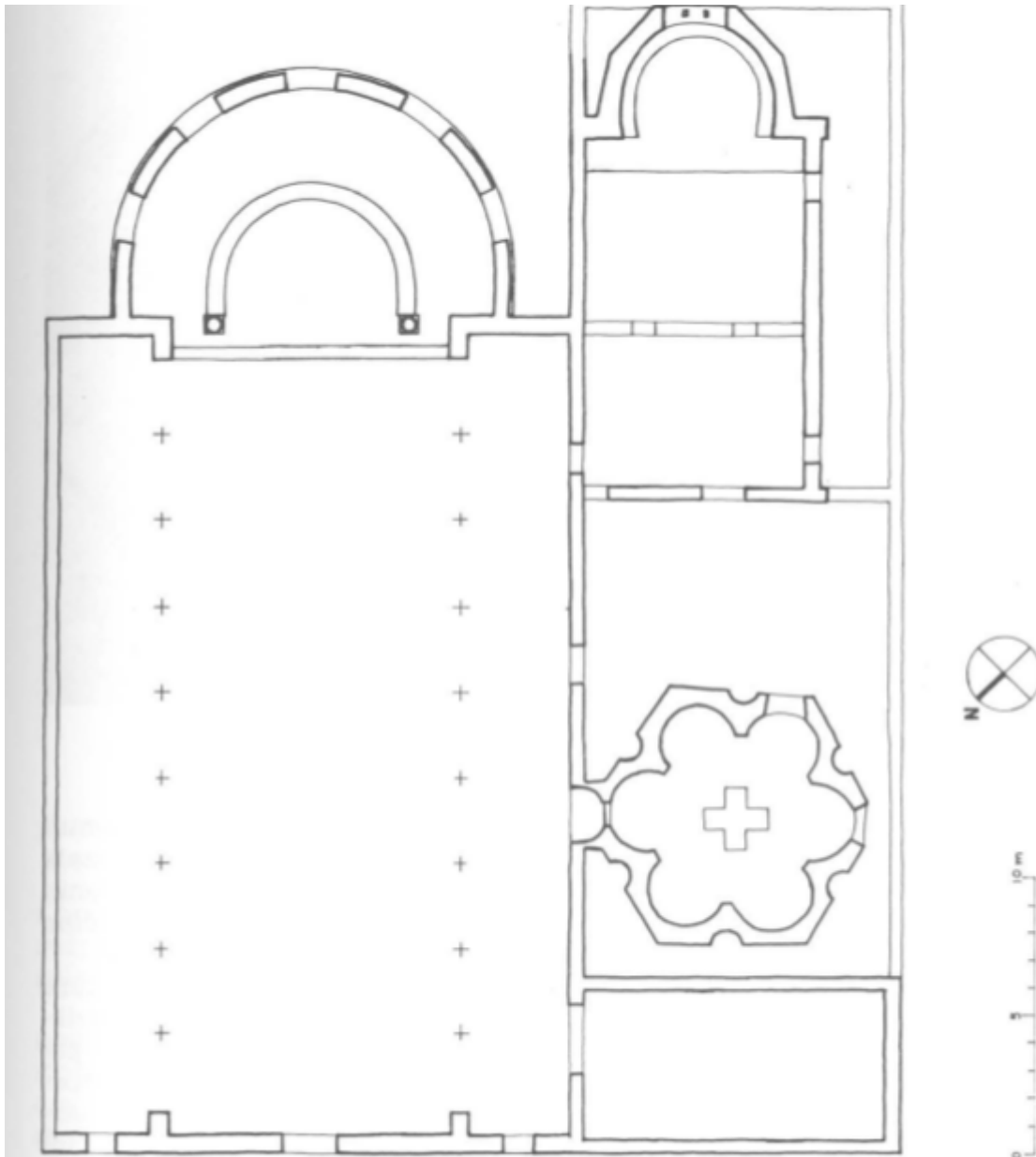
Slika 42. Zadarski relikvijar svete Anastazije, kraća strana s križem i natpisom (Milošević 151)

Slika 43. Zadarski relikvijar svete Anastazije, duža strana s natpisom na poklopcu (Milošević 151)

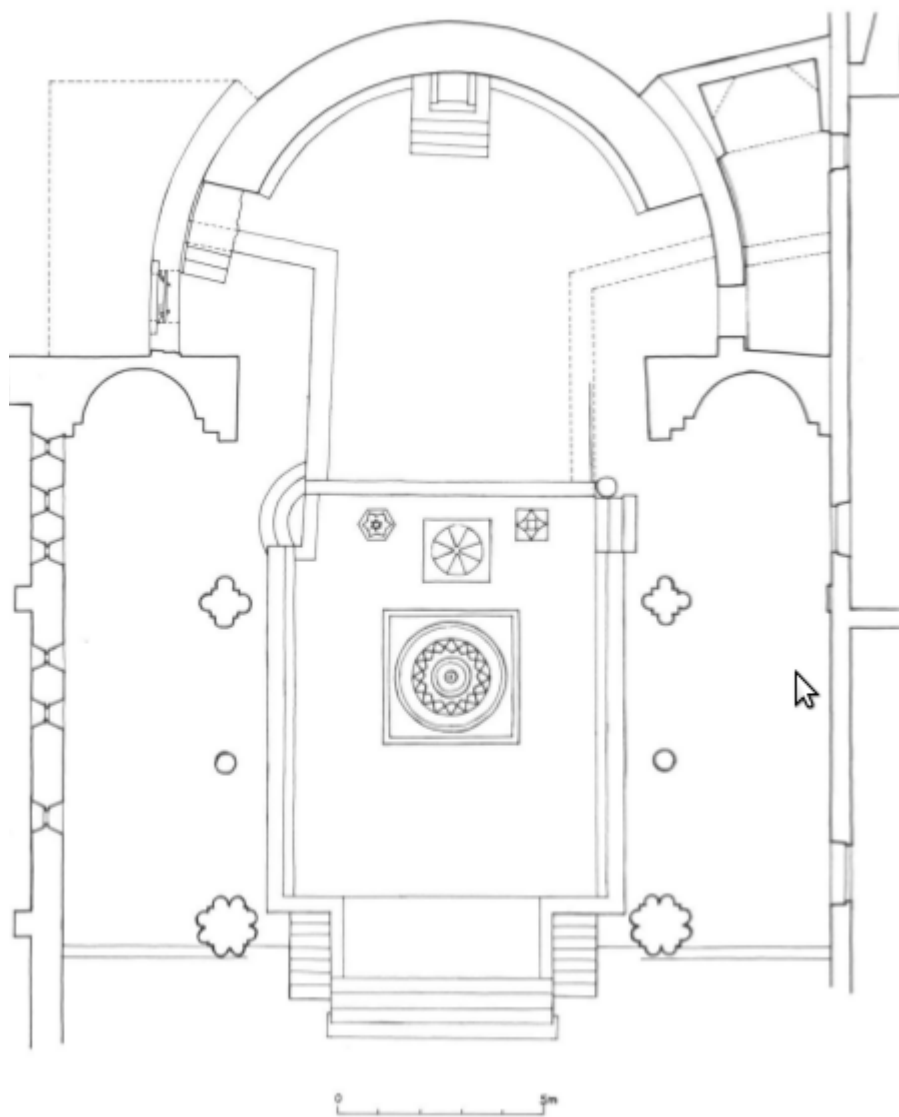
Slika 44. Zadarski relikvijar svete Anastazije, duža strana s natpisom na sanduku (Milošević 151)

Slika 45. Tlocrt ranokršćanske faze zadarske katedrale (Vežić, "Prezbiterij" 51)

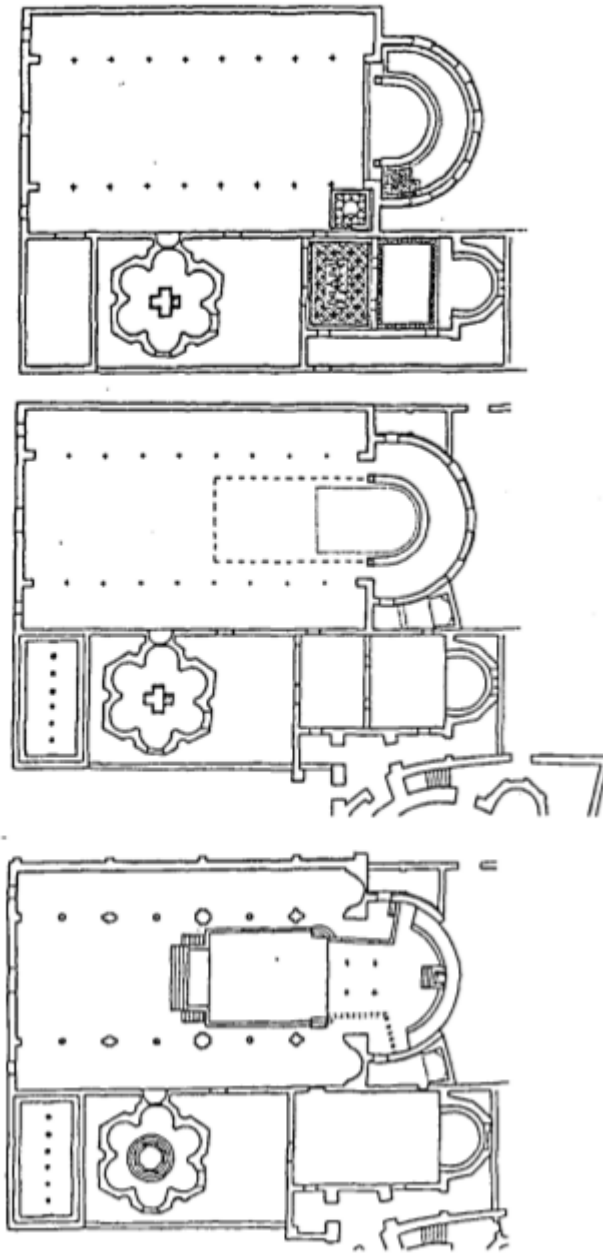
Slika 46. Kripta zadarske katedrale (Vežić, "Prezbiterij" 61)

Slika 47. Tlocrt romaničke faze prezbiterija zadarske katedrale s predromaničkim prigradnjama (Vežić, "Prezbiterij" 56)

Slika 48. Kapela sv. Anastazije u sjevernom brodu zadarske katedrale (K. Kos)

*Slika 49. Tlocrt zadarske katedrale u 5., 9. i 12. stoljeću
(Vežić, "Halkoprateljska" 305)*

Slika 50. Pogled prema prezbiteriju zadarske katedrale (Sjaj zadarskih riznica 164)

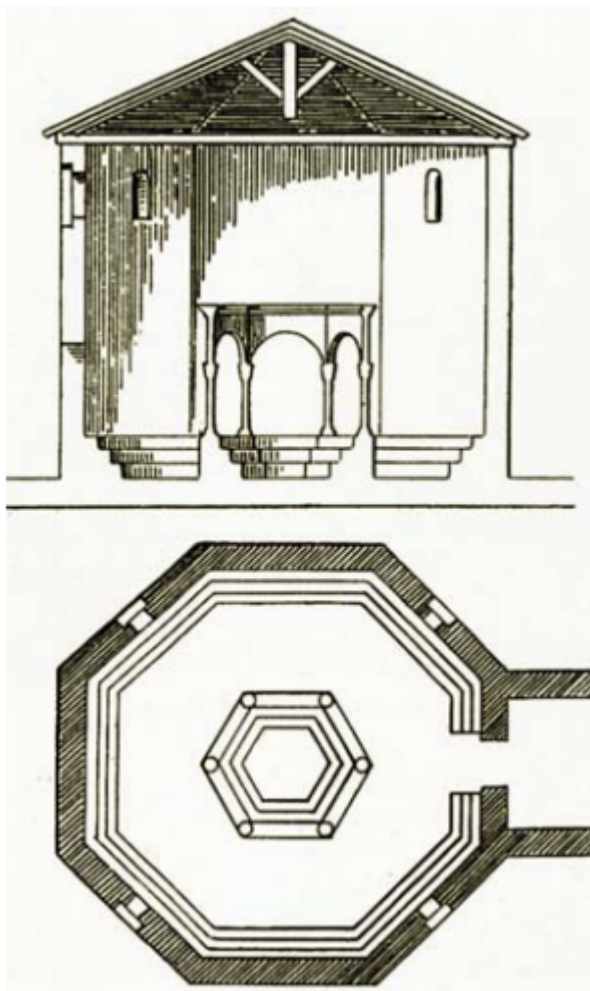
Slika 51. Ploča relikvijara-sarkofaga sv. Pelagija u Novigradu (Milošević 51)

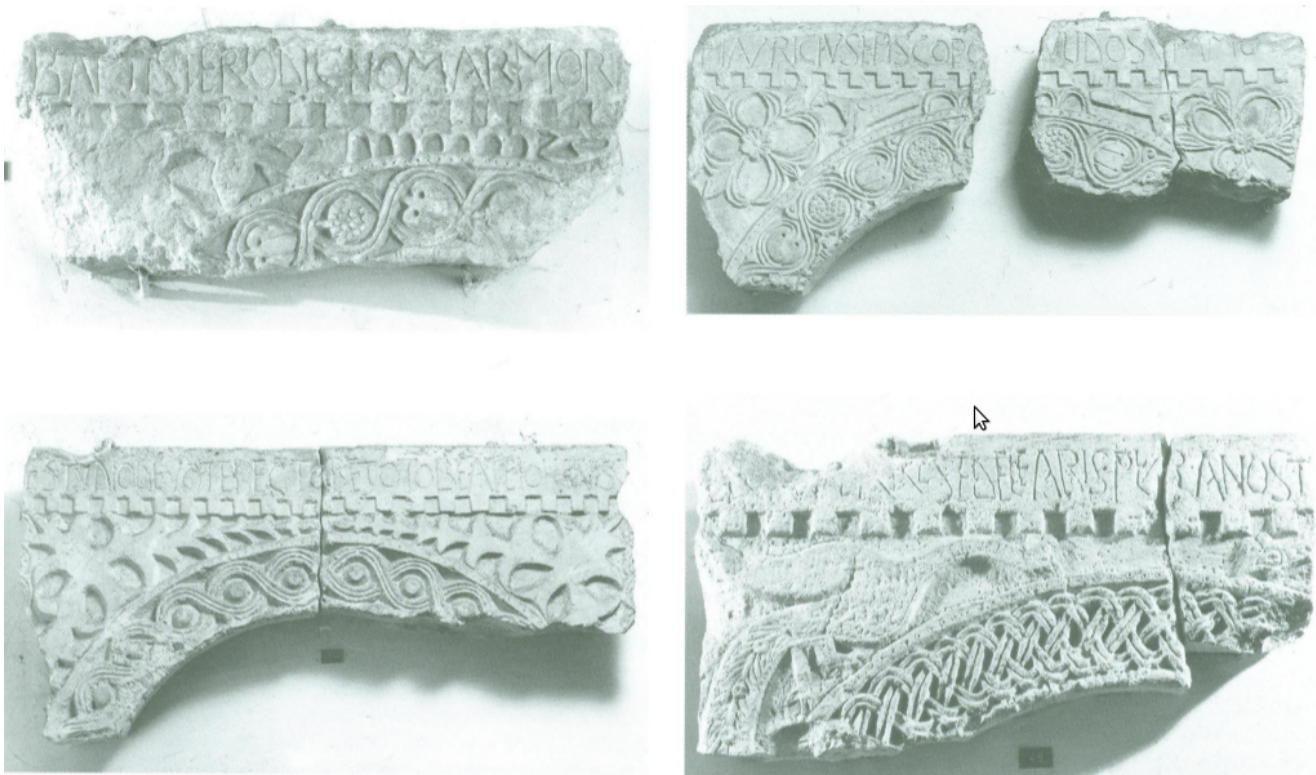
Slika 52. Ploča relikvijara-sarkofaga sv. Pelagija u Novigradu, detalj križa s natpisom (Milošević 51)

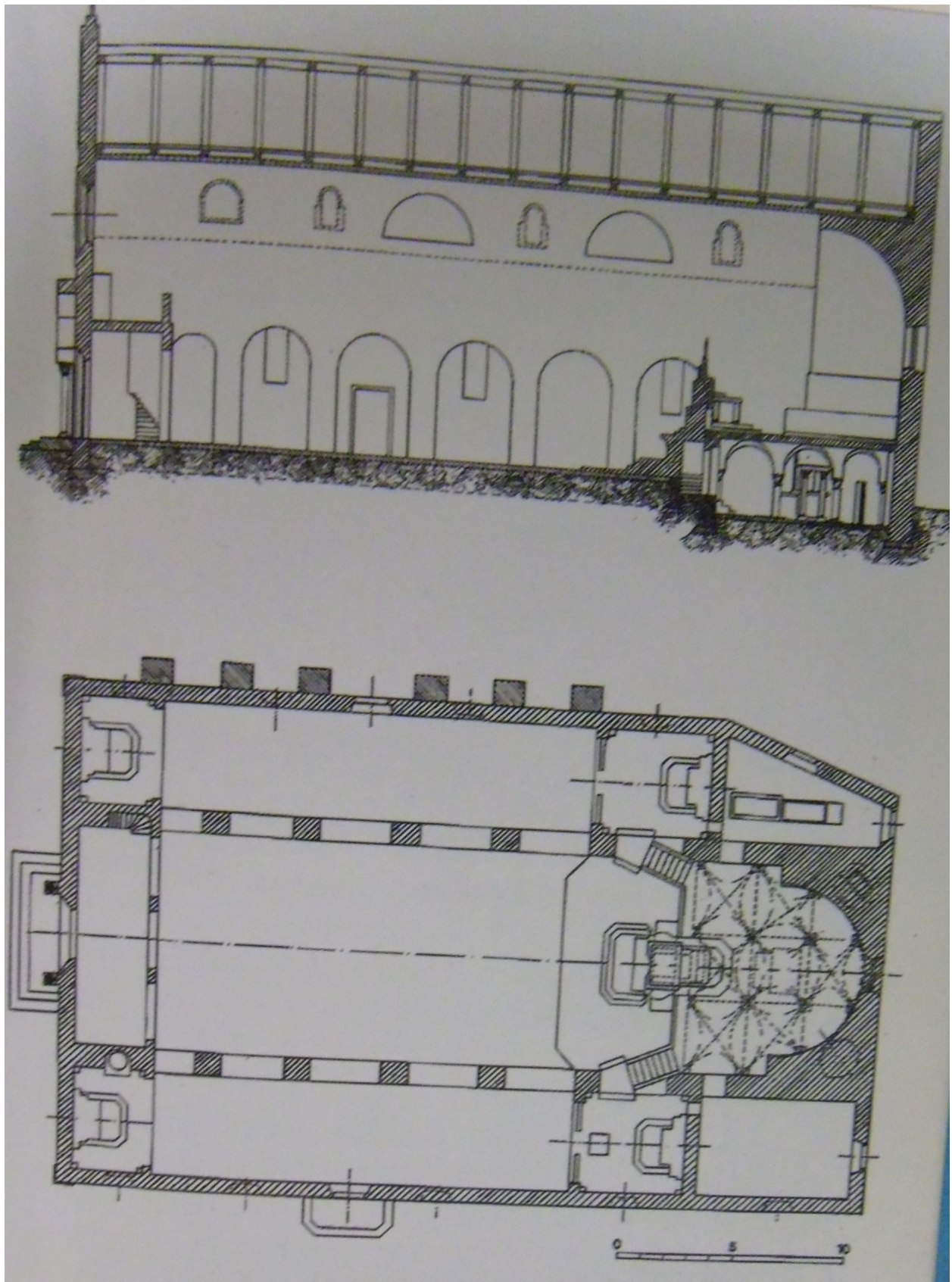
Slika 53. Kripta novigradske katedrale (Ivetić 157)

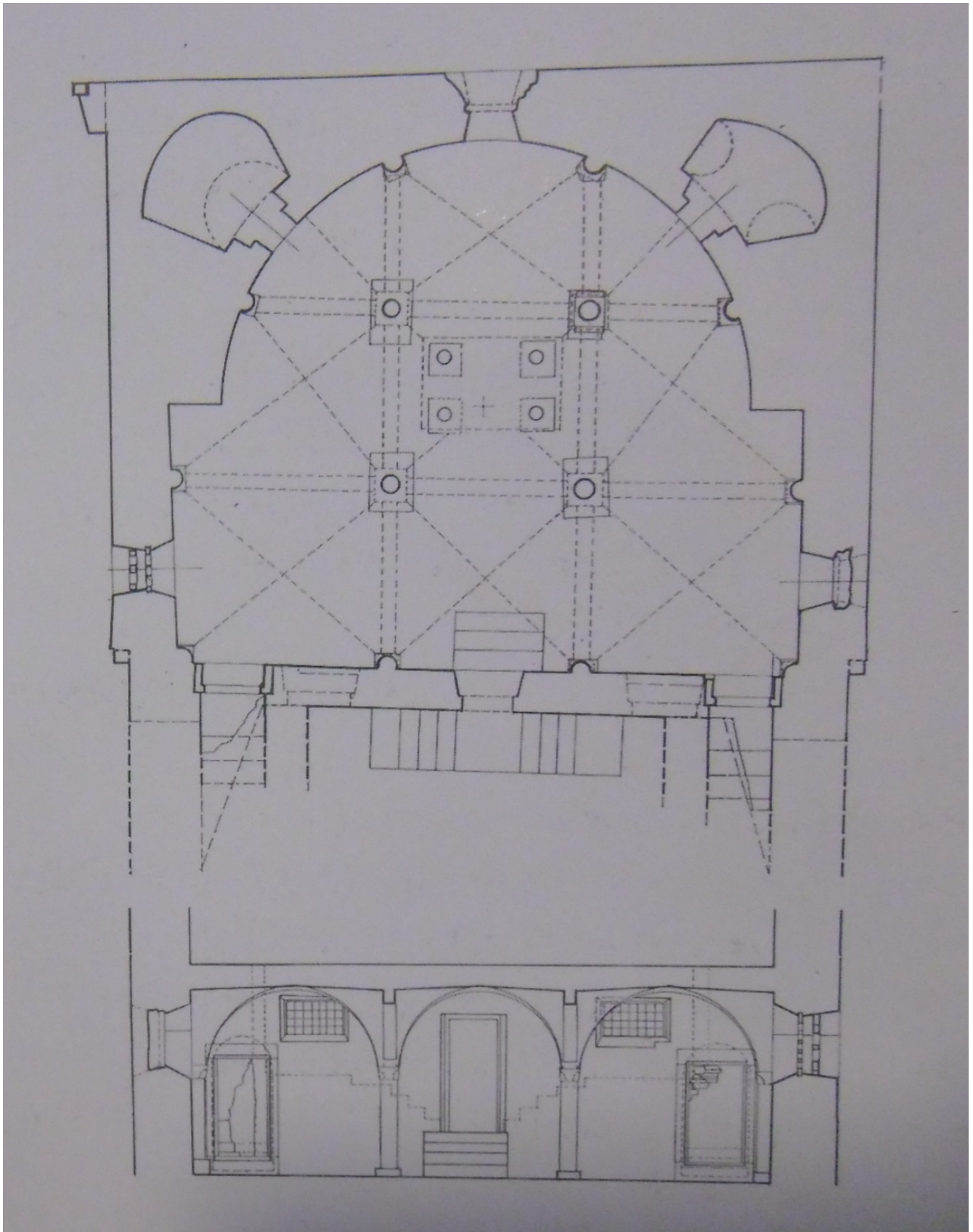
Slika 54. Rekonstrukcija i tlocrt krstionice novigradske katedrale (Milošević 53)

Slika 55. Ulomci Mauricijeva ciborija iz Novigrada (Jurković, "Il ciborio" 143)

Slika 56. Tlocrt i presjek novigradske katedrale (Jurković, Novigrad 15)

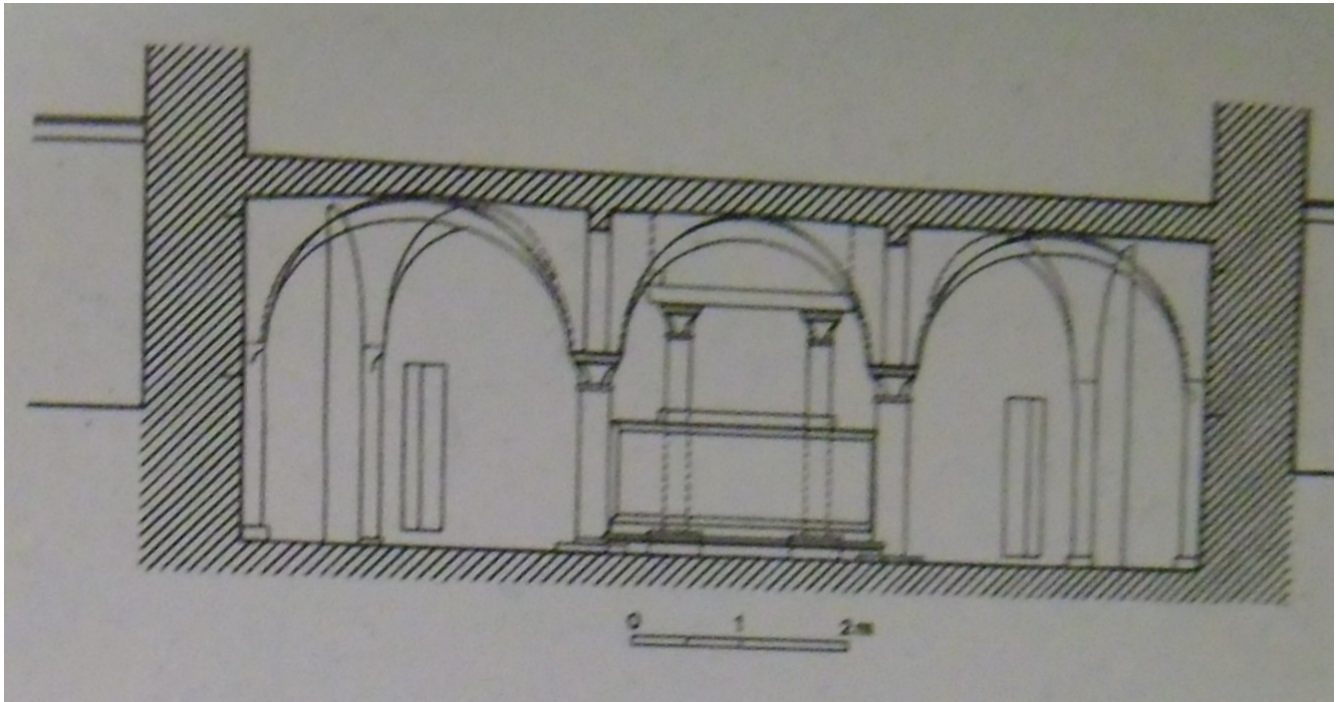

Slika 57. Tlocrt i presjek kripte novigradske katedrale (Jurković, "Novigradski lapidarij" 22)

Slika 58. Kripta novigradske katedrale (Milošević 45)

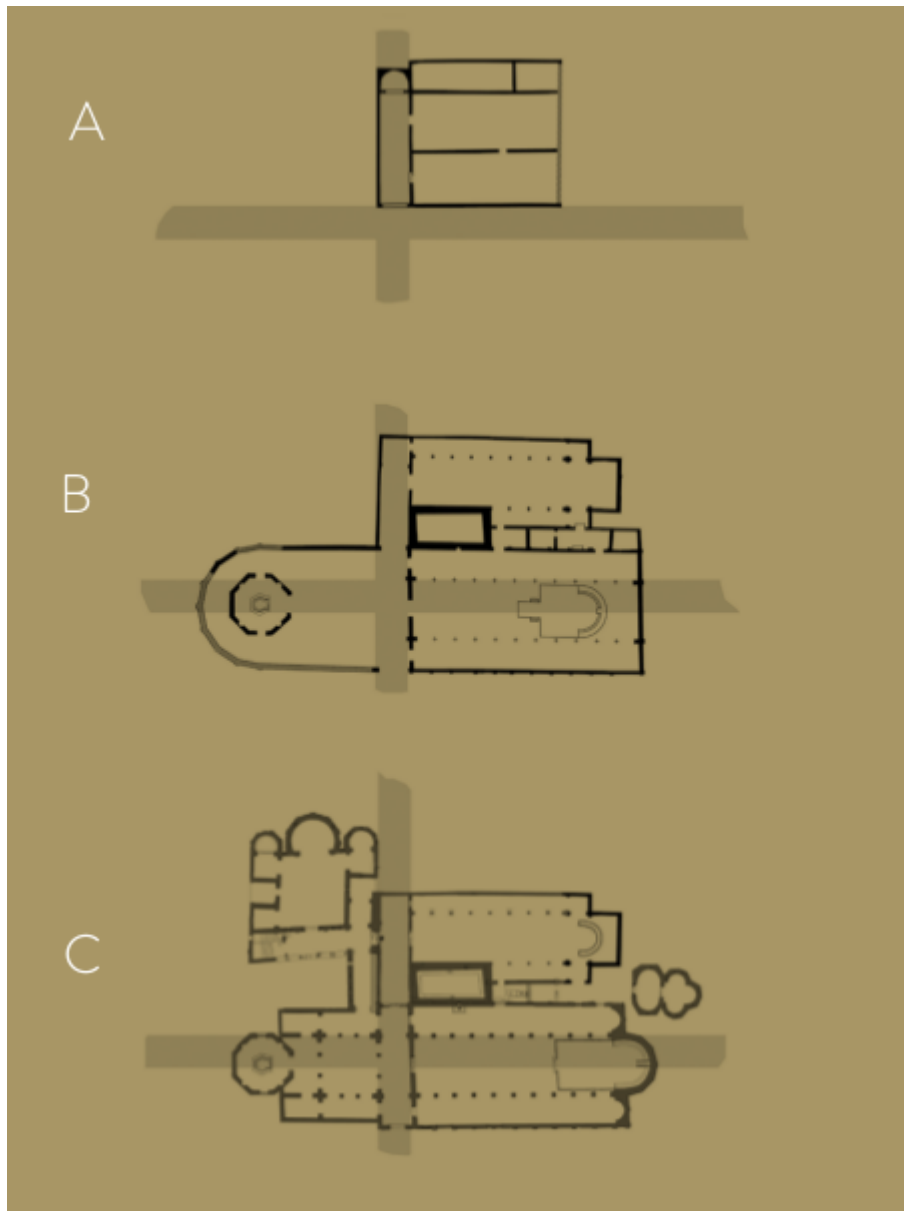
Slika 59. Presjek kriptе novigradske katedrale (Jurković, Novigrad 17)

Slika 60. Mučnikov natpis iz Poreča (Matejčić, Eufrazijana 75)

Slika 61. Maurov natpis iz Poreča (K. Kos)

Slika 62. Tlocrti crkve u Poreču iz 4. stoljeća, Predeufrazijane iz 5. stoljeća i Eufrazijane iz 6. stoljeća (Matejčić, Eufrazijana 14)

Slika 63. Ranokrščanski ulomak s Danielom medu lavovima (Šonje, Starokrščanski 141)

Slika 64. Ranokršćanski ulomak s oranticom među apostolima (Šonje, Starokršćanski 142)

Slika 65. Ranokrščanski ulomak s apostolima pred gradskim vratima (Šonje, Starokrščanski 142)

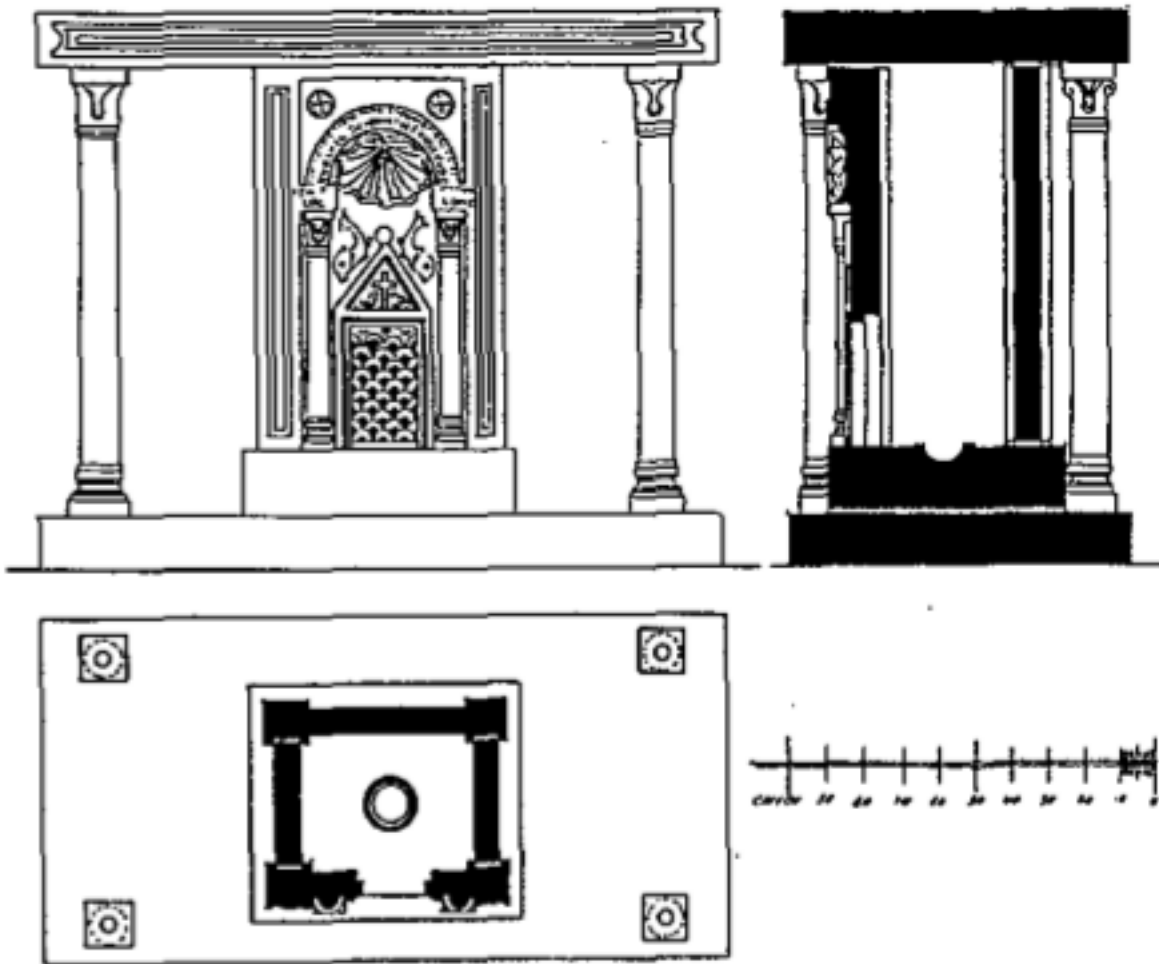
Slika 66. Ranokrščanski ulomak s motivom predaje Zakona (Šonje, Starokrščanski 143)

Slika 67. Unutrašnjost Eufrazijeve bazilike u Poreču (K. Kos)

Slika 68. Eufrazijev oltar (Terry 109)

Fig. 3. Poreč, l'autel d'Euphrasius (d'après W. Gerber) et cliché de l'auteur.

Slika 69. Skica i presjek Eufrazijeva oltara (Chevalier, "Les installations" 107)

Slika 70. Ranosrednjovjekovna struktura pod prostorom nekadašnje sakristije u Poreču (K. Kos)

Slika 71. Ranosrednjovjekovni grob u arkosoliju (K. Kos)

Slika 72. Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija (K. Kos)

Slika 73. Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija, prednja kraća strana (K. Kos)

Slika 74. Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija, bočna duža strana (K. Kos)

Slika 75. Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija, bočna duža strana (K. Kos)

Slika 76. Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija, detalj poklopca (K. Kos)

Slika 77. Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija, detalj akantusova lišća i natpisa (K. Kos)

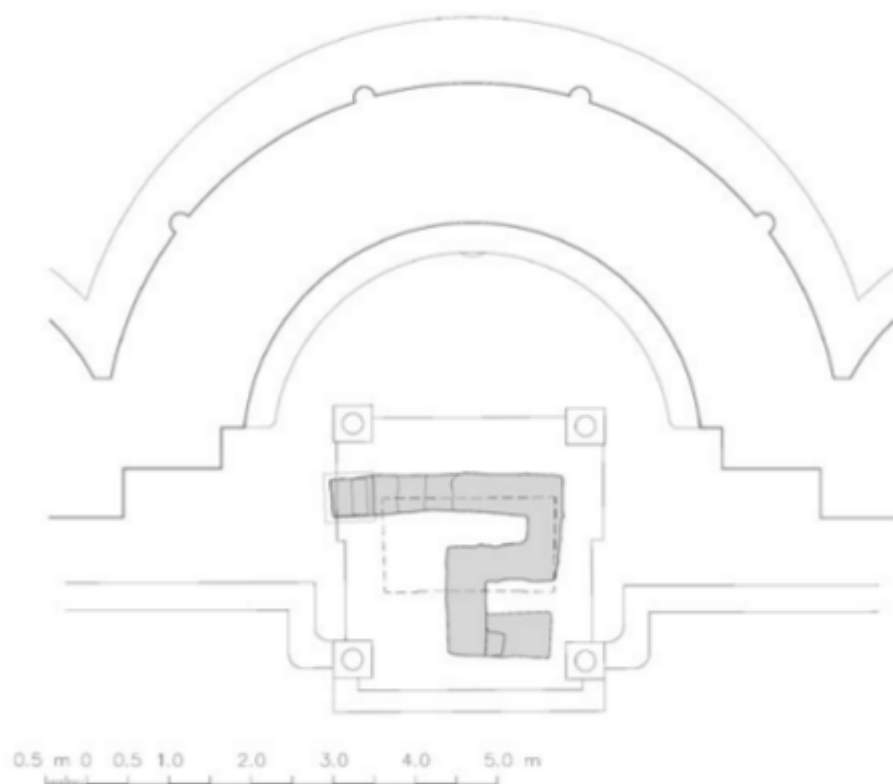
Slika 78. Relikvijar-sarkofag sv. Maura i Eleuterija, detalj rupica za kontakt s relikvijama (K. Kos)

Slika 79. Romanički oltar Sv. Petra u Regensburgu (Chevalier, "De la fosse d'autel a l'armoire aux reliques" 240)

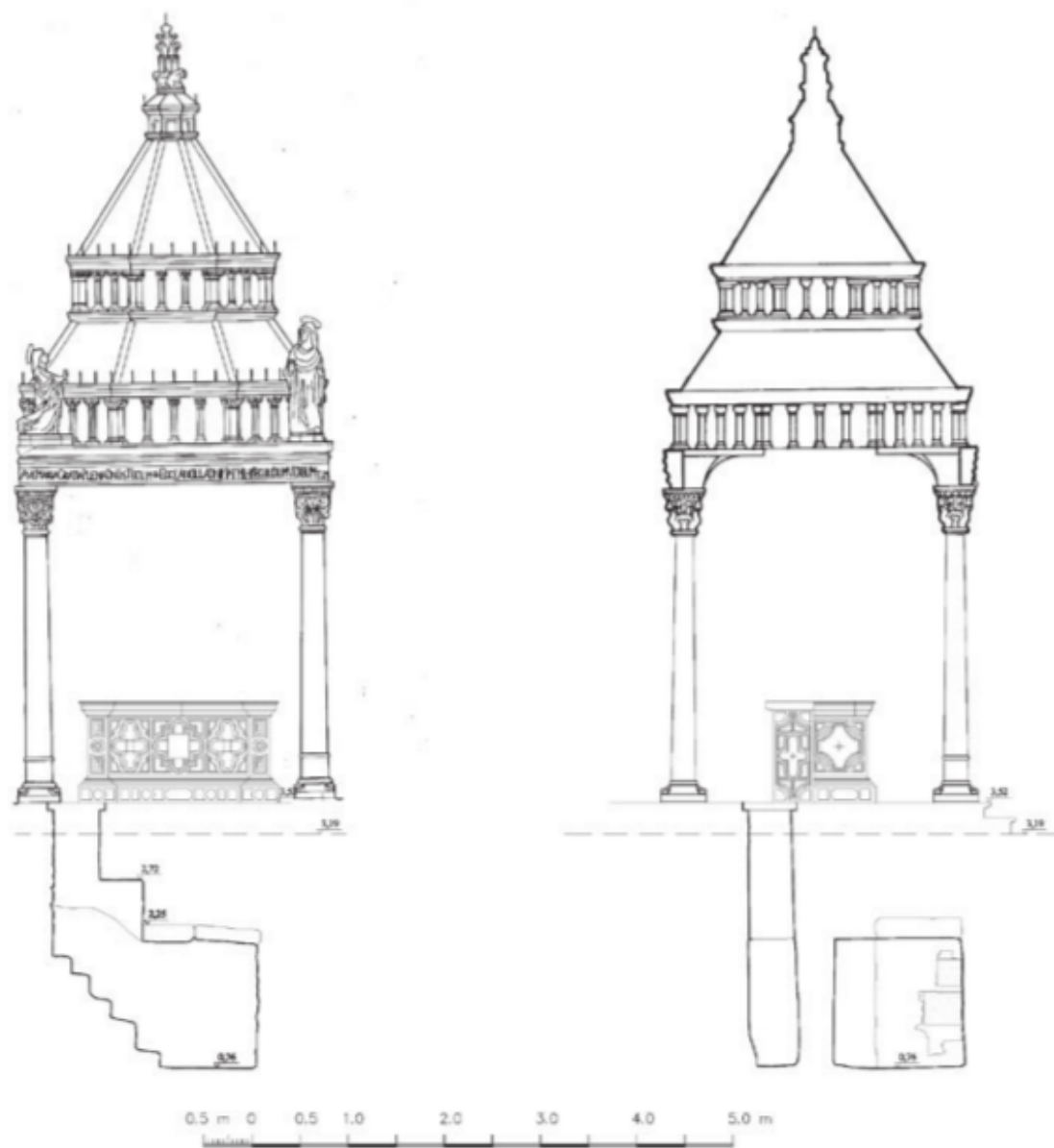

Slika 80. Natpis Corpus divi Joannis hic inventum u trogirskoj katedrali (Kovačić 167)

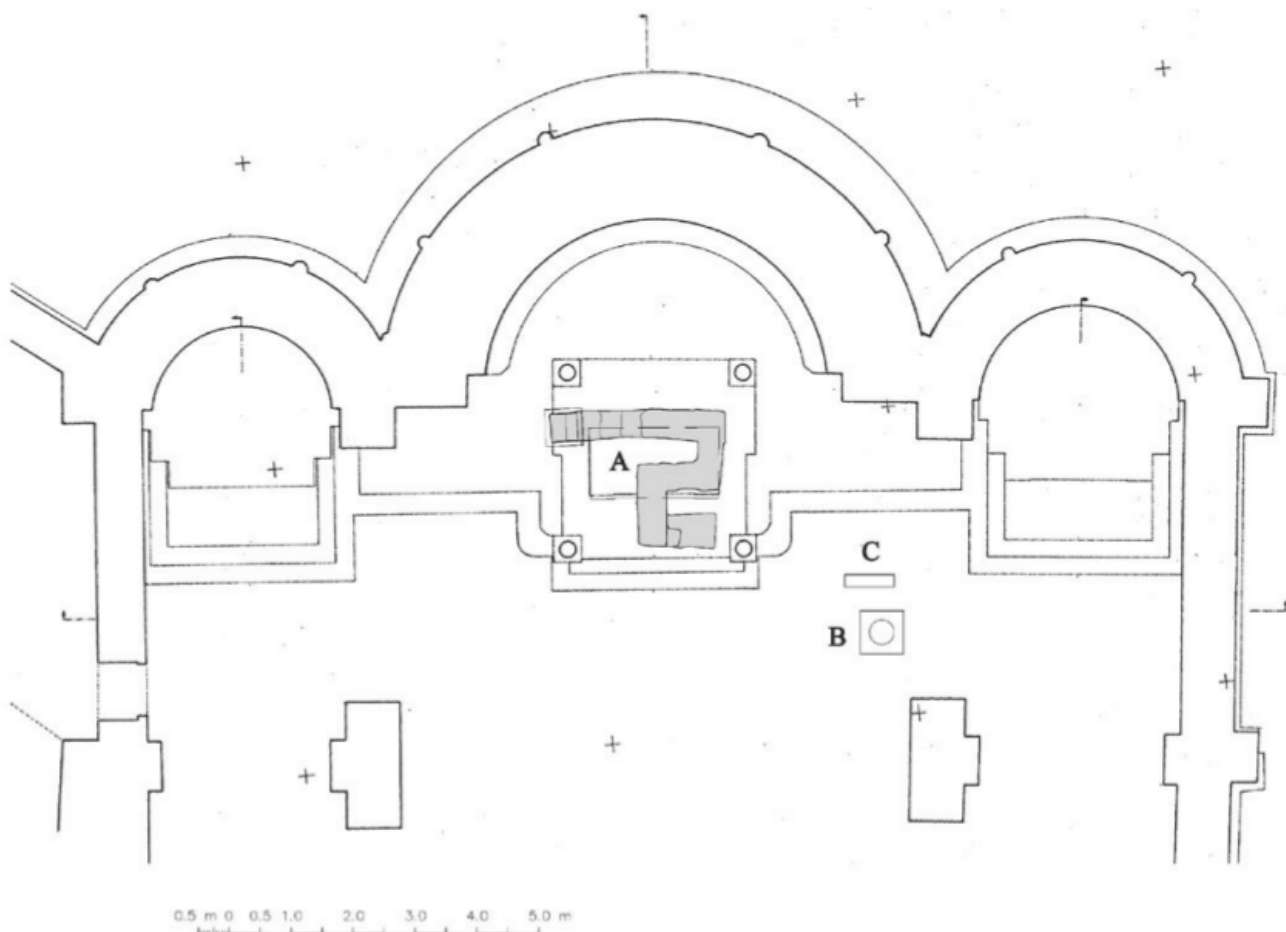

*Slika 81. Tlocrt apside i konfesije pod oltarom trogirske katedrale
(Kovačić 162)*

Slika 82. Presjek svetišta s konfesijom u trogirskoj katedrali (Kovačić 163)

Slika 83. Tlocrt svetišta s konfesijom (A) i pretpostavljenim grobom sv. Ivana (C) u trogirskoj katedrali (Kovačić 168)

Slika 84. Konfesija i detalj dviju niša za relikvije u trogirskoj katedrali (Kovačić 161)

Slika 85. Prednja strana romaničkog sarkofaga s natpisom, možda sv. Ivana (Kovačić 167)

Slika 86. Relikvijar-sarkofag sv. Eufemije u Rovinju (K. Kos)

Slika 87. Relikvijar-sarkofag sv. Eufemije u Rovinju, detalj ugaonog pilastra (K. Kos)

*Slika 88. Relikvijar-sarkofag sv. Eufemije u Rovinju, detalj bočne strane s praznom pločom i nišama
(K. Kos)*

*Slika 89. Relikvijar-sarkofag sv. Eufemije u Rovinju, detalj stiliziranih lovorovih listova na poklopcu
(K. Kos)*

Slika 90. Sarkofag Dobroga pastira iz Salone u Arheološkom muzeju u Splitu (K. Kos)

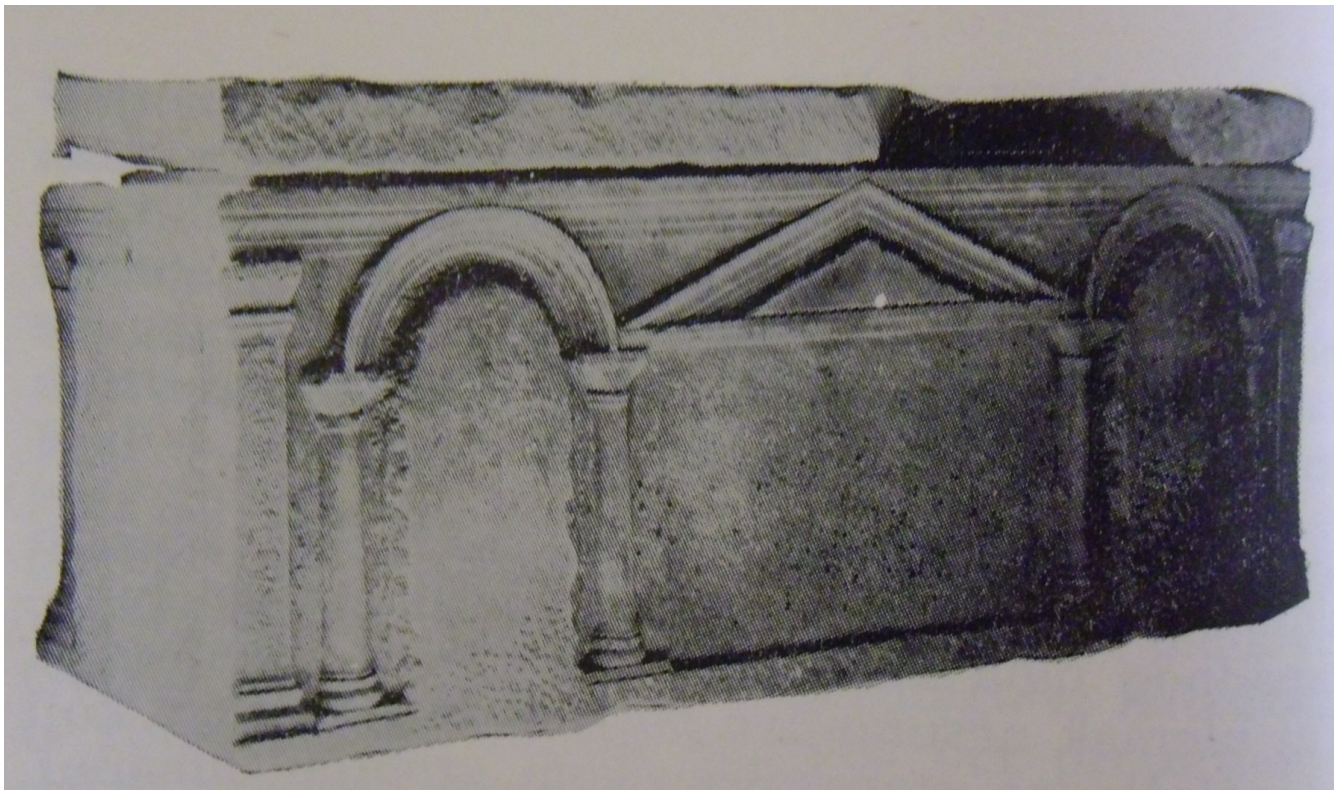

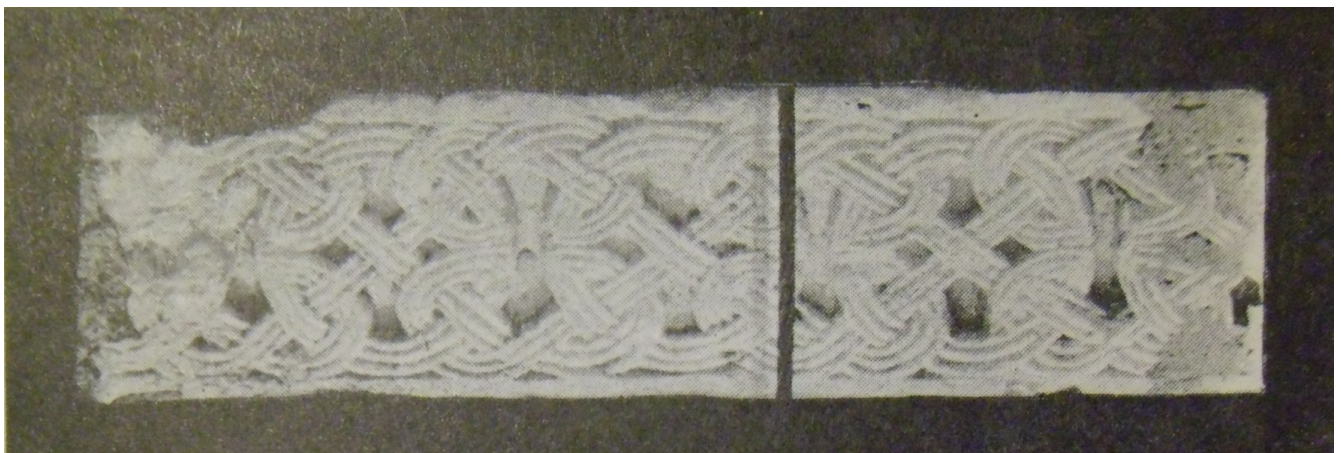
Slika 91. Sarkofag Flaviusa Hostiliusa Sertorianusa iz Belluna u Centro Culturale Cittadino di Palazzo Crepadona (Cecere, "I Laurentes Lavinates nella X regio" 184)

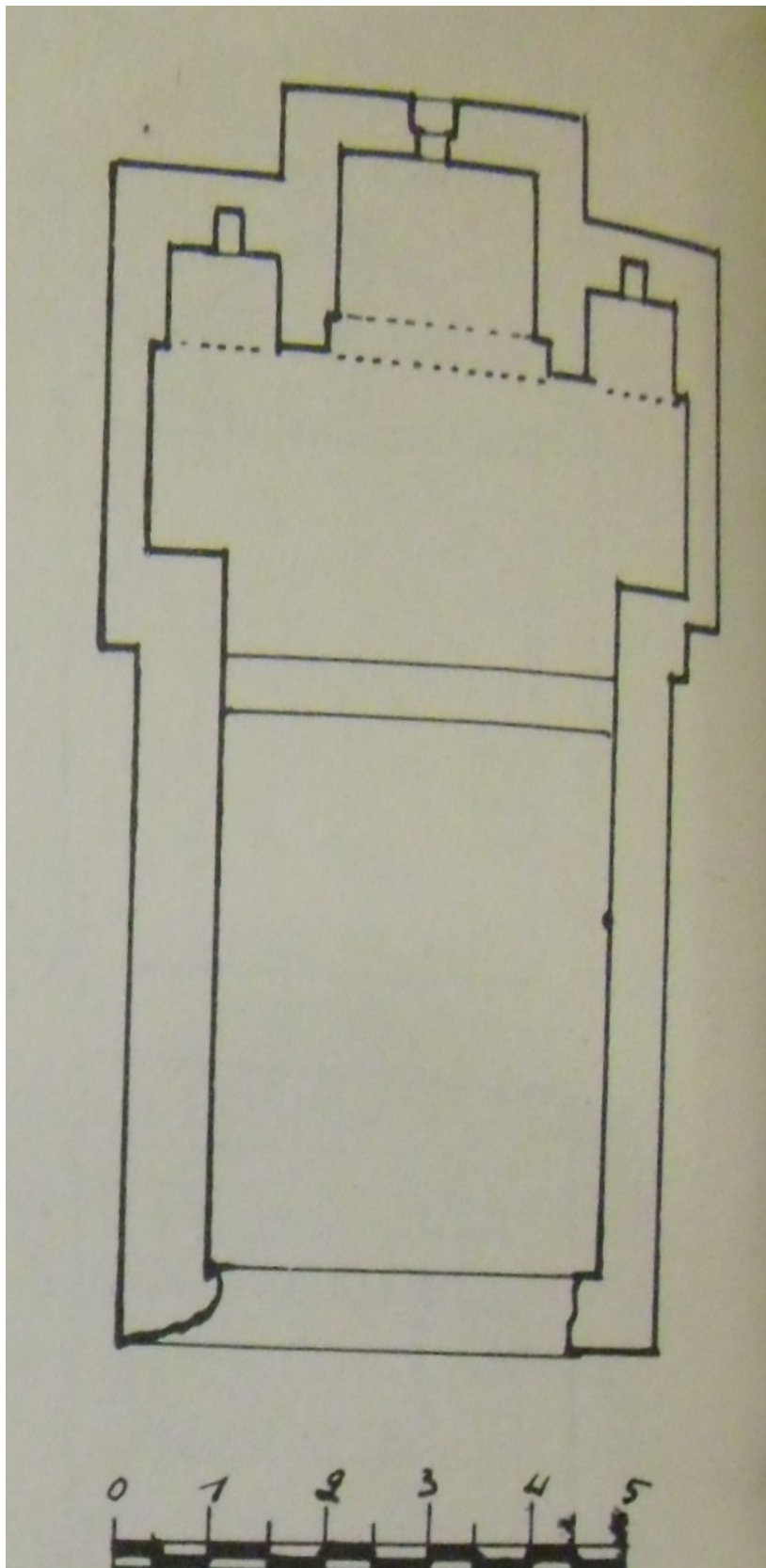
Slika 92. Sarkofag Valerije Dinens i Atija Valerija iz Salone u Arheološkom muzeju u Splitu (K. Kos)

Slika 93. Nedovršeni antički sarkofag u Rovinju (Šonje, Starokrščanski 146)

Slika 94. Ulomak ranosrednjovekovnog pregradnog pilastra s pleterom iz Rovinja (Šonje, Crkvena arhitektura 40)

Slika 95. Tlocrt crkve sv. Eufemije u Rovinju (Šonje, Crkvena arhitektura T.XIX)

Slika 96. Kapela sv. Dujma u splitskoj katedrali (K. Kos)

Slika 97. Oltar sv. Dujma u splitskoj katedrali (K. Kos)

Slika 98. Relikvijar-sarkofag sv. Dujma iz splitske katedrale (K. Kos)

Slika 99. Relikvijar-sarkofag sv. Dujma iz splitske katedrale, detalj Dobroga pastira (K. Kos)

Slika 100. Relikvijar-sarkofag sv. Dujma iz splitske katedrale, detalj strigila (K. Kos)

Slika 101. Sarkofag Junija Basa u Museo del Tesoro Sv. Petra u Vatikanu (Britannica)

Slika 102. Relikvijar-sarkofag sv. Dujma iz splitske katedrale, detalj ugrađene ploče iz 8. stoljeća (K. Kos)

† HOC HABET EGREGIO SCS SVA MEMBRA SEPVLCHRO
· DOMNIUS · ANTIQVAE QVI XPI DOGMA SALONAE ·
MONSTRAVIT PSVL · QVOQ : MARTIR FACTVS EIVSDEM
· DISCIPVLVS PETRI PARITER FVIT ISTE BEATI HAEC
SPALATI PSVL HUC TRANSTVLIT INDE IOHS · TEMPORE
POST LONGO CV NONNVLLI DVBITARENT · AN FORET
HIC CORPVS AN HINC FORET ARTE RELATV · CLARVIT
ID CUNCTIS QUOD PERPAVCI PVTAVERUNT · ARCHIPSVL
ENI HUIUS CRESCENTIUS URBIS · MARMORA DISIVNXIT
· SCM CORP : PA(TEF)ECIT · MILLE DI CENTVM TRES
AFFORE CREDIMVS ANNOS · TVNC ET APOSTOLICVS
PASCHALIS CONSTITIT ORBIS · DENA FVIT MVLTIS
PATET HOC INDICTIO DOCTIS · AMEN ·

Slika 103. Natpis iz 13. stoljeća na menzi relikvijara-sarkofaga sv. Dujma iz splitske katedrale (C. Fisković, "Novi nalazi" 86)

Slika 104. Relikvijar-sarkofag sv. Dujma iz splitske katedrale, detalj fenestelle confessionis (K. Kos)

† HIC REQVIESCIT CORPVS BEATI DOMNII
SALONITANI ARCHIEPISCOPI DISCIPVLI
SANCTI PETRI APOSTOLORVM PRINCIPIS
TRANSLATVM AB SALONA IN SPALATVM
A IOHANNE EIVSDEM SEDIS ARCHI
PRESVLE .

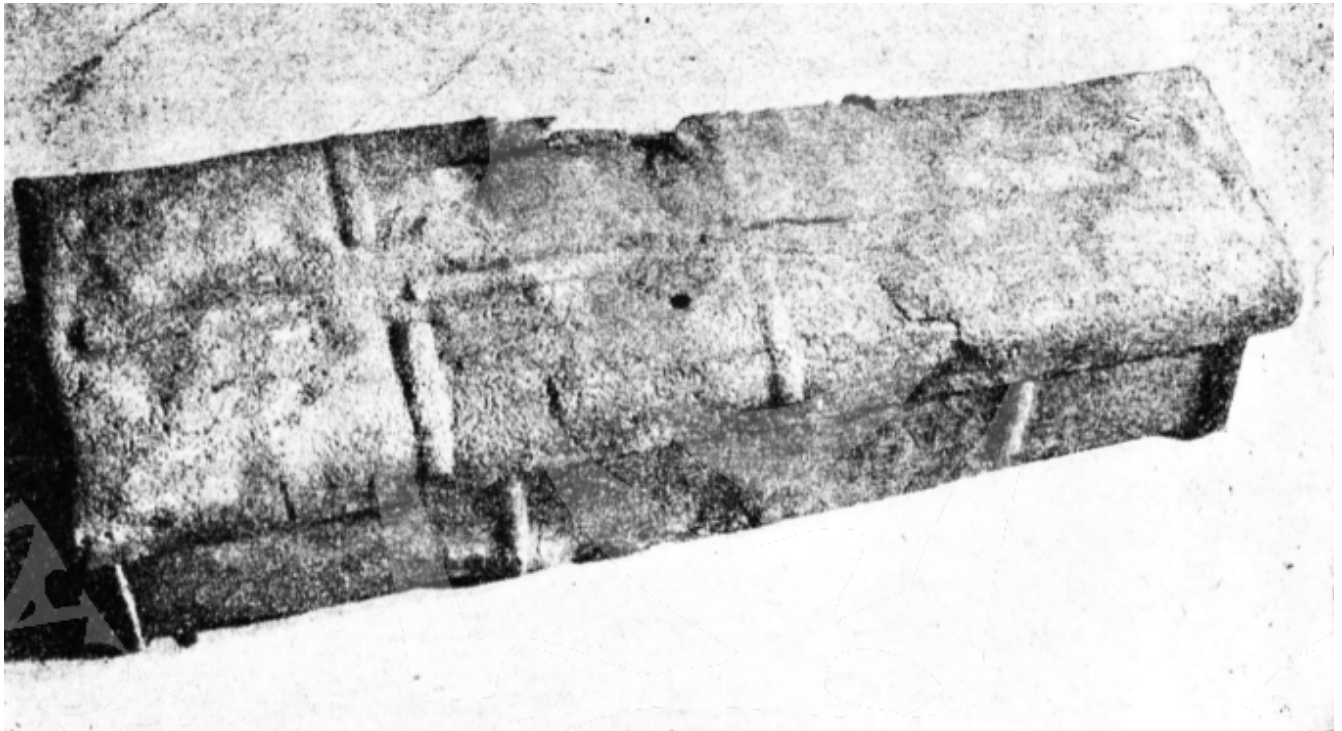
*Slika 105. Natpis na sarkofagu iz 13. stoljeća unutar relikvijara sv. Dujma u
splitskoj katedrali (C. Fisković, "Novi nalazi" 86)*

*Slika 106. Obris uništenog antičkog reljefa na
dnu sarkofaga unutar onog sv. Dujma (C.
Fisković, "Novi nalazi" 89)*

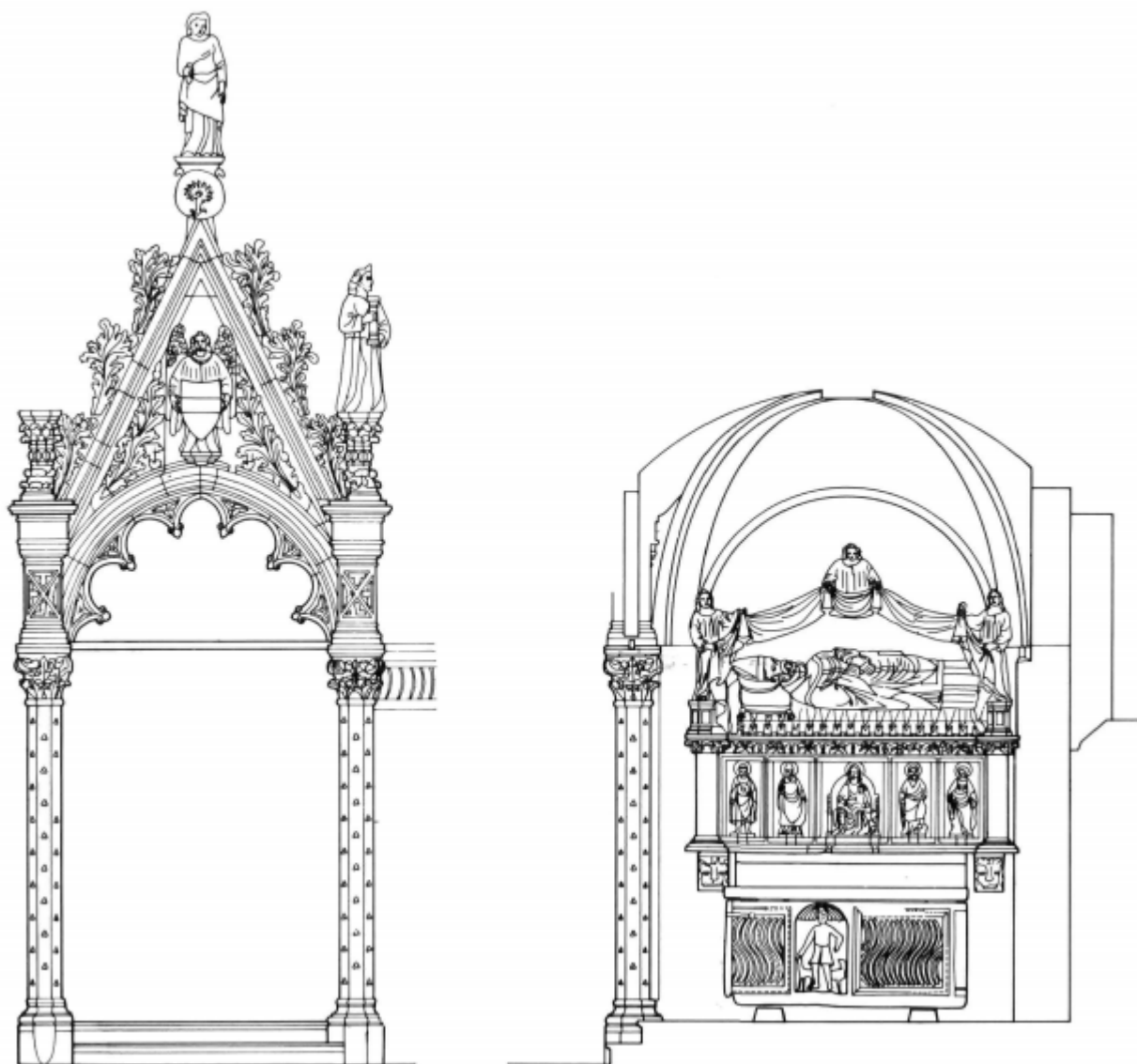

Slika 107. Crtež otučenog antičkog reljefa na dnu sarkofaga unutar onog sv. Dujma (C. Fisković, "Novi nalazi" 88)

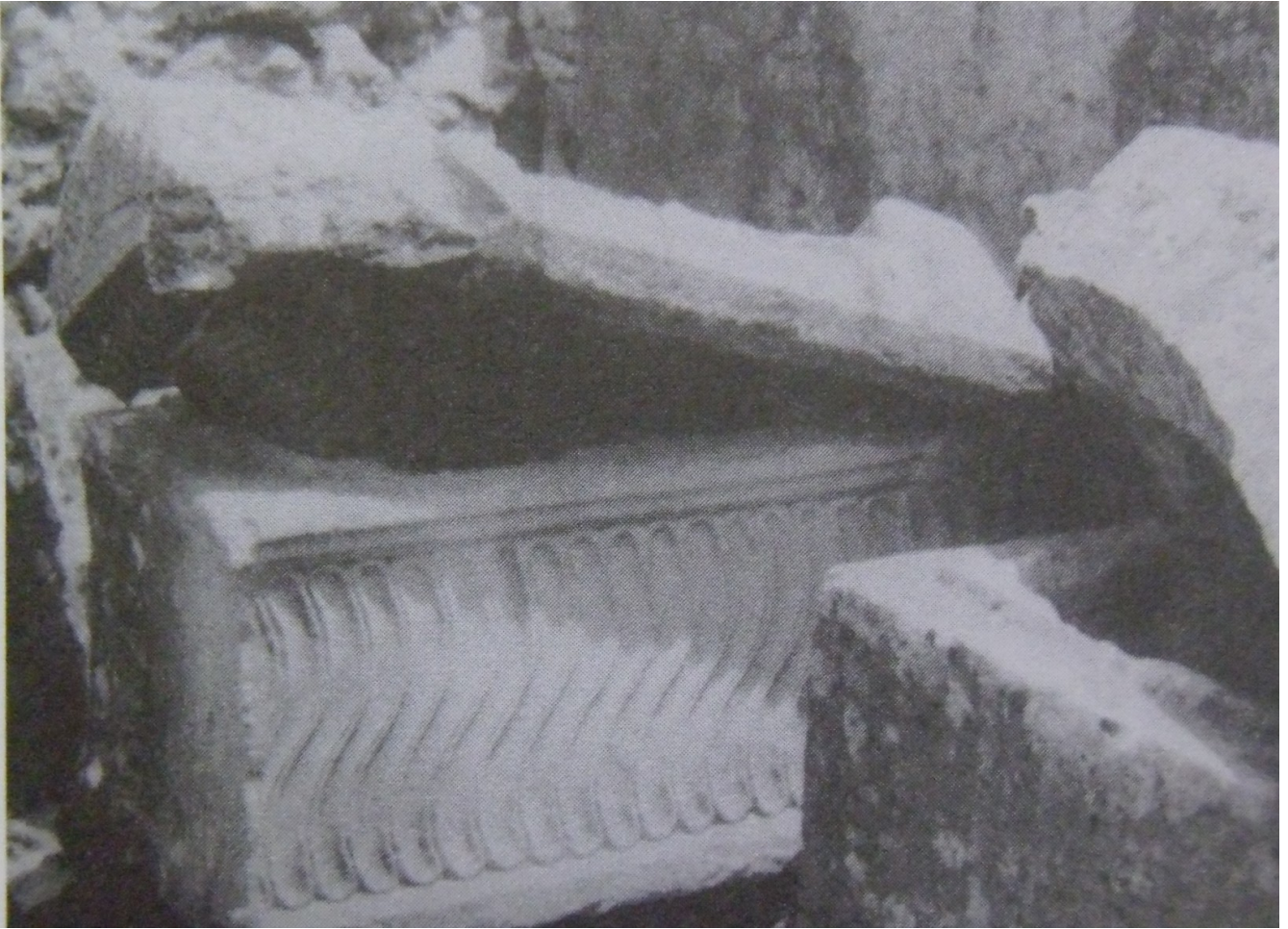

Slika 108. Ranokršćanski olovni sarkofag iz relikvijara sv. Dujma (C. Fisković, "Novi nalazi" 98)

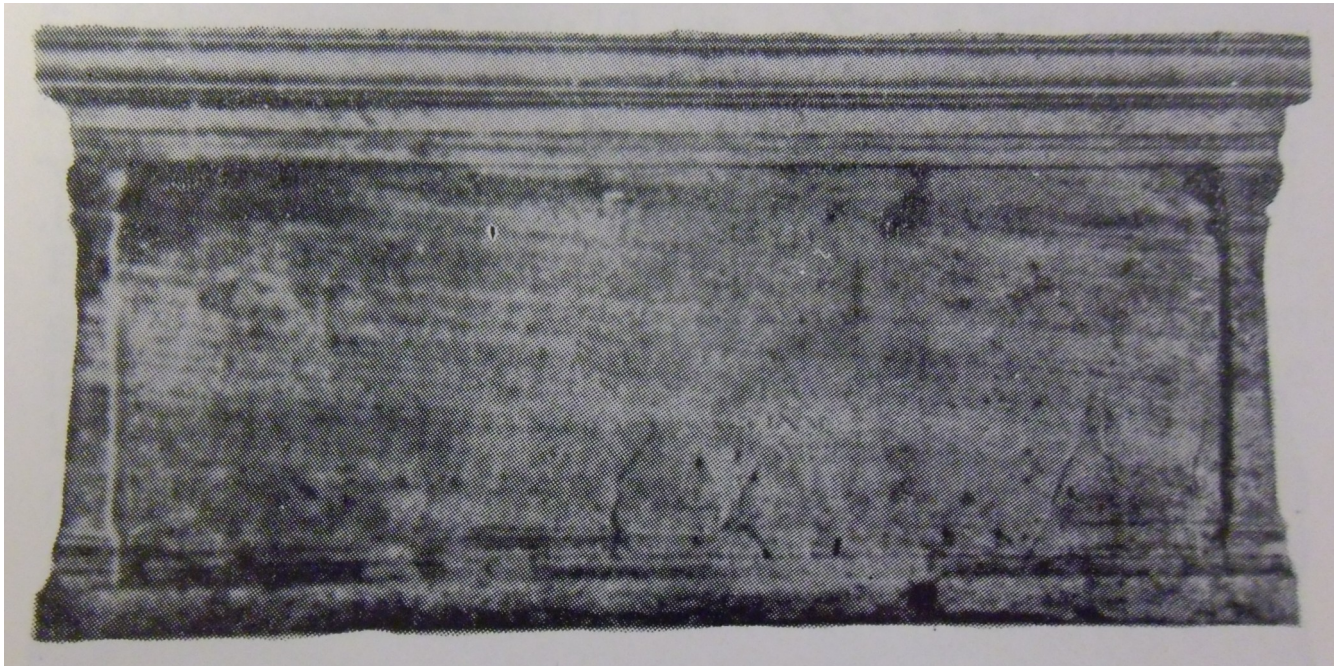

Slika 109. Nacrt Boninove kapele sv. Dujma i ciborija iz 15. stoljeća (Radovi Instituta za PUM 3-6, 271)

Slika 110. Sarkofag sa strigilima iz kapele I na Manastirinama (Duval, Salona III 238)

Slika 111. Oltar-relikvijar pulske katedrale (Šonje, Starokršćanski 147)

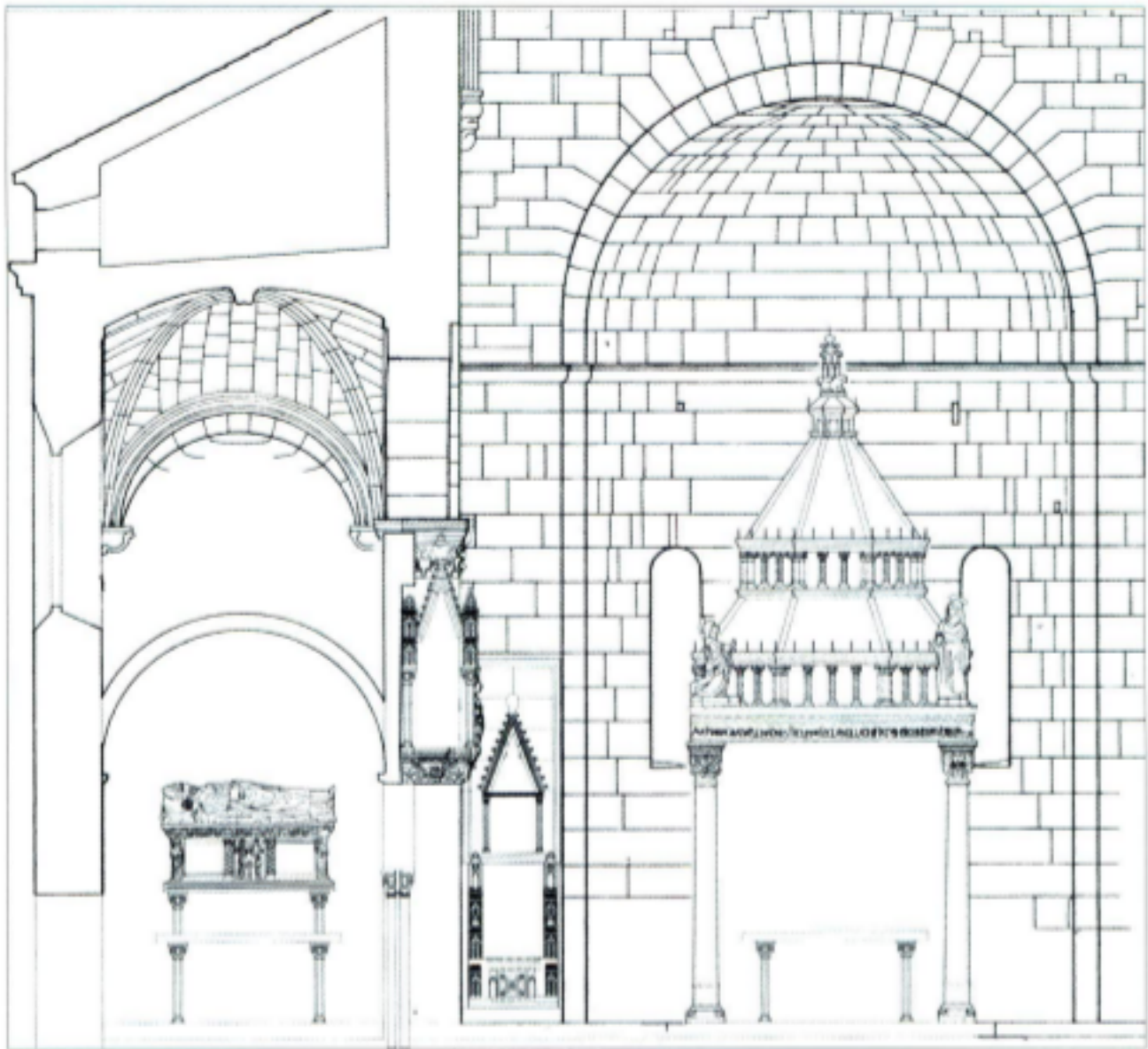
Slika 112. Oltar-relikvijar pulske katedrale, pogled iz apside (Ivetić 108)

Slika 113. Oltar-relikvijar pulske katedrale, pogled iz bočnoga broda (Mirabella Roberti 12)

Slika 114. Kapela i grobnica bl. Ivana u Trogiru (K. Kos)

Presjek kroz kapelu sv. Ivana Trogirskog s pogledom na oltar prije prenosa u Novu kapelu i pretpostavljeni izgled kneževa trona

Slika 115. Presjek kapele bl. Ivana prije preseljenja u 14. stoljeću (Kovačić 163)